

Katarzyna Węgorowska

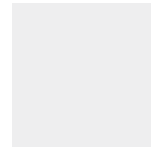
PIERŚCIENIE

Rzecz annulolingwistyczna,
kulturologiczna
i dydaktyczna

Pierścienie

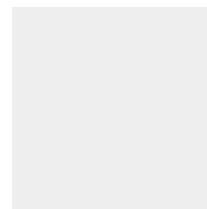
Rzecz annulolingwistyczna,
kulturologiczna i dydaktyczna

Katarzyna Węgorowska

Pierścienie

Rzecz annulolingwistyczna,
kulturologiczna i dydaktyczna

Zielona Góra 2025

RADA WYDAWNICZA

Mariusz Naczek (*przewodniczący*), Paweł Andrzejewski, Andrzej Bisztyga,
Bogumiła Burda, Joanna Dec-Pietrowska, Beata Gabryś, Mariusz Jenek,
Aleksandra Kruk, Franciszek Runiec (*sekretarz*)

UNIWERSYTET
ZIELONOGÓRSKI

RECENZJA

Anetta Bogusława Strawińska

REDAKCJA

Julia Gierczak

PROJEKT OKŁADKI I ZAKŁADKI

Marta Surudo

ZDJĘCIA ANNULOLOGICZNYCH EKSPONATÓW

Urszula Wawrzyn-Stachowicz

REDAKCJA TECHNICZNA

Elżbieta Kościańska

© Copyright by Uniwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2025

ISBN 978-83-7842-591-5

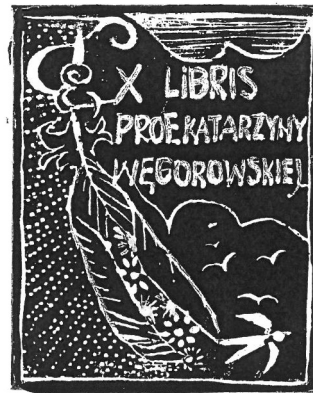
DOI <https://doi.org/10.59444/uz.9788378425915>

OFICyna WYDAWNICZA UNIWERSYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

65-246 Zielona Góra, ul. Podgórna 50, tel. 68 328 78 64

www.ow.uz.zgora.pl, sekretariat@ow.uz.zgora.pl

Rodzicom i Marcinowi

Ekslibris autorstwa Barbary Widłowej

Podziękowania

Powstaniu napisanej przeze mnie nowej monografii – i tym razem – towarzyszyły Osoby, współpraca z którymi była kolejnym niezapomnianym edytorskim przeżyciem.

Za to, jakże pouczające, naukowe i wydawnicze przeżycie dziękuję Recenzent mojej nowatorskiej propozycji – Pani Profesor Anecie Bogusławie Strawińskiej, która w sposób kompetentny, wrażliwy, odważny i dociekliwy zarekomendowała zainicjowaną przeze mnie annulolingwistykę.

Dziekan Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Zielonogórskiego – Pani Profesor Małgorzacie Łuczyk dziękuję za naukowo-finansowe wsparcie mojego annulolingwistycznego, kulturologicznego i dydaktycznego przedsięwzięcia.

Pani Urszuli Wawrzyn-Stachowicz dziękuję za niezapomnianą annulologiczną sesję fotograficzną.

Choszczeńskiej Malarce, Profesor Fizyki – Pani Barbarze Widłowej dziękuję za przygotowanie dedykowanego mi ekslibrisu, który od lat sygnuje napisane przeze mnie propozycje naukowe.

Pani Joannie Simpson dziękuję za przygotowanie anglojęzycznej wersji streszczenia mojej monografii.

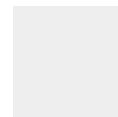
Państwu z Oficyny Wydawniczej Uniwersytetu Zielonogórskiego dziękuję za kompetentną i kreatywną, odnowioną po przeszło dwudziestu latach, współpracę.

Rodzicom i Marcinowi dziękuję za wiarę we mnie i moje naukowe umiejętności.

Pierścieniom, pierścionkom, obrączkom oraz sygnetom dziękuję za to, że są i nieustannie inspirują swoich Twórców.

Katarzyna Węgorowska

Naukowa rekomendacja annulolingwistyki

Katarzyna Węgorowska, *Pierścienie. Rzecz anulolingwistyczna, kulturologiczna i dydaktyczna, Zielona Góra 2025*

Monografia Katarzyny Węgorowskiej to unikatowe, a tym samym wymykające się schematycznym opisom, studium na temat pierścieni w kulturze i w języku jako konstytutywnym ich komponentem. To rzetelna i nowatorska propozycja oglądu zjawisk lingwistyczno-kulturologicznych uzewnętrzniająca właściwą Autorce dociekliwość i „koronkowość” badawczą oraz świadomą rezygnację z kanonicznych metodologii czy przetartych szlaków postępowania badawczego. *Pierścienie...* Katarzyny Węgorowskiej są – przywołując nomenklaturę Ewy Sławkowej – ucieleśnieniem „poststrukturalistycznej interpretacji” zjawisk i problemów współczesnej kultury, która wnikliwemu czytelnikowi otwiera drzwi do tajemniczego ogrodu nauki o języku jako części wiedzy o człowieku, jego sposobach myślenia o sobie i świecie (także współczesnym) oraz systemie aksjologicznym. W trakcie takiej „językoznawczej lektury” odbiorca na podstawie praktycznej egzemplifikacji buduje samoświadomość tego, że wątków refleksji antropologiczno-kulturowej nie można izolować od innych komponentów nauki o języku.

Cel, jaki wyznaczyła sobie Autorka, to znaczy „annulolingwistyczno-kulturologiczna charakterystyka wszechstronnie pojętych/ujętych pierścieni, której podstawą są, celowo/zasadniczo/ z rozmysłem przytaczane w niej, inkrustujące ją «dane językowe» [...] – lingwistyczne świadectwa/lingwistyczne fakty dokumentujące ich biżuteryjną specyfikę, odmienność, wyjątkowość, a często unikatowość i niepowtarzalność”, został w sposób perfekcyjny osiągnięty. Monografia

Pierścienie... wypełnia wyraźną lukę w badaniach onomastycznych, zwłaszcza w zakresie współczesnych chrematonimów. Wśród obiektów badanych dotychczas przez polskich onomastów znalazły się: tytuły utworów literackich i prac naukowych; nazwy karczem; nazwy kin; nazwy zakładów gastronomicznych, restauracji, barów, pijalni, kawiarni; nazwy domów wczasowych i pensjonatów; nazwy pociągów; nazwy samolotów; nazwy okrętów; nazwy wodolotów; nazwy biur matrymonialnych; nazwy jednostek wojskowych; nazwy wydarzeń historycznych; nazwy świąt i uroczystości; nazwy wyrobów kosmetycznych i chemicznych; nazwy instytucji; nazwy zespołów muzycznych polskich i zagranicznych; nazwy sklepów; nazwy artykułów firmowych; nazwy herbów miast (za Edwardem Brezą); nazwy wyrobów cukierniczych; nazwy używek; nazwy sprzętu gospodarstwa domowego; nazwy sprzętu audiowizualnego; nazwy mebli; nazwy dzwonów (za Czesławem Kosylem); nazwy marketingowe, tzw. chrematonimia marketingowa (ChrM) z terminami uogólniającymi nawiązującymi do charakteru i funkcji zbiorów wspólnych typu: firmonimy, logonimy, serionimy oraz terminami uszczegółowiającymi (ChrM) takimi, jak chociażby: farmakonimy (za Arturem Gałkowskim) czy tezauronimy (za Katarzyną Węgorowską). Z tego rejestru jednoznacznie wynika, że pierścienie do tej pory, poza Autorką recenzowanej pracy (niekwestionowaną znawczynią m.in. nazw własnych biżuterii i klejnotów), nie stanowiły przedmiotu zainteresowań współczesnych polskich chrematonomastów. Stąd też logiczna zdaje się próba podjęta przez Autorkę niniejszej monografii stworzenia własnej terminologii umożliwiającej analizę naukową rejestru nazw będących przedmiotem przeprowadzonych przez nią pionierskich analiz o charakterze multidyscyplinarnym. Kluczowe nowe terminy wykorzystywane w rozprawie to *annulonim* < z łac. *annulus/annulus* 'pierścień' + *onim/z gr. ónyma* 'imię', 'rodzaj chrematonimu-tezauronimu będącego nazwą własną pierścienia' > oraz *daktylionim* < gr. *daktylios* 'pierścień' + *onim z gr. ónyma* 'imię', 'rodzaj chrematonimu-tezauronimu nazwy własnej pierścienia' >, tj. synonimiczno-tautonimiczny odpowiednik *annulonimu*. Bez wprowadzenia tejże terminologii niemożliwym staje się usystematyzowanie specyfiki annulolingwistycznej daktylioteki. Stanowi ją zwerbalizowany i poddany wnikliwej lingwokulturologicznej interpretacji zbiór różnych pierścieni motywowany określeniami *annulus/annulus* < łac. 'pierścień' > oraz *daktylioteka*

<gr. *daktylios* ‘pierścień’ + *thēkē* ‘skład’> sygnujący ‘w starożytnej Grecji odpowiednio przystosowaną skrzynkę do przechowywania klejnotów; w starożytnym Rzymie kolekcję pierścieni lub rżniętych kamieni’ (za: Krystyną Kubalską-Sulkiewicz).

Poza autorską koncepcją opisu szczególnego podkreślenia wymaga ekstranowoczesna konstrukcja pracy naukowej. Monografia ma budowę szkatułkową (inaczej zwaną też pudełkową), gdzie jeden poziom opisu zjawisk wpleciony jest w inny, tworząc tym samym wielopoziomą strukturę. Kilkustopniową kompozycję monografii zapowiada spis treści z wyraźnie wyznaczonymi dwiema makrostrukturami zatytułowanymi: *Pierścienie w świetle ustaleń annulokulturologicznych* oraz *Pierścienie w świetle ustaleń annulolingwistycznych*, w których – niczym w szufladach/przegrodach umieszczone zostały mikrojednostki/podrozdziały z kalejdoskopem informacji szczegółowych. Część pierwszą otwiera rozdział dotyczący historii pierścieni(a), w tym: pierścieni-insygniów świeckiej władzy oraz pierścieni sakralnych (tj. związanych z historią Kościoła katolickiego); pierścieni legendarnych i magicznych; unikatowych pierścieni znanych właścicieli; pierścieni i ich kreatorów; pierścieni w polskich zbiorach muzealnych i w polskich kolekcjach prywatnych. Centralne miejsce zajmują tu interdyscyplinarne klasyfikacje i definicje pierścieni(a) oraz dane na temat symboliki i funkcji pierścieni(a). Partię tę dopełniają rozważania dotyczące pierścieni leczniczych i ochronnych; zaręczynowych, ślubnych i żałobnych; patriotycznych, historycznych i pamiątkowych oraz ludowych. Te drobiazgowo refleksje na temat pierścieni(a) stanowią merytoryczną podstawę dalszych przełomowych annulolingwistycznych odautorskich ustaleń. W partii drugiej Autorka analizuje czynniki wskazujące na miejsce powstania lub pochodzenia precjozów i ubierających je reprezentantów różnych kultur, tj. chronologiczne i topograficzno-etniczne miana pierścieni(a), określenia: różnych rodzajów pierścieni(a); technik stosowanych do kreacji pierścieni(a); werbalizujące budowę pierścieni(a) i jego annulologiczne elementy konstrukcyjne; form, wzorów i kształtów pierścieni(a); metali/kruszców używanych do wyrobu pierścieni(a) – do dopracowania, nazwy kamieni zdobiących/wprawianych w pierścienie; różnorodnych materiałów współtworzących pierścienie; motywów, elementów i technik dekoracyjnych pierścieni(a). Dodatkowo przedmiotem opisu Autorka uczyniła werbalne wartościowanie

pierścieni(a), annulonimy/daktylionimy – nazwy własne pierścieni(a), jak również nazwy wskazujące na właścicieli oraz kreatorów pierścieni(a).

Dzięki przywołanym przez Autorkę ekscerptom wiadomo, że pierścienie powstawały w różnych okresach dziejów ludzkości, co potwierdzają konstrukcje językowe typu: pierścienie średniowieczne; pierścienki o rodowodzie renesansowym; rokokowe pierścienki; pierścienie nowożytnie; pierścienki złote lub srebrne złożone, wspomniane w dokumentach z lat 1557-1587; typowe sygnety dziewiętnastowieczne; dziewiętnastowieczne pierścienie ludowe; amerykański pierścień modernistyczny z lat 30. XX wieku. Grupę annulologicznych nazw odtoponimiczno-etnicznych reprezentują takie językowe konstrukcje, jak: *pierścień burmistrzów krakowskich, kobiece pierścienie krakowskie, pierścienie huculskie, pierścienie norweskie, pierścienie z terenu Szwajcarii, włoskie pierścienie, pierścień rzymski, żydowski pierścień ślubny, złoty pierścień mieszczański z Poznania, pierścionek jemeński, pierścionek z Birmy, hinduskie pierścienki, masajskie pierścienki, tybetańskie pierścienki z turkusem i koralem, jasnogórskie pierścienki-podarunki.*

Z ekscerptji Katarzyny Węgorowskiej wynika, że annulonimy nie stanowią jednorodnej kolekcji desygnatów. Ludzkość (wbrew stereotypowej wiedzy ograniczającej się do pierścieni, sygnetów, obrączek) wytworzyła na przestrzeni wieków różnorodne typy, czy raczej odmiany annulologicznych denotatów. Tezę tę potwierdzają jednostki typu: *obrączka ślubna, obrączki-nagrody, pierścień doży, pierścień koronacyjny, pierścień męski, pierścień mieszczański, pierścień monogramowy, pierścień dwoisty, pierścień rodowy, zwykły pierścień, pierścień rączka w rączkę, pierścień z herbem, pierścień z inicjałami, pierścień z inskrypcją, pierścień obrączka, pierścień z trucizną, pierścień ze skrytką, zaczarowany pierścień, magiczny pierścień, pierścień dewocyjno-apatropeiczny, pierścień przeciw epilepsji, pierścień położnic, papieski pierścień rybaka/pierścień Rybaka/Pierścień Rybaka, złamany pierścień, pierścień biskupa, replika pierścienia z grobu Kazimierza Wielkiego, pierścień noszony zimą, pierścień noszony podczas jazdy konnej, pierścień do noszenia na rękawiczce, pierścień do noszenia na grubej rękawicy, zawieszony pierścień, żydowski pierścień ślubny, pierścienie cygańskie, pierścienie kobiece, pierścienie męskie, pierścienie dziecięce, pierścienie pamiątkowe, pierścienie historyczne, pierścienie patriotyczne, pierścienie-odznaczenia, pierścienie emblematyczne, pierścienie o charak-*

terze bojowym, pierścienie-ozdoby, pierścienie dekoracyjne, pierścienie proste, pierścienie z monetą, pierścienie z medalionami, pierścienie zaręczynowe, pierścienie piszące, pierścienie z trucizną, pierścienie-upominki, pierścienie węzłowe, pierścienie o znaczeniu amuletów, pierścienie-talizmany, pierścienie religijne, pierścienie-relikwie, pierścienie dewocyjne, pierścienie kościelne, pierścienie papieży, pierścienie kardynałów, pierścienie biskupów, pierścienie księży, pierścienie opatów, pierścienie zastępujące różaniec, pierścienie z wizerunkiem muszli, pierścienie o tematyce memento mori, pierścienie żałobne, pierścionek teriomorficzny, pierścionek z herbem, pierścionki damskie, pierścionki dziecięce, pierścionki ludowe, pierścionki narzeczeńskie, pierścionki zaręczynowe, pierścionki ślubne, pierścionki odpustowe, pierścionki-prezenty, pierścionki-podarunki, pierścionki dewocyjne, pierścionki żałobne, pierścionki religijne, pamiątkowe pierścionki, pierścionecek dziecienny, pierścionecek z odpustu, pierścioneckki dziewczęce, pierścionek z pieczęcią, pierścien w formie sygnetu, sygnet pieczętny, sygnet z herbem, sygnet z monogramem, sygnet kobiety, sygnet kupiecki, sygnet mieszczański, sygnet królewski, sygnet szlachecki, osobisty sygnet papieża, pierścienie pieczętne, sygnety z wyrytym herbem, sygnety z wyrytym monogramem, sygnety z tłokami pieczętnymi zawierającymi gmerunki, sygnety z tłokami pieczętnymi zawierającymi puste pola, sygnety męskie, sygnety szlacheckie, królewskie sygnety-insygnia, książęce sygnety-insygnia, sygneciki, zekier, „ogródek”.

Poza tym annulonimy poza stałymi elementami typu: szyna, obrączka, teownik, miesieczka, biza, plata, korona/główka/kaszta, trzpień, strzemiączka, oprawa, wsporniki, listwa/listewka, koronka, kasetka, zaczepy/łapki, oczko, tarcza, tarczka, typariusz, tłok, moneta różniły się od siebie formą, wzorem, kształtem. Różnorodność owa znalazła swoje potwierdzenie w werbalnych konstrukcjach typu: *dwie obrączki połączone trzymającymi się dłońmi, pierścien w formie obrączki zwieńczonej daszkiem lub namiotem, pierścienie-obrączki z pojedynczym/podwójnym rzędem drogich kamieni, pierścienie w formie obrączki żelaznej, pierścienie w formie obrączki srebrzonej, pierścien z obrączką, pierścienie bliźniacze, pierścienie w formie paska z klamrą, pierścien zawieszony na łańcuszku (służący jako miniaturowy zegar słoneczny), pierścien z małym zegarkiem, pierścienie z małymi talizmanami, pierścienie z ołtarzykami, pierścienie rozkładane, pierścien w kształcie plecionki, pierścien w formie węża lub węgorza gryzącego własny ogon, pierścien*

o formie geometrycznej, pierścień w kształcie płaskiego rombu, romboidalne pierścienie markizy (wysadzane rzędami kamieni), pierścienie z otwartymi medalionami, pierścionki na dwa palce, pierścionek-wisior, bransoletka z pierścionkiem z motywem pająka, pierścionek w kształcie krzyża, pierścionek w formie kwiatu, pierścionek teriomorficzny.

Typologizację *Pierścieni...* uzupełnia równie bogato egzemplifikowany rejestr określeń technik wykorzystywanych do tworzenia pierścieni(a) oraz wykaz motywów, elementów i technik dekoracyjnych pierścieni(a) wraz z objaśnieniami. Do grupy *nomina actionis*, których efektem finalnym jest/są pierścień/pierścienie, należą: *emaliowanie, inkrustacja, niello, odlewanie, plectenie, rzeźbienie, sztancowanie, wykuwanie, wyrabianie/kreowanie/wycinanie* potwierdzone w językowych konstrukcjach typu: *obrączka bogato zdobiona emalią, obrączki grawerowane i emaliowane, pierścień inkrustowany emalią, pierścień zdobiony inkrustacją, pierścień emaliowany, emaliowana kaszta, pierścienie z rzeźbionym kamieniem; pierścień z gęmmą przedstawiająca Sfinksa, pierścień Tomasa logofety z późnoantyczną gęmmą wyciętą w ciemnoniebieskim chalcedonie, pierścień z późnoantyczną gęmmą z wizerunkiem Diomedesa, pierścionek z gęmmą z czarnego onyksu, pierścionki zaręczynowe z oczkami z gęmm w kształcie serca, pierścionek z wypukło rzeźbioną kameą ('gemma cięta wypukło'), pierścień z tarczą z czarnego kamienia w wrytym w formie kamei z popiersiem Kościuszki, pierścień z karneolem w formie starożytnej kamei z przedstawieniem owada, pierścień biskupa Ignacego Krasickiego z chalcedonową kameą ze sceną Ukrzyżowania z Marią, Marią Magdaleną i św. Janem, pierścienie sygnetowe kameryzowane kameami rzeźbionymi w lawie; pierścienie bogato ornamentowane techniką niello; obrączki odlewane, pierścień odlewany z szyną o półkolistym przekroju, pierścionek odlewany, sygnet odlewany; obrączki wykonane techniką sztancowania, pierścień złoty, sztancowany, pusty w środku; wykuty z żelaza pierścień, wykuty z żelaza pierścień z kamieniem ze skały na Kaukazie; pierścionki plectone z drutu brązowego, pierścionki plectone z drutu miedzianego, pierścionki plectone z drutu srebrnego, pierścionki plectone z drutu złotego; ametystowe rzeźbione pierścienie; pierścienie wyrabiane z kamieni szlachetnych, pierścień wycięty z jednego szafiru.*

Zaś określenia motywów, elementów i technik dekoracyjnych pierścieni(a) to: *armatura, ażur, cyfra, filigran, granulacja, grawerowanie, herb/znaki heraldyczne, inskrypcja/napis, kameryzowanie,*

maureska, monogram, panoplia, relief, rollwerk, raut, rozety, woluta czy ząbkowanie utrwalone w kompozycjach typu: pierścienie bogato ornamentowane techniką ażurowania, część ażurowa pierścienia wysadzana trzema kamieniami – czerwonym rubinem (kaboszon), rozetką i rautem diamentowym; pierścionki ze złota, zdobione techniką filigranu, złote pierścionki wykonane techniką filigranu, pierścionek srebrny, zdobiony filigranem, pierścionek srebrny, zdobiony filigranem oraz koralami; szafir w płytkiej kaszcie pierścienia ozdobiony granulkami; oczko koralu osadzone w płytkiej ząbkowanej koronce; obrączka z grawerunkiem, pierścienie z rytowanymi napisami arabskimi, biza grawerowana w motyw czwórliścia w rombie, grawerowane (ryte) motywy o układzie pasowym, okalające tarczkę oczka, pierścienie sygnetowe kameryzowane dekoracją inspirowaną stylami historycznymi; reliefowa dekoracja zachodzi na szynę; rollwerkowa tarcza, herb na rollwerkowej tarczy pierścienia; woluty pierścienia podobne do esownic, strzemiączka pierścieni z blaszanych wolut; taśmy pierścienia wypełnione maureską na tradycyjnym czarnym tle; pierścienie zdobione rozetami ułożonymi z małych jednobarwnych kamieni szlachetnych, pierścienie z szesnastoma rozetami diamentowymi, oprawionymi w cargi, pierścień wysadzany kamieniami: granatem – almandynem, dwoma turmalinami, rozetami i rautami diamentowymi, zielonymi chryzolitami (perydotami) i demantoidami (zielonymi granatami); rozety i rauty diamentowe, w pełnej oprawie pierścienia: onyks zakuty w cargę, 3 rozety diamentowe, 4 rauty diamentowe w wysokich kasetach; pierścień z cyfrą i portretem Stanisława Augusta (złoto, perły, tkanina, włosy), sygnet z cyfrą B i R na szmaragdzie i rubinie, pierścień złoty z brylantową cyfrą na szafirowej paście szklanej, pierścień z inicjałami, typariusze z inicjałami; pierścień monogramowy, pierścień z monogramem, pierścień z monogramem utworzonym z trzech diamentów, pierścienie monogramowe, sygnet pieczętny mieszczkański z monogramem JT, typariusze z monogramami; pierścień z herbem, pierścień z herbem rodowym, złoty sygnet z herbem Jastrzębiec biskupa Wojciecha Baranowskiego, owalne kartusze z herbami kapituły poznańskiej i gnieźnieńskiej w trójkątnym rozszerzeniu szyny pierścienia, typariusz ze znakami heraldycznymi; pierścienie gotyckie z inskrypcjami, brązowy pierścień z inskrypcją Achaba, na szynie po wewnętrznej stronie inskrypcja, pierścienie z napisami w środku, pierścienie z napisami wewnątrz szyny; pierścień złoty, roboty paryskiej, malowany szafirowo z armaturami po

obu bokach tarczy, obie tarcze pierścienia otaczają armatury: z jednej strony szabla, pika, bagnet, pistolet, część lufy armatniej i kotwica, zaś z drugiej: sztandar z datą: 1830, kosa, siekiera, trąbka bojowa i kask ułański; pierścień z panopliami.

Na podstawie annulolingwistycznych danych przywołanych w pierwszej części niniejszej monografii wiadomo, że tworzywami wykorzystywanymi do kreowania pierścieni(a) były: *alpaka, aluminium, blacha, brąz, cyna, metal, miedź, mosiądz, pallad, pasta szklana, srebro, tombak, tytan, złoto oraz żelazo*. Tezę tę poświadczają jednostki typu: *pierścień z alpaki, ludowe pierścionki bakfonowe; pierścień ze stopu aluminium, z kaboszonem z nierozpoznanego, sztucznego tworzywa; strzemiączka z blaszanych wolut; ludowe pierścionki cynowe; pierścienie ze stopu metali, pierścienie ze szlachetnych metali; złota obrączka z indyjskim szafirem; srebrne pierścienie z podobizną księcia Józefa Poniatowskiego, masajskie pierścionki ze srebra, obrączka z palladem 585; pierścień ze złotą cyfrą na paście niebieskiej otoczonej wiankiem brylantów, pierścień złoty z brylantową cyfrą na szafirowej paście szklanej, pierścień z cyfrą królewską z drobnych brylantów, na czerwonej paście szklanej, pierścień z cyfrą na paście niebieskiej w wianku drobnych brylantów; ludowe pierścionki tombakowe; pierścionek zaręczynowy z żelaza.*

Annulologiczne precjoza wykonywano także z różnego typu *drutu* ‘wyrobu z metalu o niewielkim stałym przekroju poprzecznym’ oraz *płaskownika* ‘płaskiego pręta metalowego o prostokątnym przekroju poprzecznym’, czego dowodzą wielocłonowe kompozycje typu: *pierścienie z drutu, miedziane pierścionecki dziewczęce z drutu z kolorowym kamykiem, pierścionki plecione z drutu brązowego, pierścionki plecione z drutu miedzianego, pierścionki plecione z drutu srebrnego, pierścionki plecione z drutu złotego; obrączki wykonane z paka płaskownika*. Odnotowane w recenzowanej publikacji annulologiczne fakty językowe dokumentują również fakt, że (oprócz różnych metali) integralnymi elementami obrączek, pierścieni, pierścionków, sygnetów były kamienie. Znamienną cechą charakteryzowanych precjozów stanowi prawidłowość polegająca z jednej strony na uogólnieniu określeń naturalnych i sztucznych kamieni wprawionych w annulologiczne desygnaty. Taka uogólniająca werbalizacja funkcjonuje w ekscerptach typu: *obráczka ozdobiona kamieniem szlachetnym; pierścień z kamieniem ozdobnym; pierścień*

z drogimi kamieniami; sygnet z bliżej nieokreślonym kamieniem; pierścienie sygnetowe kameryzowane kamieniami jubilerskimi szlifowanymi w kaboszon wysoki; pierścień z czarnymi kryształami w wypełnieniu pavé 'rodzaj wypełnienia, w którym poszczególne kamienie są montowane tuż obok siebie, bez pozostawiania wolnych przestrzeni'; pierścień z kamieniem o trzech kolorach – czerwonym, białym i zielonym; pierścień z ażurowym wzorem przedstawiającym bukiet, koszyk lub wazon kwiatów z drogocennymi kamieniami o różnych kolorach; tandetne, błyszczące, bardzo tanie pierścionki z kolorowymi oczkami; miedziane pierścioneczki dziewczęce z drutu z kolorowym kamykiem. Z drugiej strony zaś – uszczegółowieniu określników konkretnych kamieni wkomponowanych zarówno w dawne, jak i współczesne annulologiczne denotaty. Zasadę tę odzwierciedlają językowe fakty eksponujące miana *jubilerskich kamieni szlachetnych* 'minerałów, skał i substancji pochodzenia organicznego, które poza innymi zastosowaniami bywają wykorzystywane w jubilerstwie do wyrobu klejnotów' i *jubilerskich kamieni ozdobnych* 'mniej cennych minerałów, skał i substancji pochodzenia organicznego odznaczających się mniej efektownym wyglądem oraz mniejszą trwałością, czyli *drogich kamieni* 'minerałów odznaczających się rzadkością występowania, niezwykłym wyglądem, piękną barwą, żywym połyskiem, przezroczystością, wysokim współczynnikiem załamania światła, zachwycającymi efektami optycznymi', takimi jak: agat, almandyn, akwamaryna, ametyst, brylant, chalcedon, chryzopraz, cytryn, diament, granat, hiacynt, karneol, opal, onyks, padparadża, pirop, rubin, tanzanit, turkus, sardonyks, szafir, szmaragd, topaz (także cyrkon, czerwony jaspis, kamień księżycowy; krzemień pasiasty; kwarc: awenturynowy, brązowy, dymny; lapis lazuli; nefryt) z bogatą egzemplifikacją typu: *pierścień z diamentem Anny księżnej Croy, wariacja klasycznego pierścionka z jednym diamentem; okazały pierścień z dwoma dużymi i 21 małymi brylantami, pierścionek z pięcioma brylantami, pierścionek z brylantami: dużym i trzema drobnymi, pierścień z brylantem; pierścień z rubinem o szlifie tablicowym, węzowy pierścionek zaręczynowy z rubinem; złoty pierścień z szafirem arcybiskupa Alberta Monteruil, złoty pierścień z szafirem dziekana Pradela, pierścionek z szafirem ze Sri Lanki; pierścionek z padparadżą; pierścień z gruszkowatym szmaragdem, złoty pierścień ze szmaragdem biskupa krakowskiego Maura, pierścionek ze szmaragdem; pierścień pozłacany z topazem; pierścień*

z hiacyntem; pierścień z ametystem Stanisława Szembeka, pierścień z ametystem w złotej oprawie metropolity gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza; pierścień z dużym okrągłym opalem obrzeżonym brylantami; pierścionki z chalcedonem, sygnet z chalcedonem; pierścionek zaręczynowy z agatem; sygnet z onyksem, pierścień z czarnym onyksem; pierścień z karneolem, pierścionek zaręczynowy z karneolem; pierścionek z chryzoprazem; złoty sygnet z sardonyksem; pierścień z granatem, pierścień zaręczynowy z granatem, oczka pierścieni z granatów; pierścień z almandynem, pierścionek składający się z carg, „Oko jaszczura” z almandynem, pierścionki z almandynami; oczka pierścieni z piropów o ciemnoczerwonej barwie; pierścień z cytrynem, pierścionek zaręczynowy z cytrynem; pierścionek z tanzanitem; pierścionek zaręczynowy z turkusem, tybetańskie pierścionki z turkusem i koralem.

Za znawcami biżuterii eksponującymi również kamienie organiczne/kamienie pochodzenia organicznego ‘substancje mineralne pochodzenia organicznego o walorach kamieni szlachetnych i ozdobnych’; piękne i cenne surowce pochodzenia organicznego: bursztyn, gagat, korale, kość słoniowa, skamieniałe żywice. Autorka odnotowuje ekscerpty typu: *pierścienie z bursztynem, pierścionek zaręczynowy z bursztynem, srebrne pierścionki z bursztynem, sygnet z bursztynem; żydowski pierścień ślubny zrobiony ze srebra zdobionego perłami, pierścienie z perłami, pierścionek zaręczynowy z perłą; koralowy pierścień, pierścień z koralem, pierścień doży ze złota i korala, złoty pierścień z koralem, pierścień z dużym koralem pośrodku i dwoma mniejszymi po jego bokach, kobiece pierścienie krakowskie z oczkiem z jednego korala, zwykle okrągłym, rzadziej w kształcie czworoboku, pierścienie męskie z trzema koralami, pierścienie z trzema koralami jednakowej wielkości, pierścionek srebrny zdobiony filigranem oraz koralem, tybetańskie pierścionki z turkusem i koralem, oczko z korala półpłaskiego, gładkiego na szynie wprawiane w poszerzoną, lekko rozwidloną po bokach i przyozdobioną rytami obrączkę, oczko z korala w kształcie czworoboku; pierścienie z gagatu.*

Integralnymi elementami annulologicznych obiektów były *duplety* ‘kamienie składane z dwóch części połączonych spoiwem; wytwarzane dla celów jubilerskich, składane bywają z dwóch części, co pozwala wykorzystać dobrej jakości, ale zbyt cienkie kawałki surowców naturalnych’ oraz *imitacje* ‘substancje sztuczne używane w celu naśladowania naturalnych kamieni szlachetnych lub ozdobnych, przypominające je wyglądem zewnętrznym, lecz różniące się właściwościami

chemicznymi i fizycznymi; kamienie jubilerskie, które jedynie wyglądem zewnętrznym (barwa, połysk, przezroczystość) imitują (naśladują) naturalne lub syntetyczne kamienie jubilerskie, mając zupełnie inne właściwości chemiczne, fizyczne i krystalograficzne' wprawianych w nie kamieni.

Autorka pochyła się również nad biżuteryjnymi kuriozami/osobliwościami wprawianymi w pierścienie, takimi jak: *bezoar* 'ceniony na równi z kamieniami szlachetnymi i oprawiany w szlachetne kruszce kulisty twór powstały w przewodzie pokarmowym przeżuwaczy – kóz bezoarowych i lam, wpisujący się w kompozycje typu: *pierścień z bezoarem, pierścienie z bezoarem, sygnet z bezoarem, korona sygnetów z wprawionym bezoarem; tabaszir* 'stosowana w jubilerstwie odmiana skrzemieniałego zsilifikowanego drzewa powstała w wyniku skwarcowania lub zopalizowania bambusa, którego tkanki zostają zastąpione przez minerały z grupy krzemionki; „cukier bambusowy”, zbierający się w kolankach bambusa, pod wpływem parowania coraz bardziej gęstnieje, aż powstanie niebieskawa twarda substancja, przypominająca odłamek muszli', funkcjonujący w wyrażeniu przyimkowym typu: *pierścień z tabaszirem; żabieniec* 'magiczny kamień, będący prawdopodobnie skamieniałym zębem rekina lub głowową częścią kopalnych stawonogów morskich (trylobity)', występujący w zestawieniach typu: *pierścień św. Stanisława z żabieńcem, sygnety z żabieńcem; kość*, funkcjonująca w uogólniającym wyrażeniu przyimkowym typu: *pierścienie z kości; róg uszczegółowiony w annulologicznych nazwach typu: pierścienie z rogiem koziorożca, pierścionki z rogu, pierścionek z łosiego rogu, pierścionki z łosiego rogu, pierścionki rogowe, sygnet z kawałkiem rogu nosorożca, róg stanowiący oprawę złotych obrączek, róg wprawiony w oprawę złotych obrączek; zęby* – w wielocłonowej kompozycji typu: *pierścienie z zębów upolowanych zwierząt; kopyto* – w konstrukcjach typu: *pierścienie wykonane z kopyta nosorożca, pierścienie z łosim kopytem*.

O różnorodności, a tym samym fenomenie pierścieni(a) przekonują również fakty językowe, utrwalające określenia innych materiałów „współtworzących” biżuteryjne precjoza, a nierzadko także surowce niekojarzone z jubilerstwem i złotnictwem. Do pierwszych należą chociażby: *korale chlebowe* 'wyrabiane prawdopodobnie z gniciucha chlebowego, barwione pigmentem spożywczym, sztuczne korale używane w Krakowie i jego okolicach, które różniły się od prawdziwych twardością i kolorem', udokumentowane w określeniu typu: *oczka pierścieni z korala chlebowego;*

kamienie sztuczne/kamienie syntetyczne ‘wytwarzane w laboratoriach kamienie jubilerskie, których skład chemiczny i właściwości fizyczne są analogiczne do ich naturalnych odpowiedników; kryształy lub substancje bezpostaciowe, otrzymywane sztucznie na drodze syntezy, których właściwości chemiczne i fizyczne są identyczne jak w przyrodzie kamieni naturalnych; kamienie otrzymywane sztucznie na drodze syntezy, które mają swoje odpowiedniki w przyrodzie’, których wykorzystanie potwierdzone zostało w konstrukcjach typu: *oczka pierścionków ze sztucznymi kamieniami przezroczystymi, matowymi w kolorze czerwonym lub niebieskim, oczka z koralu szlachetnego; oczka z mas plastycznych oraz bliżej nieokreślone tworzywa sztuczne utrwalone w opisie typu: pierścień ze stopu aluminium, z kaboszonem z nierozpoznanego, sztucznego tworzywa.*

W niekonwencjonalny annulologiczny zbiór nazw wpisują się: apelatyw *słoma* ‘żdźbła roślin zbożowych’, współtworzący wielocłonowe zestawienie typu: *misternie plecione pierścienie ze słomy; tkanina i włosy* wpisujące się w kompozycje typu: *pierścień z cyfrą i portretem Stanisława Augusta (złoto, perły, tkanina, włosy); mandragora* ‘bylina z rodziny psiankowatych o zgrubiałym korzeniu; mandragora lekarska – gatunek mandragory o korzeniu przypominającym postać ludzką, mający zastosowanie w medycynie, używany jako lek magiczny’, utrwalony w werbalnej charakterystyce typu: *pierścień z ukrytym w nim korzeniem mandragory; szkło* ubogacające konstrukcje typu: *tłok pierścienia ze szkła, pierścienie ze szkła, pierścienie ze szkłem, hellenistyczne pierścienie z metali, kamieni szlachetnych i szkła, oczka pierścionków z różnych szkielek; pleksi* ‘szkło organiczne, termoplastyczne, elastyczne, nietłukące się, przezroczyste tworzywo sztuczne, używane do wyrobu szyb samochodowych, szkieł do zegarków’ i *żyłka* ‘cienka bardzo mocna nić z tworzywa sztucznego, funkcjonujące w opisie typu: *pierścionek, pleksi, żyłka, srebro 925, krzemień pasiasty* oraz dwucłonowe apelatywne zestawienia, takie jak: *gałązki jabłoni* utrwalone w regionalnym określeniu typu: *pierścionki z cienkich gałązek jabłoni z jego gwarowymi kujawskimi odpowiednikami: wieniuszki, witki* oraz *druk offsetowy* ‘technika druku płaskiego polegająca na przenoszeniu reproduktowanego rysunku lub tekstu na płytę cynkową lub aluminiową, a z niej na papier za pośrednictwem cylindra gumowego’, wkomponowane w opisy typu: *dwa pierścienie, srebro, pleksi, druk offsetowy; pierścień z drukiem offsetowym.*

Osobne miejsce w odautorskich rozważaniach zajmują *nomina propria* pierścieni legendarnych i magicznych, wśród których znalazły się: *Cudowny pierścień Renarta*, *Pierścień Achaba*, *Pierścień Aladyna*, *Pierścień Argamata*, *Pierścień bogini Saulus*, *Pierścień Eleazara*, *Pierścień gadający/Gadający pierścień*, *Pierścień Gygesa*, *Pierścień Józefa*, *Pierścień króla Salomona/Pierścień Salomona/Sygnet Salomona*, *Pierścień Nibelunga*, *Pierścień Ogiera Duńczyka*, *Pierścień Piotra z Prowansji*, *Pierścień Polikratesa*, *Pierścień Siakuntali*, *Pierścień Skarbka (Jana) z Góry/Habdank*, *Pierścień Prometeusza*, *Pierścień Piotra z Radzikowa*, *Pierścień Świętej Kingi*, *Srebrny pierścień Galena* oraz nazwy „zindywidualizowanych” pierścieni, które reprezentują określenia niebędące właściwymi annulonimami/daktylionimami, a zachowujące częściowo charakter annulonimów/daktylionimów, wskazując (poprzez utrwalone w nich antroponimy, tematycznie nacechowane apelatwy, a także personalnie nacechowane nazwy herbów, cyfry, litery) właścicieli konkretnych precjozów. Miana o charakterze annulonimów/daktylionimów reprezentują określenia wskazujące na: świeckich posiadaczy konkretnego precjozum, jak: *pierścień Świętopełka/sygnet Świętopełka*, *pierścień Elżbiety Habsburżanki*, *pierścień Izabeli Jagiellonki*, *pierścień „ręka w rękę” księcia Franciszka*, *pierścień Tomasza logofety/złoty pierścień Tomasza/sygnet Tomasza logofety/sygnet Tomasza*, *pierścień Ernesta Żelaznego*, *wielki pierścień koronacyjny Karola IX*, *pierścień Jana Matejki*, *pierścień „Wiernym ręką” Michała Kochanowskiego*, *pierścień pieczętny księcia Bogusława XIV*, *pierścień pieczętny księcia Franciszka*, *pierścień z diamentem Anny księżnej Croy*, *replika pierścienia z grobu Kazimierza Wielkiego*, *pierścienie Barbary Radziwiłłówny*, *pierścienie Innocentego III*, *zaręczynowy pierścionek królowej Wiktorii*, *pierścionek Kazimierza Jagiellończyka*, *pierścionki księżnej Daisy*, *sygnet cesarza Augusta*, *sygnet Marka Antoniusza*, *sygnet pieczętny królowej Bony*, *sygnet Stefana Batorego/sygnet króla Stefana Batorego*, *sygnet Stanisława Flaka*, *sygnet rodu Borków*, *złoty pierścień królewski*, *sygnet kupiecki*, *książęce sygnety-insygnia*, *pierścień z literą E wewnątrz szyny*, *pierścienie z literą A*, *sygnet z literą S* oraz świętych, błogosławionych i duchownych posiadaczy konkretnego precjozum, jak: *pierścień św. Dionizego*, *pierścień biskupi św. Stanisława/pierścień św. Stanisława*, *pierścień błogosławionego Stefana Wyszyńskiego/pierścień sługi bożego Stefana kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, *pierścień papieża Eugeniusza IV*,

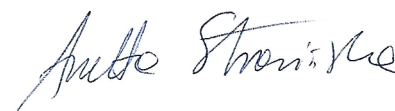
pierścień papieża Klemensa IV, pierścień papieża Jana XXIII, pierścień biskupa Ignacego Krasickiego z chalcedonową kameą, pierścień z ametystem w złotej oprawie metropolity gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza, wielki pierścień biskupa Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego, wielki romański pierścień z topazem arcybiskupa Jakuba Świnki/pierścień pontyfikalny Jakuba Świnki, osobisty sygnet papieża, pierścienie pontyfikalne, skromne pierścienie zakonne, pierścienie pielgrzymie.

Zgromadzony materiał tworzy zbiór arcyciekawy i jednocześnie wymagający – zarówno od badacza, jak i odbiorcy – wiedzy o charakterze interdyscyplinarnym. Do stworzenia tak erudycyjnej annulolingwistycznej charakterystyki różnych rodzajów pierścieni(a) niezbędne jest przygotowanie z zakresu: biżuternictwa, złotnictwa, technik zdobniczych, gemmologii, historii sztuki; orientacja w zakresie religioznawstwa, etnologii, psychologii, antropologii kultury oraz językoznawstwa. Autorka wiedzę tę w sposób mistrzowski ze sobą łączy, umożliwiając czytelnikowi poznanie wielowiekowego fenomenu pierścieni(a). Przedstawiona annulolingwistyczna, palimpsetowa propozycja poświęcona werbalno-kulturowej charakterystyce jednego z najstarszych precjozów świata zachwyca wielopłaszczyznowością analiz, którą poświadcza prawie sto pozycji bibliograficznych.

Recenzowana transdyscyplinarna, annulolingwistyczna propozycja inicjująca nurt badań nad pierścieniem w pełni zasługuje na włączenie jej do rejestru kanonicznych opracowań chrematonicznych, a tym samym annulolingwistyka – na miano jednej z mikrostruktur takich kierunków współczesnego językoznawstwa jak: lingwistyka kulturowa czy lingwistyka antropologiczna, obok takich kluczowych nurtów dwudziestopierwszowiecznej lingwistyki, jak socjolingwistyka, psycholingwistyka, neurolingwistyka, pragmatyka językowa, etnolingwistyka czy językoznawstwo kognitywne oraz korpusowe.

Białystok, 01.07.2025 r.

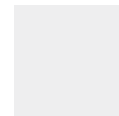
Anetta Bogusława Strawińska

Prometejski rodowód pierścieni(a) i geneza annulolingwistyki

Pierścień
i człowiek...

Owego ponadczasowego, a zarazem wielowiekowego związku dowodzą różne wersje tego samego mitu, na podstawie którego wiadomo, że prototypem wszystkich znanych ludzkości pierścieni jest sygnowany annulonimem¹/daktylionimem² (chrematonimem-annulonimem/chrematonimem-daktylionimem = tezauronimem-annulonimem/tezauronimem-daktylionimem) *Pierścień Prometeusza*. Jak zauważa Jan Eduardo Cirlot: „w rozmaitych legendach pierścień występuje jako resztką łańcucha. Dlatego przypuszcza się, że gdy Jowisz zezwolił Herkulesowi na uwolnienie Prometeusza, uczynił to pod warunkiem, iż ten ostatni będzie nosił kawałek skały Kaukazu oprawiony w żelazne kółko, tak by poniekąd dopełniła się nałożona nań kara (symbol redukcji)” (Cirlot 2007: 314).

Rodzimi gemmolodzy – Nikodem Sobczak, Tomasz Sobczak – uzupełniają tę wersję, gdyż ich zdaniem „według Pliniusza początki pierścienia wiążą się z Prometeuszem, bratem Atlasa, postacią

¹ *Annulonim* – termin wprowadzony przez autorkę rozważań na określenie rodzaju chrematonimu-tezauronimu będącego nazwą własną pierścienia, <z łac. *annulus /annulus*. ‘pierścień’ + *onim* z gr. *ónyma* ‘imię’>.

² *Daktylionim* – termin wprowadzony przez autorkę monografii na określenie synonimiczno-tautonomicznego odpowiednika annulonimu; będącej rodzajem chrematonimu-tezauronimu nazwy własnej pierścienia, <gr. *daktylios* ‘pierścień’ + *onim* z gr. *ónyma* ‘imię’>. Zdaniem Artura Gałkowskiego „1.1.3.3.3. Gemmonimia i tezauronimia; Znaczącą wartość naukową w międzynarodowej społeczności onomastycznej może uzyskać rozwijająca się teoria gemmonimii i tezauronimii według K. Węgorowskiej. Autorka przeprowadziła wnikliwą analizę formalną i kulturową nazw kamieni szlachetnych, półszlachetnych i ozdobnych (gemmonimy) oraz klejnotów, arcydzieł sztuki jubilerskiej, biżuterii, kosztowności (tezauronimy). Pojęcia terminologiczne zaproponowane przez lingwistkę są pionierskie” (por. Gałkowski 2011: 34-35).

mitologiczną. Legendy wywodzą go od kaukaskiej skały, tłumacząc przy tym więzy Prometeusza bardzo nieszczęśliwie. Mówiono, że najpierw ułamek tej skały zawarto w żelazo i otoczono nim palec; żelazo było pierścieniem, a owa skała drogim kamieniem” (Sobczak, Sobczak 1998: 295).

Zdaniem Władysława Kopalińskiego natomiast „w micie greckim ojciec bogów, Zeus, nakazuje Prometeuszowi nosić na palcu metalowy pierścień, aby dobroczyńca ludzkości stale pamiętał, że był kiedyś przykuty do skały w górach Kaukazu, gdzie orzeł wyjadał mu wątrobę za to, że wykrał bogom ogień i dał go ludziom” (Kopaliński 1994: 73).

Do greckiego mitu nawiązują także Eduard Gübelin i Franz-Xaver Erni, pisząc:

uznaje się, że Prometeusz był pierwszą osobą noszącą pierścień. Według greckiej mitologii jako przyjaciel ludzi ukradł on bogom jakże pilnie strzeżony przez nich ogień i oddał ludziom. Rozgniewany Ojciec bogów – Zeus nakazał Hefajstosowi przykucie Prometeusza do skały. Każdego ranka orzeł rozrywał mu brzuch, zjadając wątrobę. Do następnego dnia rany się zawsze goiły, a wątroba odrastała. Okrutna kara mogła się rozpocząć od nowa. Pewnego dnia przybył w te strony Herkules, podróżujący do ogrodów Hesperyd po złote jabłka. Wypatrzył orła i zabił go celną strzałą. Zeus ulaskawił Prometeusza, ponieważ jego własny syn, Herkules, wybawił go od straszego losu. Ojciec bogów nakazał jednak Prometeuszowi, aby »nosił na palcu do końca życia wykuty z żelaza pierścień« z kamieniem z owej skały na Kaukazie. W ten sposób, chociaż symbolicznie, spętanie miało trwać nadal (Gübelin, Erni 2001: 202).

Te celowo/z rozmysłem/zasadnie przytoczone, nieco odmienne, a równocześnie podobne, mitologiczne odwołania sugerują niejednoznaczność biżuteryjnego desygnatu, który w szczególności sposób zafascynował nie tylko autorkę niniejszych rozważań. Jego fenomenowi uległa również etnograf – Elżbieta Piskorz-Branekova, wysuwająca tezę: „chyba nigdy żaden klejnot nie miał tak wielkiego znaczenia i nie odegrał tak ważnej roli w życiu człowieka. Pierścień jest jedną z najstarszych i najpopularniejszych ozdób” (Piskorz-Branekova 2008: 130). Nie oparł mu się inicjator annulologii, historyk sztuki – Krzysztof Maciej Kowalski, który pisał:

pierścienie średniowieczne i nowożytne pozostają od niedawna w kręgu zainteresowań badawczych autora. W ogłoszonym w 2006 roku artykule o gotyckich pierścieniach z inskrypcjami zaproponował on utworzenie nowej, specjalnej dyscypliny: annulologii, zajmującej się pierścieniami – obiektami, które od przynajmniej

czterech tysięcy lat zdobią palce mężczyzn, kobiet, a także dziewcząt i dziewczynek. [...] Annulologia, wyeksponowana przez autora w artykule o pierścieniach średniowiecznych z inkrustacjami, została powołana do życia w celu badania pierścieni jako świadectw ich specyficznej roli, odgrywanej w kulturze duchowej, prawnej i przede wszystkim artystycznej (Kowalski 2008: 105-106).

Jednak inspiracją dla prezentowanych tu nowatorskich anulolingwistyczno-kulturologicznych rozważań stały się nie tylko prowadzone od lat przez autorkę niniejszej monografii lingwokulturologiczne badania poświęcone kamieniom oraz prawdziwej i sztucznej biżuterii (por. Węgorowska 2012; Węgorowska 2018; Węgorowska 2019; Węgorowska 2021; Węgorowska 2023), a także przygotowane przez nią interdyscyplinarne, międzywydziałowe, międzyinstytutowe uniwersyteckie konwersatoria poświęcone *kamieniowi w kulturze, światom kamieni*, będących *światami ludzi, języka i kultury* oraz *skarbcem biżuterii*, będących *skarbcami ludzi, języka i kultury*. Do jej powstania, a równocześnie narodzin nowej lingwokulturologicznej subdyscypliny – anulolingwistyki, przyczyniły się bowiem apele historyków sztuki typu:

[C]hociaż mające już tradycję sesje biżuteryjne, wydawane w ostatnich dziesięcioleciach książki i organizowane wystawy pozwalają zapoznać się z częścią zbiorów polskich muzeów oraz intensywnie w ostatnich latach [ze] stanem wiedzy o biżuterii w Polsce, to pozostaje jeszcze wiele do zrobienia (Zahel 2019: 67).

Musi nastąpić zasadnicza zmiana stanu badań nad biżuterią i stworzenie płaszczyzny dyskusji wszystkich specjalistów zajmujących się tą dziedziną (Kluczajd 2006: 6).

Bezcenne okazały się też nadal aktualne, inspirujące uwagi – naukowe podpowiedzi zawarte w innej, wcześniejszej publikacji K.M. Kowalskiego, w której czytamy, że

tematem opracowania są pierścienie gotyckie z inskrypcjami, odkryte w Gdańsku i jego okolicach. Te interesujące artefakty średniowieczne (znajdujące się w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Gdańsku i kolekcjach prywatnych), wykonane ze srebra i mosiądzu, stanowią przede wszystkim ważne świadectwa kultury religijnej z powodu uwiecznienia na nich napisów o treści wotywniej, oddającej właścicieli obiektów głównie opiece Jezusa Chrystusa i Najświętszej Marii Panny. Powinny stać się przedmiotem badań projektowanej przez autora nowej szczegółowej dyscypliny naukowej zajmującej się pierścieniami: **annulologii**, nazwanej tak od łacińskiej nazwy *annulus* (tj. pierścień). Zabytkowe pierścienie zachowane w tysiącach egzemplarzy w kolekcjach

państwowych i prywatnych na całym świecie, stanowią – w przekonaniu autora – wystarczającą podstawę do wyodrębnienia annulologii – dyscypliny badającej pierścienie jako świadectwa ich specyficznej roli odgrywanej w kulturze duchowej i artystycznej. Annulologia powinna obejmować swoimi badaniami wszystkie pierścienie, używane na przestrzeni dziejów. Do zadań zwolenników powołanej do życia dyscypliny należałoby obecnie stworzenie odpowiedniej aparatury pojęciowej; w postaci definicji i klasyfikacji, wypracowanie odpowiednich metod badawczych oraz zwrócenie uwagi na takie problemy, jak: identyfikacja różnorodnych materiałów i technologii stosowanych przy wykonaniu pierścieni, ustalenie specyfiki warsztatów ich wykonawców, pełne rozpoznanie funkcji pełnionych przez pierścienie, zwłaszcza kultowych, apotropaicznych i zdobniczych oraz podkreślających pozycję społeczną właścicieli, znaczenie poszukiwań przedstawień pierścieni w ikonografii sztuk plastycznych i fotograficznej (także filmowej), ustalenie roli annulologii dla muzealnictwa, związanego z dziejami kultury religijnej i obyczajowej, biżuterii, rzemiosła artystycznego (m.in. złotnictwa, mosiężnictwa, konwisarstwa, szklarstwa), a także kolekcjonerstwa zajmującego się fenomenem pierścieni. Istotne będzie również sformułowanie zasad opracowania naukowego pierścieni w zakresie pozyskiwania artefaktów (w tym dokumentacji znaleziska o charakterze archeologicznym, konserwacji, właściwej dokumentacji muzealnej, ekspozycji, dydaktyki muzealnej i szkolnej), rozmaitych form publikacji (katalog, artykuł z katalogiem, książka z katalogiem). Niewątpliwie ważne powinno być także wyeksponowanie związków annulologii z innymi historycznymi dyscyplinami naukowymi, głównie pomocniczymi historii kultury materialnej oraz naukami pomocniczymi historii, m.in. epigrafiką, sfragistyką i numizmatyką oraz historią rzemiosła artystycznego, m.in. złotnictwa, mosiężnictwa, konwisarstwa i szklarstwa (Kowalski 2006: 29).

W obu komplementarnych refleksjach, tej z 2006 roku oraz tej z 2008 roku, będących równocześnie propozycjami zawierającymi konkretne naukowe postulaty, zabrakło jednak sugestii, że tak wszechstronnie ujmowane/pojmowane pierścienie zwerbalizowane w opracowaniach przygotowywanych przez ich znawców, pasjonatów, twórców i kolekcjonerów mogą stanowić także przyczynek do rozważań lingwokulturologicznych, a ściślej annulolingwistyczno-kulturologicznych, których podmiotem i przedmiotem jest nie tylko dawny, ale i współczesny *pierścień* – biżuteryjny desygnat poddany wnikliwej analizie oraz interpretacji zarówno lingwistycznej, jak i kulturologicznej.

Dlatego oddana do rąk Czytelnika (również Ucznia i Studenta) książka autorstwa lingwokulturolog i dydaktyk, której bliskie są naukowe stanowiska typu:

język odzwierciedla rzeczywistość wspólnoty, która się danym językiem posługuje, nie jest bytem abstrakcyjnym, ale jako środek komunikacji wyrasta z konkretnych potrzeb w określonym miejscu i warunkach (Doroszewski 1982: 149); Język stanowi integralną część systemu poznawczego człowieka (Sławkowa 2013: 171); Język to dach domu, w którym jesteśmy razem (Jan Paweł II); Lingwistyka była i będzie nauką empiryczną. Nie może istnieć bez danych językowych, ale te dane to nie tylko fakty o charakterze zewnętrznym (materiał językowy), lecz także – jak w lingwistyce kognitywnej – struktury wiedzy. Charakterystyka języka wymaga sięgnięcia do myślenia, odwołania do kontekstu społecznego i kulturowego. I na odwrót – w miarę pełna eksplikacja tych ostatnich nie jest możliwa bez przywołania języka (Gajda 2005: 34); Człowiek, jako istota o społecznej naturze, kontynuuje swój byt z innymi i wśród innych, czerpiąc pokłady kultury z otoczenia i doświadczeń poprzednich pokoleń (Kochmańska 2019: 107),

wypełnia tę lukę, uzmysławiając mu również fakt, że prezentowane w niej, zwerbalizowane w różnych źródłach, poddane lingwokulturologicznej lekturze³ annulologiczno-bizuteryjne obiekty zainspirować mogą uczoną zgłębiającą językowe i kulturowe wyróżniki artefaktów od bardzo dawna wpisujących się w historię ludzkości.

Celem niniejszej monografii jest zatem annulolingwistyczno-kulturologiczna charakterystyka wszechstronnie pojętych/ujętych pierścieni, której podstawą są, celowo/zasadnie/z rozmysłem przytaczane w niej, inkrustujące ją „dane językowe” (Gajda 2005: 34) – lingwistyczne świadectwa/lingwistyczne fakty dokumentujące ich bizuteryjną specyfikę, odmienność, wyjątkowość, a często unikatowość i niepowtarzalność. Wszystkie dokumenty językowe wyeksponowane w niniejszej

³ Według Ewy Sławkowej „ten typ lektury, którą określam jako »językoznawczą«, może uchodzić za rodzaj post-strukturalistycznej interpretacji, to znaczy takiego działania i postępowania analitycznego, które zawiera propozycję spojrzenia na zjawiska i problemy w inny sposób, niż jest w danej dziedzinie wiedzy i jej tradycji badawczej przyjęte. Tym samym ta sugestia dydaktyczna wpisuje się – jak sadzę – w postulowany dziś w pedagogikach postmodernistycznych model edukacji niszowej, alternatywnej, która poszukując nowych twórczych źródeł inspiracji, świadomie rezygnuje z kanonicznych metodologii i dróg postępowania dydaktycznego, poruszając się po nieprzetartych jeszcze ścieżkach badawczych. [...] W trakcie takiej »językoznawczej lektury« czytelnik powinien powoli budować świadomość tego, że nauka o języku jest częścią wiedzy o człowieku (także współczesnym), jego sposobie myślenia, systemie wartości i że nie warto tej wiedzy izolować od innych wątków refleksji antropologiczno-kulturowej. [...] Idea »lektury językoznawczej« wymaga praktycznej egzemplifikacji” (por. Sławkowa 2013: 169, 173).

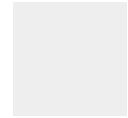
monografii współtworzą annulolingwistyczną daktyliotekę⁴. W jej kolejnych częściach, rozdziałach i podrozdziałach, niczym w pierścienkach i biżuteryjnych przegródkach, eksponowane są interdyscyplinarne i, dzięki temu, komplementarne treści związane z pierścieniem i dotyczące pierścienia/pierścieni.

⁴ *Annulolingwistyczna daktylioteka* – poddany wnikliwej lingwokulturowej interpretacji, zwerbalizowany zbiór różnych pierścieni, motywowany określeniami *anulus/annulus* <z łac. ‘pierścień’> oraz *daktylioteka*, sygnującym ‘w starożytnej Grecji odpowiednio przystosowaną skrzynkę do przechowywania klejnotów; w starożytnym Rzymie kolekcję pierścieni lub rżniętych kamieni’ <gr. *daktylios* ‘pierścień’ + *thêkê* ‘skład’> (por. Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 16, 85).

Pierścienie w świetle ustaleń annulokulturowych

Część ta, zawierająca refleksje na temat pierścieni(a), stanowi merytoryczną podstawę dalszych annulolingwistycznych ustaleń. Przywołane w niej, mniej lub bardziej rozbudowane, cytaty/ekscerpty/egzemplary są swoistym zbiorem wiadomości, bez których niemożliwe byłoby ustalenie konkretnych annulologicznych „danych językowych” (Gajda 2005: 34), faktów językowych, świadectw językowych, detali językowych, szczegółów językowych, dokumentujących fenomen biżuteryjnego desygnatu, który na trwałe wpisał się w historię światowych precjozów.

Kolejne, zaprezentowane w niniejszej monografii, tematyczne daktylioteki, oprócz manualnej oraz artystycznej kreatywności złotników, jubilerów, artystów-plastyków, dowodzą też lingwokulturowego potencjału i możliwości człowieka. To on nie tylko nazwał odpowiednie części/elementy pierścienia (*carga, plata, wspornik, biza, szyna, kamień*), ale poprzez niezwykle staranną werbalizację, annulologiczne opisy-charakterystyki oddał annulologiczną specyfikę dzieł różnych epok, różnych twórców i różnych właścicieli pierścieni(a).

O ponadczasowości i interkulturowości pierścienia przekonują, cenne także dla lingwokulturologa-dydaktyka, ustalenia poczynione przez jego znawców reprezentujących odmienne, ale dopełniające się dyscypliny wiedzy. Na podstawie podobnych, ale nie identycznych annulologicznych stwierdzeń wiadomo bowiem, że

Pierścień
na przestrzeni
dziesięć

pierścienie znane są od bardzo dawna („Serwis Jubilerski” 1999: 11); Pierścienie znano i używano [ich] od czasów najdawniejszych w większości kultur i środowisk etnicznych (Kozakiewicz red. 1969: 280); Już w neolicie znano pierścienie z kości początkowo nie jako ozdobę, lecz przypuszczalnie oznakę godności. [...] Jeszcze w epoce kamienia pojawiły się pierścienie z bursztynu i metalu – złota, srebra, miedzi (Gübelin, Erni 2001: 202); Pierścienie już od starożytności były bardzo popularne jako ozdoba, oznaka własności i godności (Różycka, Płoszyńska 2008: 209); Pierścienki noszono w głębokiej starożytności w wielu krajach świata (Kopaliński 1994: 71); Pierwotnie pierścienie wykonywano z drutu, nie łącząc końców (np. Egipt, II tysiąclecie p.n.e.); następnie (Egipt, około 1500 p.n.e.) weszły w użycie wykonywane z metalowego paska z umieszczonym na nim kamieniem z pieczęcią (Kozakiewicz red. 1969, s. 280); W Egipcie pierścienie noszono już w II tysiącleciu p.n.e., gdzie wykonywano je z drutu, nie łącząc końców. Później produkowano pierścienie zamknięte z czystego złota, proste w kształtach, bardzo ciężkie i masywne, zazwyczaj z imieniem właściciela wygrawerowanym na prostokątnej tarczy (por. „Serwis Jubilerski” 1999: 11; Kopaliński 1994: 71); Egipcjanie nosili je nie tylko na palcach u rąk, ale i na innych częściach ciała, np. palcach u nóg (Miller 2000: 264); Etruskowie używali sygnetów (od IV w. p.n.e.) zdobionych zwykle skarabeuszami lub gemmami (od III wieku p.n.e.) – (Kozakiewicz red. 1969: 280); Etruskowie nosili sygnety i pierścienki z gemmami (Kopaliński 1987: 861); Pierścienie – uważane za oznakę władzy lub godności – nosili rzymscy senatorowie, a wcześniej – wysocy urzędnicy w Asyrii, Babilonie i Egipcie („Serwis Jubilerski” 1999: 11); [Pierścienie – K.W.] wyrabiane w całym kręgu kultury śródziemnomorskiej (Grecja od IV wieku p.n.e.) rozpowszechniły się szczególnie (z metali, kamieni szlachetnych i szkła) w kręgu kultury hellenistycznej (Kozakiewicz red. 1969: 280); Pierścienie jako ozdoba popularne były w kulturze hellenistycznej (Kopaliński 1987: 861); W Grecji pierścień, zwłaszcza sygnet, był oznaką wolnego człowieka (por. Kopaliński 1990: 314; Szymanderska 2008: 101); Jako ozdoba były bardzo popularne w Grecji (*daktylei* od *daktylos*, ‘palec’), gdzie noszono je co najmniej od IV wieku p.n.e., podobnie jak w Rzymie republikańskim (Kopaliński 1994: 71).

O szczególnym znaczeniu pierścienia w starożytnym Rzymie przekonują natomiast interdyscyplinarne, uzupełniające się refleksje, według których

powszechnie noszono w nim nie tylko bransolety, naszyjniki, ale i pierścienie. [...] Pierścienie nosili tam zarówno mężczyźni, jak i kobiety (James 1994: 16, 19); Rzymianie lubili wszelkiego rodzaju biżuterię: naszyjniki, bransoletki, pierścienie. Szczególnie popularne wśród mężczyzn i kobiet były pierścienie. [...] Rzymianie ubóstwiali biżuterię. Pierścienie ze złota, gagatu lub innych drogocennych materiałów noszone były przez mężczyzn i kobiety czasem po kilka na jednym palcu (Rowland-Warne 1996: 10, 18); W Rzymie ulubionymi

zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn elementami biżuterii były różnego rodzaju pierścienie. [...] Wraz z rozszerzeniem się zasięgu rzymskiego imperium w okresie od 200 do 400 roku w rzemiośle artystycznym wykształciły się nowe style i techniki. W tym czasie modne stało się noszenie przez kobiety i mężczyzn kilku pierścieni naraz oraz dawanie sobie pierścieni na znak zaręczyn (Fyson 1996: 36); W Rzymie, w okresie republiki, senatorowie nosili pierścienie żelazne, w okresie cesarstwa nosili pierścienie złote; używano również sygnetów i pierścieni z kameami (Kozakiewicz red. 1969: 280); W republikańskim Rzymie noszenie pierścienia było chronione prawnie. Stanowiło wielki zaszczyt. Rzymianie nazywali je *annulus*. Służyły im one do pieczętowania korespondencji, kontraktów i umów. Rzymianie przejęli od starożytnych Etrusków zwyczaj noszenia prostych żelaznych pierścieni. Takie były zwłaszcza pierścienie ślubne (*annulus pronubus*). Początkowo większość wolnych obywateli rzymskich miała właśnie pierścienie żelazne. Prawo ich noszenia przysługiwało szczególnie zasłużonym obywatelom. Pierwszymi, którzy mogli nosić złote pierścienie (*ius annulus aurel* – prawo noszenia złotego pierścienia), i to tylko w czasie pełnienia obowiązków, byli kapłani Jupitera, rycerze, legaci czyli ambasadorowie, czasem przywilej ten rozszerzono na wszystkich senatorów, ekwitów i dygnitarzy – wysokich urzędników państwowych, a na koniec wszystkich ludzi wolnych (Kopaliński 1987: 861; por. Kopaliński 1990: 314; Kopaliński 1994: 73; Sobczak, Sobczak 1998: 296; Chenel, Simarro 2008: 186; Piskorz-Branekova 2008: 130; Szymanderska 2008: 101).

Z innych transdyscyplinarnych ustaleń wynika natomiast, że

pierścienie ze złota lub szlachetnych metali mogły nosić jedynie osobistości o wysokim statusie społecznym (Piskorz-Branekova 2008: 130); We wczesnym średniowieczu jedynie dostojnicy nosili złote pierścienie z wprawionymi barwnymi kamieniami, często pochodzenia artystycznego. W tym okresie pleciono pierścionki z drutu srebrnego, miedzianego i brązowego, rzadziej ze złotego (Kozakiewicz red. 1969: 280); Dopiero od XII-XIII wieku zaczęto również traktować pierścienie po prostu jako ozdobę, podobnie jak poprzednio w Grecji okresu hellenistycznego (około 330-30 p.n.e.) – (Kopaliński 1994: 71); W okresie od XVI do XVIII w. pierścienie należały do najbardziej popularnych ozdób (Wojteczek 2008: 99); Bogactwo stroju od XVI do XVIII wieku warunkowało noszenie wartościowej biżuterii złotej i ze srebra złoczonego: łańcuchów i naszyjników, pasów, pierścieni i pierścionków, bransolet, kolczyków, wisiorów, szpil, agraf, klamer, guzików kameryzowanych szlachetnymi i ozdobnymi kamieniami oraz perłami (Chodyński 2001: 82); W dawnej Polsce każdy szlachcic nosił na drugim palcu prawej ręki pierścień z herbem rodowym (Kopaliński 1994: 74); Jednocześnie szlachta nosiła innego rodzaju pierścienie na wszystkich palcach ręki, w tym na kciukach. [...] Noszenie wielu pierścieni wśród szlachty uważane było za przejaw bogactwa i wysokiej pozycji społecznej

(Obłozka 2003: 71); Pierścienie były też ozdobą kobiet wszystkich stanów (Kopaliński 1994: 74); Pierścienie nosili zarówno mężczyźni, jak i kobiety. [...] Liczba noszonych pierścieni była zależna od stopnia zamożności właściciela i jego gustu (Piskorz-Branekova 2008: 130, 134); Z czasem zaczęli je nosić nowo zaręczeni (pierścionki zaręczynowe) i nowo poślubieni (pierścionki ślubne – *anulus pronubus*) – („Serwis Jubilerski” 1999: 11); Wytwarzanie i noszenie pierścieni było tak powszechne, że w wielu polskich miastach, np. w Krakowie funkcjonowały specjalne cechy złotników zajmujących się *ringmacherstwem*, czyli wyrobem pierścieni (Piskorz-Branekova 2008: 135); Pierścień jest znany i powszechnie używany od czasów starożytnych do dziś (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 312).

Odrębną grupę annulologicznych ustaleń tworzą uwagi oddające ewolucję form pierścienia, typu:

skarb rzymskiego złotnika pochodzący z II wieku, zakopany w Snettisham (Anglia) zawierał 89 pierścieni; niektóre miały rzeźbione kamienie, inne w kształcie węża (James 1994: 43); We wczesnym średniowieczu kamienie, najczęściej w formie kaboszonu, oprawiano w rodzaj miseczki tworzącej rozszerzenie w obrączce pierścienia; w późnym średniowieczu, poczynając od XIII wieku, w pierścieniu wprawiano z reguły duże kamienie, ujmując je najczęściej w grubą, pokrytą rzeźbą figuralną oprawę lub oprawę przypominającą pazury ptasie (Kozakiewicz red. 1969: 280); W dobie renesansu pierścienie cieszyły się dużą popularnością; były bogato ornamentowane techniką ażurowania, niello lub emalią. Wiele z nich miało otwarte medaliony, w których wnętrzu mieścił się portret bliskiej osoby lub jakiś inny pamiątkowy przedmiot (Fyson 1996: 104); W okresie renesansu, wraz z wielkim rozkwitem jubilerstwa wystąpiła wielka różnorodność ukształtowania oczka: najczęściej kwadratowa piramidka z osadzonym na szczycie zwykle ośmiościennym kryształem diamentu o wygładzonych ścianach (tzw. kończysty diament), przytwierdzona do gładkiej lub profilowanej obrączki; boki oprawy oczka i obrączkę bogato zdobiono emalią; dużym kamieniom, szczególnie turkusom, dawano oprawę w postaci kasetki dostosowanej do kształtu kaboszona, kamieniom przejrzystym, szczególnie szafirom i rubinom, szlifowanym w ośmioboki migdały, rozetki itp. – kasetki o odpowiadających im kształtach geometrycznych, a kamieniom nieregularnym kasetki dostosowane do kształtu kamienia. Około połowy XVI wieku pojawił się pierścień o bogato profilowanej obrączce, którego oczko miało kształt podobny do

¹ Michał Gradowski wyjaśnia, że „na określenie tej czynności, będącej niekiedy specjalnością niektórych warsztatów złotniczych, często spotyka się w dawnych źródłach nazwę pochodzenia niemieckiego – *ringmacherstwo*” (Gradowski 1984: 89).

odwróconego czterolistnego kielicha kwiatu z osadzonym na szczycie kamieniem (Kozakiewicz red. 1969: 280); Okazy z diamentem ostrym, o szlifie piramidalnym, były w XVI wieku najbardziej powszechnym wzorem. Dobrym przykładem pierścienia sadzonego pięcioma diamentami ostrymi jest klejnot królowej Izabeli Jagiellonki sprzed 1559 roku. [...] W posiadaniu Muzeum Okręgowego w Toruniu znajduje się wyjątkowej klasy złoty pierścień z pięcioma diamentami ostrymi, sadzonymi „w krzyż”. [...] Dwie polskie badaczki – Ewa Letkiewicz i Katarzyna Kluczwajd – zestawily układ pięciu kamieni w toruńskim okazie ze wspomnianym wyżej pierścieniem Izabeli Jagiellonki (por. Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 105-106); Oryginalnymi wyrobami jubilerskimi wspomnianymi w inwentarzach poznańskich są pierścienie składane. [...] Składane pierścienie złożone są z dwóch większych liczb oddzielnych szyn i dwóch lub kilku koron, które po złożeniu tworzą jedną całość. Dokumenty z ksiąg miejskich Poznania wymieniają sześć takich pierścieni. Jeden z nich, z 1533 roku, określono jako składany, w opisie czterech innych (z lat: 1575, 1626, 1629, 1635) zaznaczono liczbę trzech lub czterech szyn, zwanych obrączkami lub kółkami (Dolczewska 2015: 45); W XVII wieku weszły w użycie pierścienie zdobione rozetami ułożonymi z małych jednobarwnych kamieni szlachetnych (Kozakiewicz red. 1969: 280); Warto jeszcze wspomnieć o oryginalnym rodzaju pierścienia, nie noszonym jednak na palcu, tylko zawieszonym na łańcuszku, popularnym od początku XVII wieku w Anglii i w Niemczech. Służył on jako miniaturowy zegar słoneczny (Kowalski 2008: 106); Niekiedy w pierścieniu oprawiano nawet maleńkie zegarki (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 312); Król Stanisław August Poniatowski nosił w pierścieniu mały zegarek (Kopaliński 1994: 74); W połowie XVIII wieku modne były rokokowe pierścionki damskie o asymetrycznej kompozycji roślinnej (w miejsce oczka) wysadzanej diamentami, osadzone na skromnych obrączkach; w klasycyzmie pojawiły się pierścionki z oczkiem w kształcie bardzo wydłużonego zakończonego ostro owalu malowaną emalią – tzw. markizy (Kozakiewicz red. 1969: 280); XVIII-wieczne wzory pierścieni to *giardinetto* („ogródek”), pierścień zwany tak ze względu na ażurowy wzór przedstawiający bukiet, koszyk wazon kwiatów, z drogocennymi kamieniami o różnych kolorach. Pierścienie *giardinetto* były popularne w XVIII wieku, jak np. francuski złoty i srebrny klejnot o delikatnej oprawie, pierścień z gruszkowatym szmaragdem w środku i typowymi diamentowymi rozetami w kształcie bukietu kwiatów. [...] Pierścienie cygańskie, wprowadzone około 1875 roku i noszone przez kobiety i mężczyzn, składały się ze złotej obrączki, w której osadzono 1-3 kamienie (czasami w gwiaździstych zagłębieniach), tak że tafla kamienia była równa z powierzchnią metalu. [...] Na początku XIX wieku wprowadzono pierścienie-obrączki, które nie straciły popularności przez całe stulecie. Pierścienie-obrączki mają pojedynczy lub podwójny rząd drogich kamieni. [...] Pierścień-obrączka to obrączka, na której osadzone są kamienie szlachetne. [...] W połowie XIX wieku modne były też pierścienie w formie paska z klamrą. [...] Nowe wzory pierścionków wprowadzone w latach 90. XIX wieku odzwierciedlały edwardiański powrót do stylów dworskich z XVIII wieku, a biżuteria tego

Pierścienie
legendarne,
pierścienie
magiczne

okresu charakteryzuje się użyciem delikatnych opraw. Wśród motywów spotkać można serca – jedno lub parę – wysadzone kolorowymi kamieniami i otoczone diamentami, charakterystycznie zwieńczone koronami i łukami; i łódkowate romboidalne pierścienie markizy, wysadzone rzędami kamieni (zwykle diamentów) o różnej wielkości (Miller 2000: 264); W pierścieniach męskich na ogół duży kamień owalny lub wieloboczny, oprawiano w grubą, zwykle gładką oprawę ze złota (Kozakiewicz red. 1969: 280).

Jak zauważają N. Sobczak i T. Sobczak, „w literackich opisach, a także w mitologii pierścienie miały znaczenie magiczne” (Sobczak, Sobczak 1998: 296). Refleksję tę potwierdza W. Kopaliński, zauważając, że „wiele pierścieni, magicznych i całkiem zwykłych, odgrywa znaczącą rolę w mitach i legendach różnych czasów” (Kopaliński 1994: 74). „Pierścień jest znakiem rozpoznawczym w licznych bajkach, legendach, powieściach, sztukach teatralnych, pieśniach” (Kopaliński 1990: 315).

W wielu krajach świata powstały bowiem wartościowe, również z punktu widzenia lingwo-kulturologa i dydaktyka, frapujące pod względem poznawczym, legendy poświęcone lokalnym pierścieniom. „Szkatułę” owych legendarnych i magicznych zarazem precjozów, utrwalonych od wieków najpierw w przekazach ustnych, a następnie pisemnych i często wyróżnianych indywidualizującymi je annulonimami/daktylionimami (nazwami własnymi motywowanymi głównie apelatywem *pierścień* i spersonalizowanymi antroponimami lub oddającymi ich właściwości apelatywami), wypełnia nie tylko przywołana już wcześniej w niniejszym opracowaniu mitologiczna opowieść o prototypie wszystkich pierścieni – *Pierścieniu Prometeusza*.

Na biżuterijną zawartość tej legendarno-magicznej daktylioteki składają się także podania o: – *Pierścieniu króla Salomona* – klejnocie, który, według legend rabinicznych i muzułmańskich, należał do króla Salomona (po arabsku – Sulejmana). Wiadomo, że władca ten znał imiona wszystkich duchów i demonów. Dlatego miał nad nimi ogromną władzę. Posiadał też cudowny, magiczny pierścień z sygnetem. Wykorzystywał go do pieczętowania laku pokrywającego otwory butelek, w których zamykał buntujące się duchy i demony – dzinny oraz geniusze, a potem wrzucał je na dno Morza Czerwonego. Tajemna moc pieczęci uniemożliwiała im

wydostanie się ze szklanych pułapek (por. Kopaliński 1987: 1029; Kopaliński 1994: 74; Sobczak, Sobczak 1998: 296);

- *Pierścieniu Agramanta* – zaczarowanym skarbie należącym do Agramanta – saraceńskiego bohatera poematów epickich XI-XIII wieków, króla Afryki, potomka Aleksandra Wielkiego, który przedsięwziął szaloną wyprawę do Italii i został pobity przez Karola Wielkiego oraz Ronalda. Rycerz-władca przed śmiercią pierścien ów ofiarował karłowi Brunello, który został okradziony przez Bardamante. Ta przekazała precjozum Melissie. Potem dostali go Rogero i Angelika, która nosiła klejnot w ustach (por. Kopaliński 1987: 20);
- *Pierścieniu Aladyna* – magicznym przedmiocie, spełniającym wszystkie życzenia swojego posiadacza. Klejnot ten należał do Aladyna, słynnego bohatera *Opowieści o Ala ad-Dinie i zaczarowanej lampie*, nieposłusznego piętnastolatka, syna ubogiego krawca chińskiego, którego złowrogi czarownik mauretański posłał do podziemnej jaskini po lampę. Chłopiec nie chciał mu jej jednak oddać, a odkrywszy magiczną potęgę przedmiotu, stał się bogaczem i poślubił córkę sułtana, księżniczkę Badr al-Budur, dla której przy pomocy „sługi lampy” wznosił cudowny pałac. Zdeterminowany czarownik w przebraniu wędrownego handlarza, ofiarowując „nowe lampy za stare”, wyłudził od żony Aladyna cudowną lampę, po czym przeniósł pałac wraz z Badr al-Budur do Afryki. Aladyn, posłużwszy się swoim zaczarowanym pierścieniem, odnalazł i zabił perfidnego czarownika, a żonę wraz z pałacem przeniósł z powrotem do Chin (por. Kopaliński 1987: 24, 862);
- *Pierścieniu Gygesa* – własności przyszłego króla Lidii w Azji Mniejszej, władcy panującego w VII wieku p.n.e. Ten pasterz stad królewskich w czasie gwałtownej burzy z wstrząsami podziemnymi, w pobliżu miejsca wypasu odkrył głęboką szczelinę w ziemi. Zdumiony owym widokiem młodzieniec zsunął się w głąb rozpadliny i znalazł w niej wydrążonego konia z brązu. Zajrzawszy przez małe drzwiczki do jego środka, zobaczył zwłoki człowieka nadnaturalnej wielkości, mającego na palcu złoty pierścień. Gyges zabrał klejnot i wrócił na pastwisko. Jednak gdy znalazł się na comiesięcznej naradzie pasterzy królewskich, zaczął z nudów kręcić pierścieniem zdobiącym jego palec. Kiedy obrócił go tarczą w dół, stał się natychmiast niewidzialny

dla sąsiadów, którzy mówili o nim jak o nieobecnym. Wystarczyło jednak obrócić pierścień kamieniem ku górze, aby stać się na powrót widzialnym. Ilekroć Gyges ponawiał tę próbę, tylekroć znikał. Odkrywszy tę właściwość klejnotu, udał się do stolicy, wszedł niewidzialny do pałacu, zabił króla i sam został władcą Lidii (por. Kopaliński 1994: 75);

- *Pierścieniu Nibelunga* – annulologicznym motywie przewodnim dramatu scenicznego – tetralogii Ryszarda Wagnera *Pierścień Nibelunga* (1868-1876). Klejnot utrwalony w średnio-wiecznych legendach i pieśniach skandynawskich oraz niemieckich ubogaca opowieść o Nibelungach, narodzie karłów mieszkających w kraju ciemności i mgieł. Należy do nich skarb ze złota i drogich kamieni pilnowany przez jego twórcę, zręcznego i obrzydłego Alberyka. To właśnie on wykuwa ze złota wydobytego z dna Renu (złota Renu) proroczy pierścień obdarzający swego właściciela wszechmocą. Gdy bogowie Loki i Wotan wykradają mu precjozum, Alberyk rzuca przekleństwo na wszystkich jego przyszłych posiadaczy (por. Kopaliński 1987: 25, 745; Kopaliński 1994: 75; Sobczak, Sobczak 1998: 296);
- *Pierścieniu Ogiera Duńczyka* – klejnocie usuwającym kalectwo, leczącym rany, przywracającym młodość, ofiarowanym przez czarodziejkę Morganę Le Fay Ogierowi Duńczykowi – bohaterowi wielu poematów epickich cyklu karolińskiego (por. Kopaliński 1987: 779);
- *Pierścieniu Piotra z Prowansji* – zaginionym precjozmu należącym do Piotra – bohatera francuskiego romansu rycerskiego *Piękna Magielona* z poł. XV wieku. Na podstawie utworu wiadomo, że rycerz Piotr – ukochany księżniczki neapolitańskiej Magielony – zabłąkał się na morzu i stracił pierścień. Potem wpadł w ręce piratów. Później stał się ulubieńcem sultana, który pozwolił mu wrócić do ojczyzny. Odnalazł w niej ukochaną w ufundowanym przez nią szpitalu. Już razem wyruszyli do Neapolu, aby tam, z błogosławieństwem rodziców Magielony, wziąć ślub. Skradziony przez kruka pierścień Piotra odnalazł się w brzuchu złowionej ryby (por. Kopaliński 1987: 636);
- *Pierścieniu Polikratesa* – złotym sygnecie z sardonyksem lub szmaragdem, wykreowanym przez słynnego złotnika Teodorosa z Samos. Jest on motywem przewodnim opowieści o tym, że na greckiej wyspie Samos na Morzu Egipskim pewien kupiec imieniem Polikrates, wyko-

rzystując niezadowolenie z rządów wyspiarskiej arystokracji, zdobył w roku 538 p.n.e. władzę. Rządził wyspą w latach 538-522 p.n.e. twardo, ale dobrze, bogacąc siebie i kraj. Szczęście towarzyszyło nieodmiennie wszystkim jego przedsięwzięciom. Przyjaciel Polikratesa, król egipski Amezis (Amasis), ostrzegał go jednak przed zawiścią bogów i radził mu pozbyć się czegoś najcenniejszego, czego stratę odczułby najboleśniej. Polikrates usłuchał sprzymierzeńca i wrzucił do morza swój ukochany pierścień – jubilerskie dzieło Teodorosa. Jednak po tygodniu pewien rybak przyniósł na dwór władcy piękną rybę, którą kucharz rozkroił. Znalazłszy w jej brzuchu pierścień Polikratesa, wręczył go triumfalnie marszałkowi dworu. Amezis, widząc w tym niełaskę bogów, zerwał z Polikratesem wszelkie stosunki, by nie opłakiwać przyjaciela, gdy spotka go nieunikniona katastrofa. Wiele lat później Polikrates zginął (por. Kopaliński 1987: 901; Kopaliński 1994: 75; Sobczak, Sobczak 1998: 296);

- *Pierścieniu Siakuntali* – klejnocie należącym do króla Duszjanta, który polując w puszczy, spotkał Siakuntalę – adoptowaną przez pustelnika i ascetę Kanwę córkę mędrca Wiswamitry i nimfy Menaki. Młodzi zakochali się w sobie wzajemnie i połączyli ślubem rytuału ganharwy (obopólna zgoda przyszłych małżonków). Po ceremonii król odjechał do stolicy. Zostawił jednak świeżo poślubionej żonie ulubiony pierścień jako rękojmię swojej miłości. Pochłonięta myślami o kochanku Siakuntala zaniedbała oddanie należnego hołdu ascecie Duwarasie. Ten przepowiedział kobiecie, że umiłowany zapomni o niej i że tylko pewien klejnot przywrócić mu może pamięć. Dziewczyna opuściła las, w którym wyrosła i podążyła do stolicy. Zgodnie ze złowróbną przepowiednią król-małżonek jej nie poznał. Nie pamiętał też ich spotkania w pustelni. Na nieszczęście pary Siakuntala zgubiła pierścień w czasie kąpieli. W tej sytuacji matka dziewczyny, nimfa Menaka, porwała córkę do macierzystego lasu. To w nim na świat przyjdzie Bharata – syn Siakuntali i Duszjanta. Tymczasem pewien rybak znalazł w brzuchu wyłowionej ryby pierścień i ofiarował go królowi. Władca natychmiast odzyskał pamięć i, trapiiony wyrzutami sumienia, udał się na poszukiwanie ukochanej. Znalazł ją i ponownie poślubił, a owoc ich miłości, Bharata, następca tronu, stał się protoplastą wielkiego rodu Bharatów (por. Kopaliński 1987: 1061);

- *Cudownym pierścieniu Renarta* – istniejącym tylko w wyobraźni bohatera *Powieści o lisie klejnocie*, który miał kamień o trzech kolorach – czerwonym, białym i zielonym. Czerwony robił z nocy jasny dzień; biały leczył wszelkie choroby; zielony czynił właściciela niewidzialnym (por. Kopaliński 1987: 861);
- *Pierścieniu gadającym/Gadającym pierścieniu* – precjozum z baskijskiej legendy ofiarowanym przez cyklopa Tartaro pewnej pięknej dziewczynie, którą zamierzał poślubić. Gdy wybranka włożyła pierścień na palec, ten powtarzał ciągle: „Ty tam, a ja tu”. Usłyszawszy te słowa, zrozpaczona panna próbowała go zdjąć i nie mogła. Aby pozbyć się tej gadającej „plagi”, obcięła sobie palec i wraz ze „zdobiącym” go pierścieniem wrzuciła do jeziora (por. Kopaliński 1987: 861; Sobczak, Sobczak 1998: 296).

Szkatułę znanych w świecie pierścieni legendarnych i pierścieni magicznych ubogacają także, cenne w rodzimej, patriotycznej oraz regionalnej dydaktyce, *polonica*. Potwierdzają one fakt, że „nie brak również polskich legend, w których pierścień jest przedmiotem nie bez znaczenia” (Kopaliński 1994: 75). Uwaga ta dotyczy precjozów sygnowanych indywidualizującymi je annulonimami/daktylonimami, których konstytutywnymi komponentami są antroponimy „ocalające od zapomnienia” ich właścicieli, jak:

- *Pierścień Skarbka (Jana) z Góry/Habdank* – motyw popularnej legendy herbowej, według której Bolesław III Krzywousty wysłał w 1109 roku wojewodę Jana z Góry, zwanego też Skarbkiem z Góry, z poselstwem do Henryka V, króla niemieckiego, przyszłego cesarza. Król, pragnąc nastraszyć posła swoją potęgą, aby móc zażądać od Polaków hołdu, ukazał mu swój skarbiec, mówiąc: „Tym pokonamy Polaków”. Na to poseł nasz rzucił do niemieckiego skarbcza swój własny pierścień i rzekł: „Idź złoto do złota, my Polacy wolimy żelazo”. Dał w ten sposób do zrozumienia, że daremnie straszy się złotem mężów, których ręka uzbrojona jest w miecz, a serce w męstwo. Henryk, pokrywając swe rozczarowanie grzecznością, powiedział tylko „Habdank” (Dziękuję), co stało się nazwą herbu Skarbka z Góry (por. Kopaliński 1987: 351; Kopaliński 1994: 75);
- *Pierścień Świętej Kingi* – związany z historią wydobywanej w Polsce soli kamiennej. Jej złoża występują w Wielkopolsce, na Kujawach, na Pomorzu, mniejsze na Pogórzu Karpackim,

gdzie znajduje się zabytkowa, słynna kopalnia soli w Wieliczce pod Krakowem, z której już w XI wieku pozyskiwano ten ceniony i pożądany wśród kulinariów kamień. Legenda głosi, że królowna węgierska, zwana w Polsce Kingą, córka króla Beli IV, zaślubiona w 1239 roku księciu krakowsko-sandomierskiemu Bolesławowi Wstydliwemu, dowiedziawszy się od wysłanników Bolesława o braku soli w Polsce, pojechała do żup węgierskich i wrzuciła tam pierścień ślubny. Przywiezieni przez władczynię górnicy zaczęli kopać w okolicach Krakowa, w Wieliczce albo Bochni. Natrafili tam na bogate złoża soli, a w pierwszej bryle znaleźli pierścień wrzucony przez Kingę do szybu w Marmaroszu na Węgrzech (por. Kopaliński 1994: 17-18; Domaniewski, Pągowski 2013: 5-14);

- *Pierścień Piotra z Radzikowa* – utrwalony w romantycznej legendzie herbowej o charakterze baśniowym, która powiada, że protoplasta rodu Ogończyków (m.in. Działyńskich z Kórnik), Piotr z Radzikowa odbił nieprzyjacielskiemu jeźdźcowi piękną pannę, którą ten chciał porwać. Dziewczyna – bogata dziedziczka Odrowążów – obiecała Piotrowi przez wdzięczność rękę, a jako rękojmię wierności dała mu połowę przełamanej pierścienia. Rodzice po pewnym czasie postanowili wydać ją za mąż, ale tuż przed ślubem zjawił się Piotr, a panna zdołała ubłagać ich, żeby pozwolili jej oddać rękę swemu wybawicielowi. Młoda para przybrała herb Ogończyk, Pogończyk albo Powąła, z połową pierścienia i połową strzały na tarczy oraz błagalnie wyciągniętymi rączkami dziewicy w hełmie herbu (por. Kopaliński 1987: 862; Kopaliński 1997: 77).

Osobliwym *polonicum* regionalnym jest żelazne precjozum z mazurskiej bajki *Pierścień orlicy* autorstwa Ireny Kwintowej (2013: 187-196). To opowieść o protoplaście Mikołajek – szlachetnym rybaku Mikołaju. Chłopak za uratowanie rannego orła od jego orleń żony otrzymał magiczny pierścień. Orla ofiarodawczyni klejnotu udzieliła młodzieńcowi związane z nim wskazówki:

- Dziękuję ci, człowieku, za pomoc. Weź ode mnie ten pierścień. Z żelaza jest, nie ze złota, ale moc jego trwalsza niż złoto i żelazo. Trzy razy tylko możesz tej mocy użyć w dobrej sprawie. Pierścień ten tylko dobremu człowiekowi służyć może, a ty na niego zasługujesz. Niech ci przyniesie szczęście i radości (Kwintowa 2013: 191).

Zgodnie ze wskazówkami rybak użył pierścienia trzykrotnie. Pierwszy raz, gdy uratował swoją mazurską wieś po pożarze. Drugi raz, gdy zwyciężył najeźdźców swojej mazurskiej ojczyzny i wygrał z nimi wojnę. Trzeci, gdy przywrócił piękno swojej przyszłej żonie – brzydkiej i przez to poniewieranej przez ojca Dziewannie. Orlica dumna z altruizmu, empatii i bezinteresowności Mikołaja, który mocy powierzonego mu przez ptaka żelaznego daru użył wyłącznie dla dobra innych, czuwała nad mazurskim rybakim do końca jego dni.

Urokowi pierścieni uległy również znane i mniej znane w świecie osobowości, reprezentujące różne warstwy społeczne. Postaci owe, co potwierdzają refleksje historyków, historyków sztuki, znawców biżuterii, gemmologów, szczyliły się wyróżniającymi je, bo wykonanymi z myślą o nich, annulologicznymi precjozami. Do ludzi tych, czego dowodzą przytoczone poniżej werbalne egzempli, należały często niepowtarzalne, spersonalizowane annulologiczne okazy przygotowane z myślą o jedynym konkretnym odbiorcy. Relacje: *unikatowy pierścień* ↔ *jego jedyny konkretny właściciel/posiadacz* oraz *unikatowe pierścienie* ↔ *ich jedyny konkretny właściciel/posiadacz* dokumentują utrwalone w nich „dane językowe” (Gajda 2005: 34), językowe detale/językowe szczegóły².

W tę annulolingwistyczno-kulturologiczną daktyliotekę wkomponowują się zatem jednostkowo klejnoty istotne w dydaktyce historycznej, w nazwach których utrwalone zostały historycznie nacechowane antroponimy, wyróżniające ich jedynych historycznych adresatów-właścicieli/posiadaczy, jak:

- „Sygnet Marka Antoniusza z czerwonego jaspisu” (Walters 1999: 147);
- „Sygnet (pieczęć) rzymskiego cesarza Augusta (63 p.n.e. do 14 n.e.). Jest to gemma z czarnego onyksu przedstawiająca Sfinksa” (Gübelin, Erni 2001: 204);

² *Językowy detal/językowy szczegół* to termin wprowadzony przez autorkę rozważań na określenie nazwy – leksemu będącego elementem charakteryzującym i dopełniającym pojęcie główne, stanowiące centrum pola semantycznego, *detail* <fr. *détail* 'szczęgół, część większej całości'> (zob. Węgorowska 2004: 39).

- „Pierścień znajdujący się w Weltliche Schatzkammer w Wiedniu jest wycięty z jednego szafiru. Właścicielem tego drogiego klejnotu był habsburski książę Ernest Żelazny (1377-1424), syn poległego w bitwie pod Sempach (1386) austriackiego księcia Leopolda, a ojciec cesarza Fryderyka III (1415-1493)” (Gübelin, Erni 2001: 206);
- „Pierścień wielkiego uczonego Philippusa Theophrastusa von Hohenheim, zwanego Paracelsusem (1493-1541) – nadal stanowi zagadkę. Złoty lub pozłacany z topazem lub brązowym kwarcem z wyrytym herbem: trzy kule we wznoszącej się belce – herb hrabiów von Hohenheim, obramowane w stylu barokowym, ozdobione krzyżem maltańskim” (Gübelin, Erni 2001: 206);
- Pierścionek Kazimierza Jagiellończyka – złote grobowe regalium z turkusem, sprzed 1492 roku (por. Derwich, Żurek red. 2003: 45);
- Pierścień Izabeli Jagiellonki, o którym wiadomo, że „liczne klejnoty z diamentem ostrym (*a punto, ad punta*) należały w XVI w. do najbardziej powszechnych wzorów. Szlif ten w 4. ćwierci stulecia uważany był już za nieco archaiczny, nadający pierścieniom posmak „dawności”. Piramidalną obróbkę stosowano głównie do diamentów, najtwardszych, najpodatniejszych na kruszenie. [...] Dobrym przykładem pierścienia sadzonego pięcioma diamentami ostrymi jest pierścień Izabeli Jagiellonki, sprzed roku 1559” (Piwocka 2008: 91); „Część klejnotów zgromadzonych przez Zygmunta I i Bonę otrzymały ich dzieci. Po najstarszej córce Izabeli zachował się diamentowy pierścień ze złota pokryty czarną, białą, niebieską, czerwoną i zieloną emalią z inicjałami SFV (*Sic Fata Volunt*) i wygrawerowanymi wewnątrz obrączki YSAB – R – VG, (*Isabela Regina Ungariae*). Pierścień pochodzi z kolekcji Izabeli Królowej Węgier. [...] Został on wykonany w warsztatach środkowej Europy” (Letkiewicz 2001: 72);
- Pierścień Elżbiety Habsburżanki, o którym wiadomo, że „w roku 1931 w katedrze w Wilnie odkryto kryptę z grobami dwu żon Zygmunta Augusta: Elżbiety Habsburżanki i Barbary Radziwiłłówny. Z grobu pierwszej żony króla wydobyto złoty pierścień z czterema szlifowanymi diamentami, złoty łańcuch i pozłacany medalion z podobiznami obu Zygmunatów” (Letkiewicz 2001: 73);

- odnalezione wraz z długim łańcuchem trzy pierścienie Barbary Radziwiłłówny: „jeden z dwoma diamentami, drugi z kształcie plecionki i trzeci wspaniały, inkrustowany czarną emalią z brylantem, szmaragdem i rubinem wielkości grochu” (Letkiewicz 2001: 73); „Na palcu jej ręki nadal mgił się dar króla Zygmunta Augusta pierścień ze złota inkrustowany czarna emalią. Na niej »diament czysty jak łza, rubin jak kropla krwi, szmaragd koloru zielonej wody jezior litewskich«, relacjonował barwnie pisarz i publicysta Ludwik Hieronim Morstin, który dostąpił zaszczytu trzymania pierścienia w dłoni” (Besala 2007: 8, por. Krzywobłocka, Krzywobłocka 2003: 130; Węgorowska 2012: 321-323; Węgorowska 2018: 282)
- „Ciekawe pierścienie diamentowe Anny księżnej Croy, sprzed 1619 roku z Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku. [...] Drugim najpopularniejszym kamieniem osadzonym w pierścieniach jest diament o niezwyklej odporności i wspaniałym blasku, uważany za magiczny, skutecznie chroniący przed urokiem i mocą szatańską. [...] Pierścień z diamentem Anny księżnej Croy, sprzed 1619 roku. Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku” (Dolczewska 2015: 44);
- „Pierścień księcia Franciszka I, syna Bogusława XIII, reprezentanta ostatniego pokolenia z dynastii słowiańskiego rodu Gryfitów. Wyrób saski (?), początek XVII wieku; złoto, emalia czarna” (Januszkiewicz 1986: 5);
- „Pierścień z turkusem księcia Franciszka I. Wschód (?), Węgry (?), około 1600 roku; złoto, turkus” (Januszkiewicz 1986: 6);
- „Sygnet mieszczanina i murarza (mularza) krakowskiego Stanisława Flaka, zmarłego w 1563 roku, wzmiankowany w inwentarzu pośmiertnym” (Kowalski 2008: 106).

W przedstawianą tu kolekcję wpisuje się także „tajemniczy” rzymski brązowy pierścień z imieniem Sabina (por. James 1994: 19).

O tym, że znaczące osobowości były mecenasami sztuki złotniczej i kolekcjonerami również annulologicznych kreacji jubilerskich, przekonują nie tylko, przytoczone powyżej, informacje o królowej Bonie i Zygmuncie I. Prawidłowości tej (*znana osobowość ↔ mecenat sztuki złotniczej, kolekcjonowanie, również annulologicznych, precjozów jubilerskich*) dowodzi też wspaniała, jedyna w swoim rodzaju biżuteria, która stanowiła istotny element w kreowaniu postaci księżnej Daisy,

ponieważ „eleganckie toalety i drogocenne klejnoty świadczyły o przynależności do najbogatszej sfery i były nieodzowne, gdy jako książęca para prowadziło się tak bogate życie towarzyskie pełne różnorodnych okazji” (Dąbrowska 2015: 65). O znaczeniu pierścionków w życiu tej, jakże ważnej dla historii Polski oraz dziejów polskiej kultury, słynącej z urody angielskiej arystokratki i filantropki (por. Dąbrowska 2015: 65), przekonują uwagi Marty Dąbrowskiej, która w przytaczanym artykule stwierdza, że:

ogromna różnorodność oraz liczba propozycji w katalogach biżuterii świadczy o popularności pierścionków w XIX i na początku XX wieku. Modne kobiety w tym czasie wkładały do kilku sztuk na rękę, po jednym lub nawet więcej na każdy palec. Po przyjrzeniu się fotografiom księżnej, m.in. z lat 1895 czy 1909, można zauważyć, że i ona preferowała taki styl noszenia pierścionków, zwłaszcza na palcach serdecznych. W prezencie ślubnym księżna otrzymała od męża dwa pierścionki: diamentowy i rubinowo-diamentowy. W pierwszym roku małżeństwa Daisy weszła w posiadanie kolejnych pięciu pierścionków. Były to przede wszystkim ozdoby z diamentami – nie tylko jako podstawowym elementem kompozycji, ale także jako drobne kamienie otaczające perłę bądź turkus. W spisie istnieje też pierścionek z koralami umieszczonymi na połowie szyny, ale ponieważ księżna najbardziej lubiła turkusy, posiadała 4 pierścionki z turkusami oprawionymi diamentami, pierścionek ze środkiem turkusowo-diamentowym oraz kamieniami oprawionymi na połowie szyny, gdzie turkusom towarzyszyły połówki pereł. W 1908 roku na 21 pierścionków aż 19 miało element diamentowy (w tym trzy pierścionki z brylantami). W tym czasie pojawiło się na rynku kilka nowych fasonów, m.in. oprawa w kształcie łódki oraz ornament ułożonym wzdłuż oraz w poprzek palca. Taki właśnie pierścionek diamentowo-szmaragdowy nosiła Daisy. Duże kamienie oprawione w złoto były wówczas modne. Szmaragdy, jak również szafiry i rubiny oraz perły występowały w pierścionkach księżnej w otoczeniu diamentów. Jeden z nich miał kształt krzyża, inne – formę kwiatu oraz węża, który w dalszym ciągu był popularnym wzorem we wszystkich typach biżuterii. Ostatnią wzmianką o pierścionku księżnej jest zakup u Leonhardt & Fiegiel z 1918 roku. Jak można wnioskować ze spisów z lat 1936 i 1943, arystokratka w ostatnich latach życia nosiła pierścionki: brylantowy z trzema rubinami, z pięcioma brylantami i brylantowy ze szmaragdem. Najbliższy był jej pierścionek z brylantami: dużym i trzema drobnymi, z którym nie rozstawała się aż do śmierci (Dąbrowska 2015: 67-68).

Daktyliotekę tę ubogaca ponadto, związany prawdopodobnie z litewskim rodem Giedyminowiczów, sygnowany annulonimem/daktylionimem *Pierścień z Perłą*, klejnot w charakterystykach

którego pojawiają się nazwiska jego prawdopodobnych właścicieli. Owo prawdopodobieństwo jego posiadania zawierają opisy typu:

- „pochodzący z XV wieku, odnaleziony w podziemiach Katedry Wileńskiej, dzięki wyszukanej formie (delikatny koszyczek z lilii heraldycznych obejmuje kamień) zalicza się do wybitniejszych dzieł tego typu w Europie Środkowej. Być może należał do któregoś z Giedyminowiczów pochowanych w katedrze” (por. Derwich, Żurek red. 2003: 75);
- „złotniczo-jubilerskie arcydzieło wykonane w Europie Środkowej w XV wieku, skarb o wymiarach 35 × 25 (mm) i wadze 11,3 g, którego centralnym elementem dekoracyjnym jest ośmiokaratowa perła umieszczona w złotym, wyszukany pod względem formy, delikatnym koszyczku skomponowanym z heraldycznych lilii obejmujących ów organiczny kamień. [...] Kosztowność odnaleziona w środkowej krypcie Katedry Wileńskiej należała prawdopodobnie do któregoś z Giedyminowiczów – potomka wielkiego księcia Giedymina (zm. 1341), założyciela dynastii panującej na Litwie, ojca ośmiu synów, protoplasty Jagiellonów oraz kniaziów Koprowskich, Rożyńskich, Koreckich, Chowańskich, Golicynów, Kurakinów, Buremskich, Kurcewiczów, Kroszyńskich, Sanguszków, Trubeckich, Olelkowiczów, Bielskich, Czartoryskich, Bujnickich. Była więc własnością reprezentanta litewskiego rodu, który od połowy XV wieku, zrównał się z warstwą wpływowych bojarów i utracił swą pozycję polityczną, zachowując jednak prawo do używania tytułu książęcego” (Węgorowska 2012: 323; por. Węgorowska 2018: 281-282; Vitkauskienė 2006: 347).

Pierścienie i ich kreatorzy

Pierścieniom nie oparli się przede wszystkim twórcy biżuterii, jubilerzy, złotnicy, artyści, artyści-plastycy, projektanci różnych epok i generacji. Nadawali i nadają im specyficzne formy. Często wyróżniali je i wyróżniają, ważnymi w edukacji onomastyczno-filologicznej, jednostkowymi/indywidualnymi annulonimami/daktylionimami. Przekonują o tym werbalne świadectwa zawarte w ich mniej lub bardziej rozbudowanych charakterystykach:

- „Na stoisku Georgesa Fouqueta premierę miała oryginalna kolekcja biżuterii projektu Alfonsa Muchy. [...] Czech był równie utalentowanym projektantem, a o jego nieskrępowanej wyobraźni świadczyły plakaty oraz pomysły kostiumów i precjozów scenicznych dla Théâtre de la Renaissance. O tym, że można je z powodzeniem przekuć na przyciągające oko unikaty, Fouquet przekonał się już rok wcześniej, kiedy na prośbę Sarah Bernhardt według rysunku do *Medei* wykonał bransoletę, naśladującą łuskowate ciało węża. Zdobila ją wykonana w technice *cloisonne* (wypełnianie komórek różnokolorową emalią) głowa gada, inkrustowana opalami i diamentami, z oczami z rubinów. Z inicjatywy aktorki klejnot uzupełniono okazałym pierścieniem także ozdobionym głową węża, połączonym z manelą złotym łańcuszkiem, aby umożliwić swobodę ruchów, zamontowano w niej ukryte zawiasy. [...] Bransoleta w kształcie węża i pierścionek wykonany przez Georgesa Fouqueta według projektu Alfonsa Muchy, 1899, złoto, rubiny, diamenty, opale, emalia” (Ristujczina 2024: 146-147);
- „Ta bransoleta połączona ze złotym emaliowanym pierścieniem wysadzonym rubinami i brylantami zalicza się do najsłynniejszych wyrobów jubilerskich z przełomu wieków. Oczywiście Mucha zrobił ją na zamówienie Sary Bernhardt, dla której wcześniej już projektował biżuterię sceniczną. Przy projektowaniu bransolety, którą już można było zobaczyć na plakacie *Medei*, Mucha inspirował się biżuterią starożytną, szczególnie z okresu hellenistycznego” (Ulmer 2005: 74);
- „Szczególnie przestrzenny, wielopiętrowy wymiar dzięki »zwielokrotnionej cardze« osiągały pierścionki. Wszystkie bardzo małych rozmiarów, ponieważ były wykonane na drobne palce Marii Fietkiewicz. Warto wyróżnić tu przede wszystkim *Mały świeatek*, *Z muszką*, *Zamglony* czy składający się z carg *Oko jaszczura* z almandynem. »Zwielokrotniona carga« to technika, która polega na obsypaniu kamienia kilkoma lub kilkunastoma samodzielnymi paskami z cienkiej blachy, zachodzącymi na siebie i tak precyzyjnie dopasowanymi, że ich zaciśnięcie daje trwałą, a zarazem bardzo ciekawą w wyrazie plastyczną oprawę, jak w pierścionku *Mały świeatek* – Gdańsk 1964-1969, srebro, bursztyn” (Adamowicz 2012: 82);
- „Kamienny pierścionek (sygnet), projekt Halina Dziulka” (*Katalog wyrobów Agat* 1977);

- „Kamienny pierścionek, projekt Halina Dziulka” (*Katalog wyrobów Agat 1977*);
- „Wytwarzana przez Imago-Artis artystyczna biżuteria ze złota oraz srebra cieszy się stałym powodzeniem. Głównie – dla lekkości wzornictwa i precyzji wykonania; Obrączka złota, zdobiona turkusami, według projektu Andrzeja Folfasa. W środku: pierścionek złoty, zdobiony filigranem oraz turkusami, według projektu Stanisława Chojnackiego oraz pierścień z koralem, wykonany według projektu Tadeusza Koziola; Złote pierścionki wykonane techniką filigranu. Po lewej: zdobiony akwamaryną (według Andrzeja Folfasa); po prawej zdobiony padparadżą (projekt Stanisława Chojnackiego); Pierścionki ze złota, zdobione techniką filigranu. Od lewej: z chryzoprazem (projekt Stanisława Chojnackiego), z rubinem (projekt Józefa Ziółkowskiego), z ametystem (projekt Stanisława Chojnackiego); Pierścionek srebrny, zdobiony filigranem oraz koralami według projektu Marka Ganewa” (Wierzchowski 1984);
- „Maria Deptuła-Chochulska, *Pierścień*, 1997, srebro, kryształ górski” (Szadkowski 2001: 205);
- „Aneta Pabiańska, *Katedry gotyckie – dwa pierścienie*, 1999/2000, srebro, pleksi, druk offsetowy” (Szadkowski 2001: 205);
- „*Pregnant*, pierścionek, 2004, srebro rodowane, cyrkonia. Projekt i prototyp Sławomir Fijałkowski” (Fijałkowski 2006: 191);
- „*Pierścionek z kamieniem (żółciowym)*, sygnet, 2003, srebro, kamień – usunięty operacyjnie z woreczka żółciowego dorosłego mężczyzny. Projekt i prototyp Sławomir Fijałkowski” (Fijałkowski 2006: 191);
- „Zestaw prac Jacka Skrzyńskiego otrzymał wyróżnienie Biura Wystaw Artystycznych BWA w Sandomierzu za prostą, oszczędną formę i bardzo ciekawe połączenie krzemienia pasiastego z użytym w pracy srebrem. Wrażeniu, że w dwóch pierścionkach użyto odpadów z pracowni złotniczej, że naprędce je wykonano, przeczy świeżość wyrazu i myśl towarzysząca tym trzem przedmiotom. Trzeci z nich bardzo jasno odwołuje się do przeszłości, łącząc pradzieje ziemi sandomierskiej z dniem obecnym” (Wódz 2011);
- „Andrzej Adamski, Braniewo, pierścionek/wisior – *Jej portret... z krzemieniem*, srebro 925, krzemień pasiasty, złoto płatkowe” (Wódz 2011);

- „Andrzej Bielak, Kraków, obiekt/obrączka – *Przyjaźń polsko-japońska*, mokume-gane, srebro 925, pallad 585, krzemień pasiasty” (Wódz 2011);
- „Jacek Skrzyński, Łask, zestaw: 2 pierścienie, obiekt – *LAPIDARIUM #1,#2,#3*, srebro 925, krzemień pasiasty (odpad)” (Wódz 2011);
- „Michalina Owczarek, Łódź, komplet/[garnitur jubilerski – K.W.]: 2 naszyjniki i pierścionelek, pleksi, żyłka, srebro 925, krzemień pasiasty” (Wódz 2011);
- „Grażyna Zalewska, Kielce, komplet/[garnitur jubilerski – K.W.]: naszyjnik, pierścionelek, kolczyki, srebro 925, krzemień pasiasty” (Wódz 2011);
- „Trzy pierścionki, krzemień pasiasty, bursztyn, złoto, srebro. Projekt i wykonanie Cezary Łutowicz” (Łutowicz 2019: 63);
- „Pierścionelek, krzemień pasiasty, srebro. Projekt i wykonane Cezary Łutowicz” (Łutowicz 2019: 64);
- „Cztery pierścionki, krzemień pasiasty, srebro. Projekt i wykonanie Cezary Łutowicz” (Łutowicz 2019: 64);
- „Eleganckie i klasyczne ozdoby nowojorskiego projektanta Eddiego Borgo cechuje ogromna klarowność formy i niespodziewane materiały. Jego typowe dzieła – nabijane ćwiekami bransolety, nadnaturalnych rozmiarów medaliony i pierścionki na dwa palce – prezentują kryształy, szcztokowany brąz kolczugi oraz wstawki ze szcztokowanego szkła. Projektowane przez Borgo linie biżuterii dla kobiet i mężczyzn są produkowane w USA, jak pierścień *Piramida schodkowa* z brązowego plateru z czarnymi kryształami w wypełnieniu pavé 3,5 cm szerokości” (Miller 2014: 234; por. Węgorowska 2021: 374).

Pierścionki są także kreowane przez anonimowych mistrzów współpracujących z konkretnymi firmami jubilerskimi. W katalogach firmy Apart charakteryzuje się je poprzez werbalizację ich wyjątkowych artystycznych, gemmologicznych, obyczajowych i okolicznościowych walorów. Niepowtarzalność apartowskich pierścionków z diamentami wyeksponowana została w reklamujących je tekstach poprzez:

- subtelne opisy konstrukcji rekomendowanych precjozów, jak: „Jest to niejako wariacja klasycznego pierścionka z jednym diamentem. W pierścionkach tych wykorzystano tradycyjne

podejście, by pokazać jeszcze więcej blasku – z wykorzystaniem zmyślnych zabiegów oraz, oczywiście, wielu diamentów, oprawianych na różne sposoby, w zależności od pożądanego efektu. [...] Zabawa z formą. Niesamowita koncepcja! Odrobina egzotyki z Dalekiego Wschodu, w której delikatne łańcuszki łączą bransoletkę z pierścieniem. Motyw pająka przełamuje nieco subtelność biżuterii, dodając jej tajemniczości” (Apart 2015: 67, 135);

- zapoznanie czytelników katalogu z rodzajami oferowanych klejnotów: „Rodzaje pierścionków z diamentami. Diament najpiękniej lśni w objęciach szlachetnego kruszcu. Wyróżnia się kilka typów opraw, z których każda na swój wyjątkowy sposób wydobywa urodę kamienia. Są to: pierścionki z jednym diamentem, pierścionki z wieloma diamentami, pierścionki z diamentami i innymi kamieniami szlachetnymi” (Apart 2015: 62);
- uwydatnienie annulologicznej kompozycji *diament + inne barwne kamienie szlachetne*: „Pierścionki z diamentami i kolorowymi kamieniami szlachetnymi. Diamenty tworzą fantastyczne zestawienie z innymi kamieniami. Różnorodność wspaniałych, barwnych kamieni szlachetnych i ozdobnych sprawia, że blask diamentów może być uzupełniony niemal dowolnym kolorem tęczy. Fiołkowa niebieskość tanzanitu, niebieski błękit topazu, zmysłowa czerwień rubinu, szlachetna zieleń szmaragdu...” (Apart 2015: 69);
- wskazanie okoliczności, które pierścionki te mogą ubogacać: „pierścionki z diamentami uświetnią zaręczyny, rocznice, każdą z wyjątkowych okazji. Zapiszą w sobie cudowne wspomnienia, by lśnić ich blaskiem już zawsze. Wyrażają to, czego nie opiszą słowa, a każda doniosła chwila zaklęta zostaje w migoczący promyk światła. Zaprezentują się cudownie na co dzień, z każdego momentu czyniąc wspaniałą i wyjątkową okoliczność – na tym polega ich magia” (Apart 2015: 61);
- zasugerowanie symboliczno-apotropaicznych, ‘odpędzających złe moce, a tym samym ochronnych’, właściwości annulologicznych densygnatów: „Pierścionki z trzema diamentami. Szereg trzech rozmaitych diamentów daje fantastyczny efekt wizualny, ale na tym jego czar się nie kończy. Magiczna liczba trzy nadaje pierścionkowi szczególne znaczenie – symbolizuje miłość wczoraj, dziś, jutro, jest jak amulet” (Apart 2015: 67).

Tak staranna, współczesna charakterystyka lansowanych przez firmę jubilerską pierścionków wkomponowuje się w marketingową strategię sprzedaży apartowsko-annulologicznych precjozów. O tym, że pierścionki, będące dziełami sztuki jubilerskiej, są równocześnie towarem, przekonuje refleksja Barbary Dolczewskiej, z której wynika, że „w spisie towarów kupców wrocławskich, Jana Hoffmana i Sebastiana Schwaba, z 1580 roku znajdowało się 48 pierścionków z almandynami” (Dolczewska 2015: 44).

Fascynacja pierścieniami znalazła też swoje potwierdzenie w artykułach rodzimych historyków sztuki i muzealników, którzy bardzo wnikliwie zwerbalizowali anulologiczne obiekty przechowywane w dwóch, ważnych dla edukacji anulologicznej i artystycznej, przestrzeniach – tej zinstytucjonalizowanej i tej prywatnej. Z opracowania Małgorzaty Szuman-Gorczyca (2008) wynika, że przechowywany w Muzeum Okręgowym w Koninie sygnet o wymiarach (średnica 20 mm, główka 25 × 20 mm) to

złoty pierścień z owalną główką osadzoną na rozszerzającej się ku końcom szynie. Tłok wykonany z karneolu. Owalny, jednostronnie płaski kamień oprawiony jest w cargę dopasowaną do krzywizny kamienia. W jego taflę wygrawerowano herb Ślepowron. Asymetryczna, fantazyjna tarcza umieszczona jest pod szlachecką koroną, na tle panoplii. Wewnątrz, na szynie wygrawerowana data 28.IX. [...]33 [99?]. W dacie rocznej widoczne są ślady manipulacji; jest częściowo zatarta, widoczne cyfry odbiegają krojem od pozostałych. W tej sytuacji na podstawie oprawy sygnet można datować na koniec XVIII lub początek XX wieku (Szuman-Gorczyca 2008: 114).

Ekspozowany w konińskiej jednostce klejnot z uszkodzonym kamieniem o wymiarach (średnica 19 mm, szyna 2 × 2,3 mm) jest

odlany ze złota, grawerowany. Prostokątna w przekroju szyna przechodzi w ośmioboczną główkę. W niej, w pełnej oprawie osadzony tłok pieczętny – *intaglio* rzeźbione w kryształ górskim, przedstawiające herb Pomian, z mieczem wbitym od dołu w prawo. Wersja ta odbiega od wzorca, co można tłumaczyć błędem grawera, odmianą herbu lub – co najbardziej prawdopodobne – modyfikacją kompozycji herbu. Nad tarczą inicjały częściowo nieczytelne z powodu uszkodzenia kamienia: *I * L*. Zwraca uwagę niedokładne wpasowanie

Pierścienie
w polskich
zbiorach
muzealnych
i w polskich
kolekcjach
prywatnych

kamienia w oprawę. Na prawym, dłuższym boku widoczna jest szpara, powstała przez wyłamanie materiału zakuwanego na kamień. Na przeciwnym boku oprawy znajdują się liczne zagięcia i wyszczerbienia. Sam kamień nie jest wypoziomowany. Jednak uszkodzenia te są najprawdopodobniej skutkiem uderzenia, podczas którego nastąpił odprysk kamienia. Sygnet jest bogato zdobiony. Zewnętrzną powierzchnię pokrywa bogata dekoracja wykonana w technice emalii żłobkowej. Składają się na nią trapezoidalne, wydłużone pola wyznaczone przez przeplatające się taśmy w kolorach: białym – na bocznej i błękitnym – na dolnej i górnej powierzchni szyn, wypełnione maureską na tradycyjnym, czarnym tle. Dekoracja zachodzi także na wewnętrzną stronę pierścienia, na spodzie główki. Zestaw tego rodzaju motywów i kolorów był popularny w Europie w 3. ćwierci XVI wieku (Szuman-Gorczyca 2008: 115).

Opisany przez historyk sztuki „koniński” pierścień o średnicy 22 mm to złoty obiekt

odlewany z szyną o półkolistym przekroju. Główka ma formęłączonych dłoni trzymających serce, umieszczonych między dwoma czteropłatkowymi kwiatkami. Na wewnętrznej stronie szyny wygrawerowany napis *LVB ANO 1604 DEN 7 OCTOBER*. Zachowały się fragmenty emalii: błękitnej na kwiatach, białej na dłoniach, czerwonej na sercu i czarnej w literach. Jest to jeden z rodzajów pierścieni zaręczynowych, wytwarzanych w Europie od XII do XVIII wieku. W XVI wieku motyw pierścienia »rączka w rączkę« występuje także jako ozdoba stroju ślubnego oraz element ślubnych zawieszek. W tym czasie w biżuterii zaręczynowej często pojawiały się motywy serca, kwiatów niezapominajek i par gołąbków” (Szuman-Gorczyca 2008: 114).

Pokazywany w owej instytucji pierścienek o wymiarach (średnica 17 mm, główka $11 \times 2/5 \times 3/4$) to złoty denotat

z półkolistą wyprofilowaną szyną i graniastą, trzyczęściową, wysoką główką, której część środkowa jest wyższa i szersza. W główce osadzone są w pełnej oprawie 3 kamienie o prostym szlifie tablicowym: rubin w części środkowej i 2 diamenty – po bokach. Dekoracja plastyczna: u nasady, główki, na szynie stylizowany kwiatek, na ściankach – pionowe, płytkie żłobiny. Partie wklęsłe dekoracji wypełnione są czarną emalią. Pierścienki z tak ukształtowaną główką, dekoracją szyny są charakterystyczne dla siedemnastowiecznej biżuterii (Szuman-Gorczyca 2008: 114).

Ciekawe obiekty annulologiczne eksponowane są w zbiorach gołuchowskich. Wśród wielkiej kolekcji dzieł sztuki, pochodzących z Egiptu, Fenicji, Etrurii, Grecji, Krety, Rzymu, Bizancjum,

obszarów zamieszkiwanych przez ludy barbarzyńskie, zgromadzonych przez Izabelę z Czartoryskich Działyńską na zamku w Gołuchowie, oprócz fibul, zapinek, kolczyków, zausznic, diademów, naszyjników, bransolet, bransoletek, wisiorów, szpilek do włosów, zdobin, amuletów podziwiać można zwerbalizowane przez M. Szuman-Gorczycę:

- „pierścionek złoty, emaliowany z początku XVII wieku. Na szynie cyzelowane liście z białą i czarną emalią w stylu ornamentu z czasów Ludwika XIII. Główkę tworzy owalny, turkusowy kaboszon ujęty po bokach dwoma diamentami” (Szuman-Gorczyca 2015: 39);
- „pierścionek, złoto, emalia, diament, Niemcy, koniec XVI wieku. Główka w kształcie wysokiej kaszty, na dole rozdzielonej na 4 płatki. Reliefowa dekoracja zachodzi na szynę. Całość zdobiona emalią: czerwoną, zieloną, białą i czarną. W kaszcie diament” (Szuman-Gorczyca 2015: 39);
- „pierścień biskupi: złoto, chalcedon, perły, XI wiek; pierścionek: złoto, szafirowy kaboszon, XIV-XV wiek; pierścionek: złoto, emalia, diament, Francja XVI wiek; pierścionek z główką w kształcie krzyża, w którego centrum jest owalny medalionik z mikroskopijną miniaturą głowy kobiecej: złoto, emalia, kryształ, Niemcy XVII wiek” (Szuman-Gorczyca 2015: 40);

Wyjątkową kolekcją pierścieni szczyci się Muzeum Narodowe w Krakowie. W jego zasobach znalazło się bowiem 197 annulologicznych obiektów, wycenionych na sumę około 170 000 zł, ofiarowanych krakowskiej instytucji w 1920 roku przez Feliksa Jasińskiego – krakowskiego podróżnika, kolekcjonera dzieł sztuki i rzemiosła artystycznego pochodzących z Europy i Dalekiego Wschodu.

Owe niejednorodne annulologiczne precjoza stały się przedmiotem werbalnej interpretacji Alicji Kilijańskiej, która w artykule *Pierścienie patriotyczne z kolekcji Feliksa Jasińskiego* (2019), poświęconym głównie obiektom patriotycznym, charakteryzuje także przedmioty „niepatriotyczne”, konstatując:

największą część kolekcji pierścieni ofiarowanych Muzeum przez Feliksa Jasińskiego tworzy zespół 113 kamieni jubilerskich w oprawach otwartych, ze srebra, szlifowanych kaboszonowo, z czego 16 zabytków ma znak probierni kijowskiej z lat 1908-1921. Na czterech pierścieniach, oprócz znaków kijowskich z tego czasu, występują dodatkowo na cardze znaki probierni w Charkowie, ponadto 2 cechowane egzemplarze to złoty

z Kazania i srebrny z Pragi. Kolejne 27 zabytki mają analogiczne, skromne, ale starannie wykonane oprawy ze srebra, ale już bez znaków złotniczych. Przypuszczalnie powstały w tym samym czasie, zapewne również w Kijowie. Pozostałych 69 pierścieni przynależnych do tej największej grupy ma podobnie opracowane kamienie i oprawy. Zostały one wykonane mniej starannie, ze stopu metali lub srebra niskiej próby. Przypuszczalnie powstały na terenie Rosji, w drugiej dekadzie XX wieku. Sześć pierścieni z tłokami pieczętnymi – z kamieniami ozdobnymi, głównie karneolem – posiada rytowane herby szlacheckie lub monogramy. Żaden z nich nie był rodzowym pierścieniem Jasińskiego z herbem „Dołęga”. Nieco większą grupę pierścieni (9 zabytków) tworzą sygnety z tłokami pieczętnymi z metalu (brązu, srebra i żelaza), zawierającymi gmerunki, monogramy lub puste pola. Następną grupą to 5 pierścieni sygnetowych z końca XIX i początku XX wieku, kameryzowanych kamieniami jubilerskimi szlifowanymi w kaboszon wysoki oraz z dekoracją inspirowaną stylami historycznymi, m.in. z kameami rzeźbionymi w lawie. Jedyną kopią w zbiorze jest replika pierścienia z grobu króla Kazimierza Wielkiego z krakowskiej pracowni Aleksandra Ziembowskiego, z 1869 roku. Na uwagę zasługuje kilka dziewiętnastowiecznych pierścieni ludowych, m.in. 3 huculskie, norweskie, krakowski oraz z terenu Szwajcarii. Efektem podróży Jasińskiego na Bliski Wschód są pozyskane tam 2 pierścienie z rytowanymi napisami arabskimi, a dzięki fascynacji kolekcjonera Dalekim Wschodem zbiór został powiększony o jeden przykład chińskiej produkcji na rynek europejski (Kilijańska 2019: 39-40).

Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej posiada natomiast

najstarszy zabytek, którym jest sygnet pieczętny mieszczański z monogramem JT, prawdopodobnie kupiecki. Szyna złamana w trzech miejscach, zachowana jest w kilku częściach. Na ośmiobocznej płytce znajduje się tarcza herbowa półokrągła. Z górną krawędzią wyciętą w 2 łuki z leżącym półksiężycem z gwiazdami na końcach i wpisany krzyż równoramienny, a nad nią inicjał JT (Zahel 2015: 93).

W nielicznym zbiorze pierścieni eksponowanych w przemyskim muzeum znalazły się też

dwa, które, głównie ze względu na rozmiar, określono jako męskie. Podobne do siebie, charakteryzują się umieszczeniem w miejscu oczka dwóch uściśniętych dłoni. Gest ten, powszechnie uznany jest za znak przyjaźni, a w przypadku pierścieni na ogół łączonych z zaręczynami lub zaślubinami (Zahel 2015: 94).

Dział Sztuki, Rzemiosła i Etnografii owej muzealnej jednostki udostępnia także

wyroby powstałe w profesjonalnych warsztatach rzemieślniczych, acz dla odbiorców o niewyrobionych gustach, być może wiejskiego pochodzenia. Są tu pierścionki z figurą Marii Panny z kłosem oraz kilka ka-

meryzowanych. Pierwszy z nich, z tłoczonym wizerunkiem Marii Panny Niepokalanie Poczętej, należy do dużej grupy biżuterii dewocyjnej, popularnej w całej Europie na przestrzeni wielu wieków. Drugi, mosiężny, odlewany, ozdobiony jest grawerowanym motywem kłosa. Spośród kameryzowanych pierścieni dwa są bardzo podobne, zapewne powstały w tym samym warsztacie w zbliżonym czasie. Dwa następne: z imitacją szafiru (barwne szkło) oraz drugi – zapewne ze stopu aluminium, z kaboszonem z nierozpoznanego, sztucznego tworzywa, należy zaliczyć do tanich wyrobów tzw. odpustowych, a drugi obiekt sprawia nawet wrażenie amatorskiej produkcji (Zahel 2019: 70).

W Muzeum Okręgowym w Bydgoszczy od kilku lat podziwiać można „stosunkowo dużą liczbę pierścionków” odkrytych 2 stycznia 2018 roku z innymi artefaktami współtworzącymi tzw. „skarby bydgoski”. Zdaniem werbalizującego je Michała T. Woźniaka

niektóre z nich są stosunkowo skromne, o wyraźnym rodowodzie renesansowym (il. 12: pierścionek, złoto, emalia, rubin), inne z rozbudowaną dekoracją manierystyczną, z zastosowaniem ornamentów okuciowo-rolwerkowych i schweifwerkowych oraz emalii (il. 13-14: pierścionek, złoto, emalia, kryształ górski; pierścionek, złoto, emalia, kryształ górski, perły) (Woźniak 2019: 12).

W Muzeum Sztuki Złotniczej w Kazimierzu Dolnym

osobny dział zamykający niejako ekspozycje sreber polskich, stanowi złotnictwo współczesne. Jest to głównie biżuteria srebrna, niekiedy bogato dekorowana bursztynami, koralami, kamieniami półszlachetnymi, masą perłową i kością słoniową. Można tu też spotkać łączone w jednym obiekcie ze szlachetnymi materiałami tak niekonwencjonalne surowce, jak drewno, miedź czy tytan. Znaczna większość prezentowanych wyrobów pochodzi z warsztatów wybitnych artystów warszawskich – szereg z tych prac uzyskało nagrody na wystawach w kraju i za granicą – lecz staramy się pozyskać dzieła liczących się w kraju twórców (Gradowski 1986: 16-17).

Złotnictwo to reprezentują m.in.:

- „komplet biżuterii – naszyjnik i pierścień – wykonany ze srebra i ametystów przez D. Kobielską w 1974 roku” (Gradowski 1986: 16);
- „bransoleta i dwa pierścienie wykonane ze srebra przez T. Zaremskiego” (Gradowski 1986: 18)
- „bransoleta i pierścień wykonane ze srebra, pereł i granatów przez J. Ołdachowską-Rybę w 1980 roku” (Gradowski 1986: 1);

- „komplet biżuterii – bransoleta, brosza i pierścień – wykonane ze srebra i tytanu przez J. Sołkowskiego w 1980 roku” (Gradowski 1986: 17).

W tekście Karoliny Wojteczek, poświęconym pierścieniom z prywatnego zbioru JZ, starannie zwerbalizowane zostały natomiast znajdujące się nadal w rękach kolekcjonera:

1. pierścienie proste wysadzane kamieniami kolorowymi, jak:

- „pierścień – 2. połowa XVII wieku (?) z rubinem o szlifie tablicowym, w oprawie pełnej, kasetowej. Szynę rozcięto i dodano 2 wsporniki stabilizujące oprawę, nie odgrywające zasadniczej roli konstrukcyjnej. Dekoracja emalią żłobkową czarną i białą, na kasecie oraz na szynie. Na szynie wygrawerowano ornament florealny od góry, na 2/3 powierzchni obwodu szyny. Pierwotnie był to prawdopodobnie pierścień ze skrytką, o czym świadczy wyraźny rowek na 1/5 wysokości kasety (patrzac od góry)” (Wojteczek 2008: 99-100);

- „pierścień – 2. połowa XVII wieku (?), typ o koronie rozbudowanej a kamienie rozmieszczone symetrycznie po dwóch stronach kamienia centralnego. Kamienie osadzono w jednej linii, w pełnych oprawach. Ząbkowana carga wokół kamienia centralnego. Na szynie wygrawerowano ornament florealny, na połowie powierzchni jej obwodu” (Wojteczek 2008: 100);

2. pierścienie proste, wysadzane diamentami, jak:

- „Pierścień – XVIII wiek, o bardzo małej średnicy z szesnastoma rozetami diamentowymi, oprawionymi w carga. Oprawa kamieni srebrna. Pierścień, ze względu na rozmiar, musiał być noszony przez bardzo młodą kobietę, zapewne na najmniejszym palcu” (Wojteczek 2008: 100);
- „Pierścień – XVIII wiek (?), z dwiema rozetami diamentowymi i z brakującym kamieniem centralnym. Szyna ażurowa w górnej części, na niej ażurowy ornament florealny z brakującym jednym z symetrycznie położonych ażurowych elementów ozdobnych. Ornament o dynamicznej postaci. Znak próbny 585. Zapewne, ze względu na jego stosunkowo duży rozmiar, mógł to być pierścień męski, bądź był przeznaczony do noszenia na rękawicze lub grubej rękawicy, np. zimą, bądź podczas jazdy konnej” (Wojteczek 2008: 100);
- „Pierścień – XVII wiek (?), pochodzący z Europy Środkowej lub Północnej. Z pięcioma diamentami w szlifie tablicowym, oprawa kamieni w carga. Centralny kamień otoczony w dolnej

- części oprawy dodatkowym paskiem, wyciętym w ząbki. Widoczne ślady emalii. Brak dwóch kamieni. Szyna, ozdobiona ornamentem florealnym, lekko wygięta” (Wojteczek 2008: 100);
3. pierścienie o bogatej konstrukcji, jak:
- „Pierścień – 4. ćwierci XVII wieku – koniec XVII wieku z siedmioma diamentami o szlifie tablicowym (brak dwóch kamieni). Korona pierścienia w formie kwiatu. Na szynie grawerunek w motywy florealne. W kolekcji JZ znajdują się 3 pierścienie tego typu” (Wojteczek 2008: 100);
 - „Pierścień – koniec XVII wiek (?). Kamień centralny (turkus) otoczony ośmioma rubinami. Po obu jego stronach, symetrycznie umieszczone 2 małe turkusy. Oprawa pełna, na niej żłobkowanie oraz ślady emalii czarnej i niebieskiej. Kamienie ułożone w kształt kwiatu. Wygrawerowane motywy florealne na szynie pokryte czarną emalią. Pod koroną widoczny trzpień – element konstrukcyjny” (Wojteczek 2008: 101);
 - „Pierścień – 2. połowa XIX wieku 1. ćwierć XX wieku. Wyszadzany kamieniami: granatem-almandynem, dwoma turmalinami, rozetami i rautami diamentowymi, zielonymi chryzolitami (perydotami) i demontoidami (zielonymi granatami). Kamienie w oprawie otwartej. Rozbudowana korona, ażurowa biza w formie prostokąta. Na szynie, po bokach motywy lilii, również wysadzane diamentami. Szlify kamieni mieszane (rozety, nożycowe, schodkowe)” (Wojteczek 2008: 101);
 - „Pierścień – 1. połowa XIX wieku (?), z rozbudowaną, bogato zdobioną koroną. W pełnej oprawie: onyks zakuty w cagę, 3 rozety diamentowe i 4 rauty diamentowe w wysokich kasetach. Na obwodzie korony kilkanaście rautów diamentowych z brakującymi ośmioma kamieniami. Szyna obrączkowa, półokrągła, rozcięta przy koronie, grawerowana w kilku miejscach pojedynczymi poziomymi liniami. Biza pełna, puklowana, grawerowana w motyw czwórliścia w rombie – ornament historyzujący, o długiej tradycji średniowiecznej. [...] Ten typ pierścienia był popularny w najwyższych sferach społecznych. Nosili go na małym palcu zarówno mężczyźni, jak i kobiety” (Wojteczek 2008: 101);
4. pierścienie z przedstawieniami figuralnymi, jak:
- „Pierścień – 2. połowa XVIII wiek (?), z kwarcem awenturynowym (imitacja jest nazywana piaskiem pustyni), w oprawie kasetowej. Na szynie grawerowane motywy florealne pokryte

czarną emalią. Forma dwuczłonowa, składająca się z kamienia centralnego (kwarc awenturynowy), w formie motywu dwóch złączonych serc, nadbudowanego o część ażurową, wysadzana trzema kamieniami – czerwonym rubinem (kaboszon), rozetką i rautem diamentowym” (Wojteczek 2008: 101);

- „Pierścień – początek XIX wieku, ze skrytką, pochodzący prawdopodobnie z Niemiec. Szyna pierścienia w połowie lita, w drugiej połowie wygięta w formę teownika. Od góry zapięcie z zatraskiem, w formie głowy węża. Motyw węża grawerowany. Skrytka w pierścieniu mogła służyć jako miejsce na kawałek pergaminu z inskrypcją lub na pukiel włosów. Na szynie po wewnętrznej stronie inskrypcja *TREU BIS IN DEN TODT. IC. V.P. [wierny aż do śmierci]*. Treść napisu wskazuje na typ pierścienia oznaczającego zobowiązanie dożgonnej wierności. Z inskrypcją współgra również symbolika formy – starożytne wyobrażenie węża, ułożonego w kształt koła, z własnym ogonem w paszczy – pierwotnie symbolizujące wieczność” (Wojteczek 2008: 101);
- „Pierścień – XVI/XVII wiek. Szyna obrączkowa, półokrągła, naprawiana (w miejscu naprawy widoczny lut). Korona pierścienia z karneolem w oprawie pełnej, żłobkowanej, prawdopodobnie pierwotnie pokrytej emalią. Karneol w formie starożytnej kamei, z przedstawieniem owada. Pierścień mógł pełnić funkcję sygnetu” (Wojteczek 2008: 101).

Znaną kolekcjonerką i promotorką oryginalnej biżuterii etnicznej kreowanej w różnych częściach świata jest Elżbieta Dzikowska – podróżniczka, dziennikarka, współtwórczyni cyklu *Pieprz i wanilia*, autorka albumu *Biżuteria świata* (2014). W jej prywatnych zbiorach znajdują się:

hinduskie pierścionki, które wydają się mieć często nowoczesną formę, chociaż nawiązują do odległej nieraz tradycji. [...] Pierścionek z Birmy. [...] Tybetańskie pierścionki z turkusem i koralem. [...] Pierścień z lapis lazuli, który w Afganistanie jest ważnym elementem biżuterii. Powiadają, że leczy on depresję i stymuluje rozwój duchowy. [...] Pierścionek jemeński. [...] Masajskie pierścionki ze srebra i miedzi. [...] Srebrne pierścionki autorstwa Andrzeja Kupniewskiego. [...] Srebrne pierścionki z bursztynem i macicą perłową autorstwa Sławy Tchórzewskiej (Dzikowska 2014: 64-65, 96, 98-99, 162, 170, 209, 283, 302-303).

Z dotychczasowych rozważań – celowo inkrustowanych tak licznymi dokumentami językowymi, faktami językowymi, „danymi językowymi”, detalami językowymi/szczegółami językowymi – wynika, że pierścienie nie tworzą jednorodnej grupy zarówno dawnych, jak i współczesnych annulologicznych artefaktów. Świadczy o tym nie tylko, cenna dla dydaktyki annulologicznej, propozycja mniej lub bardziej rozbudowanych prób ich klasyfikacji zaproponowanych, a tym samym zwerbalizowanych przez:

- Elżbietę Piskorz-Braneková, która stwierdza, że „pierścienie miały różne kształty, możemy wśród nich wymienić trzy podstawowe i najpopularniejsze typy. Pierwszy, najbardziej archaiczny, to prosty pierścień z drutu lub płaskownika zwany obecnie obrączką. Drugi to sygnet o obrączce mocno i wyraźnie poszerzonej – najczęściej odlewany. Do trzeciego typu zalicza się wszelkiego rodzaju pierścienie dekoracyjne w kształtach niekiedy bardzo skomplikowanych i rozbudowanych” (Piskorz-Branekova 2008: 134);
- Michała Gradowskiego, który, koncentrując się na kształtach pierścieni, zauważa, że „w owej ogromnej mnogości kształtów należy wspomnieć – by wymienić choćby najpopularniejsze – przede wszystkim proste obrączki robione z drutu lub płaskownika (te ostatnie nierzadko z okolicznościowymi napisami), odlewane sygnety, pierścienie dekoracyjne z kamieniami szlachetnymi, niekiedy o dość skomplikowanych i rozbudowanych formach, czy wreszcie przeróżne pierścienie ze skrytkami, a nawet zegarkami, oraz pierścienie składane. Pierścienie składane wykonywano z kilku lub kilkunastu odpowiednio wygiętych drucianych lub odlewanych obrączek, a znajomość odpowiedniego klucza pozwalała złożyć je w jedną całość, kształtem przypominającą skomplikowany węzeł lub plecionkę. Umiejętność robienia tego typu pierścieni przetrwała do naszych czasów na wybrzeżach Morza Śródziemnego, szczególnie zaś w Turcji (Gradowski 1984: 89);
- Karolinę Wojteczek, która wśród 29, zróżnicowanych pod względem formy i funkcji, badanych przez siebie pierścieni – precjozów pochodzących z prywatnej kolekcji JZ wyróżniła annulologiczne grupy, takie jak:

1. pierścienie proste, wysadzone kamieniami kolorowymi;
 2. pierścienie proste, wysadzone diamentami;
 3. pierścienie o bogatej konstrukcji;
 4. pierścienie z przedstawieniami figuralnymi (Wojteczek 2008: 99);
- Barbarę Dolczewską charakteryzującą „ciekawy zespół pierścieni poznańskich tworzonych przez te, których funkcja symboliczna lub użytkowa narzucała formę i dekorację ozdób. Należą do nich pierścienie zaręczynowe, ślubne, dewocyjne, o tematyce *memento mori*, dziecięce i najliczniejsze sygnety. [...] W inwentarzach poznańskich z lat 1559-1635 opisano 7 pamiątkowych pierścionków, sygnetów lub sygnecików nazywanych *pamięcią*. Kilka pierścieni i sygnetów określono jako pamiątki rodzinne – lub po nieboszczykach” (Dolczewska 2015: 46);
 - Krzysztofa Macieja Kowalskiego, który, przytaczając najbliższą autorce niniejszych rozważań, bo wyróżniającą siedem podstawowych annulologicznych grup i ze względu na to prostą, ale wartościową klasyfikację pierścieni Fritza Falka, stwierdza:

Podstawową, największą grupę pierścieni tworzą obiekty służące głównie zaspokajaniu ambicji właścicieli w zakresie dużej wartości artystycznej (przedmioty te mają nierzadko ogromną wartość finansową). Do ich wykonania służyły nader często cenne metale: złoto, platyna i srebro oraz takie materiały, jak kamienie szlachetne, perły, emalia, szkło, bursztyn, koral. Jako druga kategoria została wyróżniona grupa pierścieni pieczętnych. Szczególny rozkwit form tych całkowicie metalowych pierścieni można obserwować w XIII, XIV i XV wieku. W czasach antycznych na typariuszach wykonywano wizerunki zwierząt, roślin i rozmaitych przedmiotów, jednak herb, jako pieczętny znak, pojawił się po raz pierwszy prawdopodobnie dopiero na włoskich pierścieniach w XIV wieku. Równie często jak znaki heraldyczne na powierzchniach typariuszy były stosowane monogramy, zapewne już od XVI wieku. Inicjały jako znaki pieczętne pozostają do chwili obecnej najbardziej ulubionym motywem. Do trzeciej należą pierścienie oznaczające godności i zaszczyty urzędu przeznaczone dla dostojników i ozdób służbowych. Czwartą grupę tworzą pierścienie kościelne i religijne. Można wśród nich wskazać tzw. pierścienie papieży, pierścienie kardynalskie, biskupie, opackie, a także pierścienie pontyfikalne, skromne pierścienie zakonnice. Interesujący typ pierścieni w tej grupie reprezentują obiekty, zastępujące od XV wieku różaniec, pierścienie papieży oraz rozpowszechnione od czasów średniowiecznych pierścienie pielgrzymie, z wizerunkami muszli, znakami lub herbami miejscowości pielgrzymich. Z piątą grupą należy identyfikować pierścienie o znaczeniu amuletów, chroniące właścicieli przed złymi mocami,

chorobami, nieszczęściami. Do ich wykonania służyły niegdyś rozmaite materiały m.in. zęby upolowanych zwierząt. Szóstą grupę tworzą pierścienie poświęcone specyficznej dokumentacji – upamiętnieniu idei przyjaźni, miłości, zaręczyn i związku małżeńskiego. Interesujący jest na tych pierścieniach motyw uścisku dwóch dłoni. Inny ciekawy typ obiektów w tej grupie tworzą tzw. *pierścienie bliźniacze* – łączone po weselu, rozpowszechnione w epoce renesansu. Na początku XIX wieku były w użyciu także specjalne pierścienie pamiątkowe uwieczniające m.in. imiona przyjaciół. Do siódmej grupy zaliczane są pierścienie pamiątkowe i żałobne z epoki baroku, rokoka i XX wieku, z wyobrażeniami miniaturowych szkieletów oraz urn postawionych na grobach (Kowalski 2008: 105).

Annulologicznej niejednorodności pierścieni(a) dowodzą także, ważne w edukacji filologicznej, podobne, ale nie identyczne, interdyscyplinarne, komplementarne etymologiczne ustalenia oraz doprecyzowane na ich podstawie definicje etymologiczno-słownikowe, ubogacone różnymi, nacechowanymi frazeologicznie konstrukcjami językowymi. Zdaniem annulologów, gemmologów, historyków sztuki i lingwistów:

- „Grecy nazywali pierścienie *daktylio* od *daktylos* ‘palec’ (podobnie po polsku wyraz *pierścionek* i *naparstek* pochodzą od dawnych *parst*, *pirst* ‘palec’). [...] Rzymianie – zwykły pierścień [określali mianem – K.W.] *anulus*, a sygnet *anulus sigillaris*” (Kopaliński 1987: 861);
- „Polskie nazwy pierścionek i naparstek pochodzą od dawnych form *parst*, *pirst* oznaczających palec” (Kopaliński 1994: 71);
- „Pierścień – obrączka ze szlachetnego metalu zdobiona zwykle kamieniem szlachetnym lub ozdobnym, noszona na palcu jako ozdoba, oznaka godności lub pieczęć. Nazwa pochodzi od staropolskiego *parst* lub *pirst* – palec” (Sobczak, Sobczak 1998: 295);
- „Ta ozdoba palca, zawsze kolistą, występuje w formie prostej obrączki oraz obrączki z zewnątrz, rozszerzoną i rozbudowaną częścią zwaną zwykle oczkiem” (Piskorz-Branekova 2008: 130);
- „Pierścień, pierścionek – ozdoba palców w kształcie metalowej obrączki z tak zwanym oczkiem, zdobionym różnymi technikami złotniczymi lub kamieniami szlachetnymi, perłą, koralem, gemmą lub miniaturą” (Kozakiewicz red. 1969: 280);

- „Pierścień, pierścionek – ozdoba palca w formie kolistej obrączki, najczęściej jednak w swej zewnętrznej, rozszerzonej części zwanej potocznie »oczkiem«, zawierająca oprawny kamień lub kamienie, tłok pieczętny albo inny element o charakterze dekoracyjnym lub ozdobnym” (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 312);
- *pierścień* ‘obrączka ze szlachetnego metalu, ozdobiona zwykle drogim kamieniem, noszona na palcu jako ozdoba lub oznaka godności/duża obrączka zwykle ze złota lub srebra i z drogim kamieniem, noszona na palcu jako ozdoba lub oznaka godności’: złoty pierścień, pierścień biskupi, pierścień z brylantem, pierścień z szafirem, pierścień ze szmaragdem; Błyszcząc pierścieniem; Włożyć pierścień na palec³.

Rozbudowaną definicję pierścienia, uwzględniającą elementy jego klasycznej budowy, ustala, przywoływany już, historyk sztuki – M. Gradowski, zdaniem którego „pierścień [to – K.W.] ozdoba palca, dawniej noszona również na palcach stóp, zwłaszcza u ludów pozaeuropejskich. Może posiadać najrozmaitsze formy – od najprostszych gładkich *obrączek* do rozbudowanych ozdób dekorowanych kamieniami szlachetnymi. Oprócz kamieni oprawiano w pierścieniu małe talizmany, małe zegarki, a nawet ołtarzyki; niekiedy umieszczano w nich skrytki. Spotyka się pierścienie rozkładane. [...] Klasyczna budowa pierścienia jest tak pomyślana, że oprawny w nim kamień ma oświetlenie od spodu, co wzmacnia jego grę światła, zaś sam pierścień jest dobrze osadzony na palcu i utrzymuje się w odpowiednim położeniu. Taki pierścień składa się z *szyny* – obrączki mocującej całość na palcu, dwu *wsporników* podtrzymujących oprawę kamienia, która z kolei składa się z ażurowej *bizy* od spodu i *platy* na wierzchu. Plata w swojej centralnej części ma oprawiony główny kamień, zaś na jej obrzeżu umieszcza się towarzyszące drobne kamienie lub inne zdobienia. W nowożytnych pierścieniach spotykanym powszechnie rodzajem ażurowej oprawy jest *koronka*, w której kamień ujęty jest kilkoma delikatnymi »*łapkami*«” (Gradowski 1984: 136).

³ Definicje leksemów interpretowanych w monografii zostały ustalone i zmodyfikowane na podstawie słowników języka polskiego oraz specjalistycznych opracowań wyszczególnionych w *Bibliografii* zamieszczonej na końcu książki.

Definicję tę autor *Dawnego złotnictwa. Techniki i terminologii* (1984) uzupełnia wnikliwym opisem budowy klasycznego pierścienia z przezroczystym kamieniem szlachetnym oraz charakterystyką niektórych czynności złotnika. Wynika z nich, że

pewne tajniki konstrukcyjno-techniczne kryje w sobie budowa klasycznego pierścienia ozdobionego szlachetnym kamieniem przezroczystym. Aby uzyskać możliwie najwspanialszy blask takiego kamienia, opracowano konstrukcję, która wydaje się zapewniać optymalne warunki eksponowaniu klejnotu (kamienia). Konstrukcja ta ma i tę zaletę, że utrzymuje pierścień na palcu w odpowiednim położeniu (pierścień nie „kreci się”), a równocześnie nadaje mu jednolitą formę zwartej kompozycji plastycznej – w odróżnieniu od pierścienia prymitywnie lub nieumiejętnie zrobionego, który zawsze sprawia takie wrażenie, jakby przypadkowy element dekoracyjny przyczepiono do obrączki. [...] Odpowiednio dopasowaną do kamienia *carę* montuje się na *placie*, wizualnie powiększającej sam klejnot (kamień), a równocześnie stanowiącej pole do dodatkowej dekoracji grawerskiej, emalierskiej lub złożonej z mniejszych kamyków towarzyszących. Plata ma od dołu wmontowaną ażurową bieżę, której zadaniem jest doprowadzenie maksymalnej ilości światła do oprawionych kamieni, to bowiem światło właśnie zapewni najefektowniejszy blask klejnotom (kamieniom). Aby ozdoba mogła utrzymać się na palcu w prawidłowym położeniu, całość montuje się na *szynie* (zwanej potocznie *obrączką*) ze *wspornikami*, które zapewniają pierścieniowi mocną konstrukcję. Wykonanie odpowiedniej szyny dla takiego pierścienia nie jest proste. Dobry złotnik wycina ją wraz ze wspornikami z jednego kawałka metalu. W tym celu wykuwa obrączkę z jednej strony nieco szerszą i grubszą, a następnie przecina ją na krzyż gesztelką. [...] Z górnych płatków takiej przeciętej na krzyż obrączki złotnik formuje wsporniki, rozcinając je niekiedy wzdłuż i rozchylając w kształt widełek, z dolnej zaś wykonuje górną część szyny i przylutowuje następnie do bieży (Gradowski 1984: 90)⁴.

Wymienia również i definiuje specjalistyczne narzędzia niezbędne do wyrobu pierścieni. Werbalizacji poddane zostały:

- *rygiel* ‘pręt metalowy o lekko stożkowym profilu, służący do formowania szyny pierścienia’, o którym wiadomo, że „w zależności od średnicy obrabianej obrączki umieszcza się ją w odpowiednim miejscu rygla. Służy on także do powiększania gotowych już szyn lub obrączek, które się na nim rozkuwa” (Gradowski 1984: 91);

⁴ M. Gradowski wyjaśnia: „innym narzędziem tnącym, bez którego nie może obyć się żaden warsztat złotniczy, jest tzw. *gesztelka* – włoskowata piła umocowana na małej stalowej ramce z uchwytem”. Zwraca też uwagę, że „klejnot w języku jubilerów oznacza kamień szlachetny w artystycznej oprawie” (Gradowski 1984: 103).

- *ryngmas* ‘zestaw gotowych, o różnej średnicy wewnętrznej, obrączek do brania miary’, który „stanowi komplet ze specjalnym rygłem, mającym nacechowane średnice odpowiadające poszczególnym obrączkom” (Gradowski 1984: 91);
- *sznycegi* ‘specjalne cęgi, typowe dla warsztatów złotniczych wytwarzających pierścienie’; „Jedna szczęka takich cęgów jest płaska, jak przy zwykłych szczypcach, druga zaś wyprofilowana półokrągło. Służą one do formowania z listwy lub drutu szyny pierścienia lub obrączki, a półokrągło wyprofilowana szczęka pozwala wyciągnąć listwę w kształt zupełnie okrągły, nie kalecząc jej od wewnątrz” (Gradowski 1984: 91).

Apelatyw *pierścień* stanowi także prymarny komponent frazeologizmu *palec pierścienny*, interpretowanego niejednoznacznie jako:

- „4 palec zwany serdecznym lub pierściennym (łac. *digitus annularis*), na który Rzymianie wkładali pierścionki, sądząc, że od tego palca biegnie nerw do serca” (Kopaliński 1987: 820);
- „palec serdeczny (środkowy, długi), na który Rzymianie wkładali pierścienie, ponieważ według mitów od tego palca biegnie główny nerw do serca; niekiedy nazywali go także palcem lekarskim i używali do mieszania mikstur, sądząc, że obecność szkodliwego składnika natychmiast zaalarmowałaby serce” (Sobczak, Sobczak 1998: 280);
- „Rzymianie przyozdabiali pierścionkiem serdeczny palec lewej ręki, ponieważ uważano, że od tego palca biegnie żyła niosąca krew do serca” („Serwis Jubilerski” 1999: 11);
- „Pierścienie noszono na palcach obu dłoni, najczęściej stosując zasadę, że najcenniejszy i najważniejszy znajdował się na tak zwanym palcu *pierściennym* (największym) prawej dłoni. Natomiast pierścienie zaręczynowe i ślubne zakładano na palec zwany *serdecznym* (drugim od strony lewej) na lewej dłoni. Uważano, że poprzez jedną z żył łączy się on bezpośrednio z sercem” (Piskorz-Branekova 2008: 134);
- „Pierścienie najczęściej wkładano na palec serdeczny, wierzono bowiem, że to właśnie od tego palca biegnie nerw do serca; połączenie z sercem było atrybutem miłości, narzeczeństwa, małżeństwa. Starożytni Rzymianie nazywali go nawet palcem pierściennym” (Szymanderska 2008: 102).

Rzeczownik ten funkcjonuje także w nacechowanym historycznie, używanym wariantywnie zwrocie *gonić do pierścienia/gonić w pierścień* dookreślanym następująco:

- ‘w zawodach dawnych rycerzy – trafić z galopującego konia kopią w zawieszony pierścień’ (Kopaliński 1987: 861-862);
- ‘w dawnych turniejach rycerskich: jadąc konno, starać się trafić kopią w zawieszony pierścień’.

Pierścionek definiowany jest natomiast jako:

- „ozdoba nakładana na palec ręki (albo nogi!); małe metalowe kółko z oczkiem, w które wprawia się niekiedy drogocenny kamień szlachetny, a najczęściej naśladowujące go mniej lub bardziej udatnie szkiełko kolorowe, kiedy indziej zaś koral, perłę albo tarczę sygnetu (pieczętka wyrzeżanej w kamieniu lub metalu), jest jedną z najpopularniejszych i najdemokratyczniejszych ozdób, przede wszystkim kobiecych, ale nierzadko i męskich” (Kopaliński 1994: 71);
- ‘obrączka zwykle ze złota lub srebra, ozdobiona kamieniem szlachetnym lub ozdobnym, noszona na palcu/obrączka, zwykle ze szlachetnego metalu, ozdobiona kamieniem szlachetnym lub ozdobnym, noszona na palcu jako ozdoba: pierścionek zaręczynowy, pierścionek z turkusem’.

Apelatyw *pierścionek* motywuje ponadto zdrobnienie – *pierścioneček* (*pierścion-* + *-eczek*; dziecienny pierścioneček z odpustu) i funkcjonuje w wariantywnym frazeologizmie *wymienić pierścionki/zamienić pierścionki*, oznaczającym ‘zaręczyć się, darowując sobie nawzajem pierścionki’.

Pojawiająca się w powyższych ustaleniach *obrączka* to, w świetle dopełniających się definicji słownikowych, ‘małe kółko, najczęściej ze złota lub srebra, noszone na palcu jako znak zawarcia małżeństwa, czasem też jako ozdoba/pierścionek ślubny (rzadziej zaręczynowy), bez oczka: srebrna obrączka, złota obrączka, nosić obrączkę, założyć obrączkę’.

Praktyczny *sygnet* wyróżnia się natomiast łacińską proveniencją, o czym przekonują jego nacechowane etymologicznie definicje typu:

- ‘ł. pierścień z kamieniem, na którym wryty jest herb lub litery nazwiska, służący jako pieczęć’ (Arct 1911: 310);
- ‘pierścień z wrytym w kamieniu herbem albo monogramem, używany dawniej jako pieczęć do laku; daw. pieczęć’ <fr. *signet* od łac. *signum* ‘znak’> (Kopaliński 1987: 1123);

- ‘rodzaj pieczęci odciskanej w laku za pomocą niewielkiego tłoka, zazwyczaj oprawianego jako oko pierścienia; pierścienie z wyrytym herbem lub monogramem’ (Kozakiewicz red. 1969: 280, 334);
- ‘rodzaj pieczęci osobistej odciskanej na podkładzie z wosku lub ciasta przez papier, w opłatku i najczęściej w laku za pomocą niewielkiego tłoka, zazwyczaj oprawionego jako oko pierścienia. Herb, monogram lub inne godło (np. gmerk mieszczan) ryto bezpośrednio na pierścieniu w złocie lub srebrze, często też w kamieniu szlachetnym lub ozdobnym (np. w szafirze, rubinie, kryształ górskim, karneolu, ametyście, granacie). Oprawa bywała na ogół ze złota lub srebra złoconego’ <franc. *signet* ‘znaczek’, od *signe* ‘znak’ z łac. *signum*> (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 390).
Pozostałe dookreślenia tej ozdoby eksponują głównie jej pragmatyczny charakter, jak:
- ‘popularny rodzaj pierścienia, mający w oprawnym kamieniu wyryty techniką *intaglio* herb lub inne godło, stanowiący tłok pieczętny’ (Gradowski 1984: 136);
- ‘ozdoba ręki noszona na wskazującym palcu, przeważnie przez mężczyzn, ale niekiedy także przez kobiety, z monogramem lub innym godłem rytym bezpośrednio w pierścieniu, często w kamieniu szlachetnym. Pierwotnie rodzaj pieczęci osobistej odciskanej na podkładzie najpowszechniej w wosku lub laku. W Polsce popularna od XVI wieku’ <od franc. *signet* – znaczek> (Piskorz-Branekova 2008: 140);
- „Sygnety nazywane czasami pierścionkiem z pieczęcią lub herbem, noszone były przeważnie przez mężczyzn, rzadziej przez kobiety, na wskazującym palcu prawej ręki, czasem zawieszane na szyi. [...] W inwentarzu Jadwigi Trezlerowej, z 1575 roku, odnajdujemy 2 sygnetki niewieście. Można przypuszczać, że sygnetem kobiecym był również pierścionek z dwoma herbami na karneolu, należący do Doroty Rydtówny. [...] Nie zawsze jest jasne, czy wspomniane w dokumentach sygnetki pełniły funkcję sygnetu czy były to ozdobne pierścionki” (Dolczewska 2015: 46);
- ‘pierścień z wyrytym w oczku herbem lub monogramem, używany dawniej jako pieczęć/pierścień zwykle z wyrytym herbem lub monogramem, noszony przez mężczyzn. Dawniej sygnetów używano jako pieczęci; sygnet szlachecki, nosić sygnet’.

Znamiennym wyróżnikiem przytoczonych powyżej definicji i dookreśleń pierścieni(a), jak również cytowanych poniżej annulologicznych opisów, jest ich werbalna metonimiczność. Na jej podstawie wiadomo bowiem, że:

pierścień = obrączka ze szlachetnego metalu zdobiona kamieniem, pierścień = kolistą obrączka z oczkiem; pierścionek = obrączka ze złota ozdobiona kamieniem, pierścionek = obrączka ze srebra ozdobiona kamieniem, pierścionek = małe metalowe kółko z oczkiem; obrączka = małe kółko ze złota, obrączka = małe kółko ze srebra; sygnet = pierścionek z pieczęcią, sygnet = pierścień z pieczęcią, sygnet = pierścień z wprawioną w oczko pieczęcią rytą w metalu lub kamieniu, sygnet = pierścień z rzeźbionym kamieniem, sygnet = złota obrączka z intaglio, sygnet = pierścionek z monogramem, sygnet = pierścień z wyrytym w oczku herbem, sygnet = pierścień z wyrytym w oczku monogramem, sygnet = rodzaj pieczęci osobistej, sygnet = pierścień z pieczęcią z wyrytym znakiem właściciela, sygnet = tłok pieczętny sygnetu.

Swoistą ciekawostką, również dydaktyczną, stanowi fakt, że geneza *symbolu* związana jest z pierścieniem (*symbol* ← *pierścień*, *pierścień* ← *symbol*), gdyż, jak zauważa W. Kopaliński:

termin symbol pochodzi od starogreckiego *symbolon*, oznaczającego pierwotnie niewielki, rozłamany na pół przedmiot z metalu, kości, wypalanej gliny, drewna, jak np. pierścień czy tabliczka. Połówki te stanowiły znak rozpoznawczy dla osób, które łączył jakiś interes, wiązała umowa, kojarzyło pokrewieństwo, jednoczyły obowiązki przymierza, przyjaźni, gościnności czy pomocy. Gdy przybywał z odległych stron ktoś obcy, przywożąc ze sobą połówkę pierścienia czy tabliczki, wystarczyło przypasować do siebie (gr. *symbollein*) krawędzie obu części, aby mieć pewność, że przybysz jest godny zaufania (Kopaliński 1990: 7).

Znaczące jest również i to, że w całej Europie pierścieniowi przypisywano najrozmaitsze znaczenia oraz funkcje (por. Wojteczek 2008: 99), a „spośród wielu rodzajów pierścieni, którymi od najdawniejszych czasów ludzie się przyozdabiali, tylko pierścienie wkładane na palce – niezależnie od symboliki właściwej wszystkim formom kolistym – miały znaczenie symboliczne” (Szymanderska 2008: 101).

Symbolika
pierścieni(a)

Dlatego w symbolice pierścieni(a) i jego/ich rodzajów ponownie utrwalona została komplementarna, mimo wszystko, różnorodność, wielowymiarowość, niejednoznaczność annulologicznych obiektów biżuteryjnych przejawiająca się w tym, że:

- „pierścień, pierścionek, obrączka to tradycyjny symbol nieskończoności i wieczności, przedmiot ucieleśniający magiczną siłę kręgu i obdarzany mocą działania” (Piskorz-Branekova 2008: 130);
- „W magicznej symbolice pierścienia zawarta została potęga koła i pasa. Dlatego pierścień symbolizuje ciągłość, nieskończoność, wieczność, krąg magiczny, magię, tajemnicę, talizman, amulet, truciznę, niewidzialność, Księżyc, więź między wyższym duchowieństwem a Bogiem, potęgę, stanowisko, godność, władzę, upoważnienie do sprawowania władzy w imieniu monarchy, więź między władzą a ludem, pieczęć, przynależność do społeczności, wyróżnienie, znak sprawowania urzędu i posiadanej godności, sygnet, pełnomocnictwo, rękojmię, autentyczność, przypomnienie, związek, przyjaźń, zaręczyny, małżeństwo, wierność małżeńską, płodność, trwałość, godność, prawość, mądrość, sprawiedliwość, honor, wyróżnienie, rzecz odpowiednią, rangę, bogactwo, wolność, ślubne pochodzenie dziecka; rzecz pasującą, odpowiednią, właściwą, należytą, stosowną, ale i niewolę, żalobę. Jako zamknięte koło symbolizuje wieczność, ciągłość, całkowitość, zupełność, powtarzające się cyklicznie okresy [...], cykl życiowy Wszechświata i każdej istoty żywej, kolejne rodzenie się i umieranie, wieczną i transcendentalną mądrość; w heraldyce natomiast rangę, wierność, piątego syna, godność biskupa” (Kopaliński 1990: 313-318);
- „Symboliczne znaczenie pierścienia oparte było na tym, że uważano go za rodzaj kręgu magicznego. Początkowo służył jako emblemat więzi między władcą a ludem, między wyższym duchowieństwem a Bogiem, a także jako oznaka trwałości związku małżeńskiego i wierności małżeńskiej. Zgubienie albo zniszczenie pierścienia odczuwa się jako wydarzenie złowieszcze” (Kopaliński 1994: 71);
- „Jak wszystkie figury okrągłe i zamknięte, jest symbolem ciągłości, stąd też służył również jako emblemat małżeństwa, bądź czasu wiecznie powracającego; symbolizuje też proces

witalny wszechświata i każdego ze stworzeń, kolisty taniec natury stwarzającej się i niszczącej bezustannie” (Cirlot 2007: 314);

- „Forma kolistą, bez początku i końca, czyni z pierścienia symbol całości i wieczności, służąc uświęceniu rozmaitych związków. [...] W wielu przypadkach pierścień otaczający palec był progiem na przejściu do sił nadnaturalnych” (Chenel, Simarro 2008: 186);
- „Zamknięty krąg, obwód bez początku i bez końca, symbolizował wieczność i oddanie, świadczył o przynależności stanowej, a także miał chronić przed złem. [...] Początkowo pierścień symbolizował godność i władzę, a także więź między kapłanem i Bogiem” („Serwis Jubilerski” 1999: 11);
- „Pierścień, jako zamknięte koło, symbolizujący wieczność, nieskończoność, wierność, wyróżnienie i ciągłość, znany był w starożytności. Noszony jako amulet ucieleśniał magiczną moc kręgu i obdarzony był mocą działania, miał przynosić szczęście i chronić przed złym spojrzeniem. Początkowo był symbolem władzy, później służył także jako emblemat więzi między władcą a ludem, między wyższym duchowieństwem a Bogiem, a także jako oznaka trwałości związku małżeńskiego i wierności małżeńskiej” (Szymanderska 2008: 101);
- „Pierścień był symbolem powierzenia, był gwarantem dopełnienia kontraktu – także ślubnego, natomiast pierścień z herbem państwa mógł być symbolem Ojczyzny” (Dolczewska, Dolczewski 2003: 91);
- „Różne typy pierścieni mają specyficzne symboliczne znaczenie, jak sygnety z wygrawerowaną osobistą pieczęcią były i są kojarzone z potęgą i statusem, czy gładkie złote obrączki ślubne były oznaką zaręczyn” (Miller 2000: 264);
- „Sygnet symbolizuje władzę legalną, władzę z bożej łaski, wybrańca, władzę nadaną przez króla” (Kopaliński 1990: 310);
- „Pierścienie z wprawioną w oczko pieczętką rytą w metalu lub kamieniu zwano sygnetami, służyły jako symbol godności” (Kozakiewicz red. 1969: 280).

Podczas procesu dydaktycznego warto wskazać na specyficzną korelację, uzmysławiającą, że symbolika pierścienia uzależniona jest także od palca, na którym bywa on noszony. Według

tradycji pierścieni eksponowany na palcu wskazującym symbolizuje wzniosłość, odwagę, arogancję, pychę; na środkowym – ostrożność, roztropność, rozwagę, godność; na serdecznym – czułość, miłość, wierność, przywiązanie, oddanie; na małym – władzę, usposobienie władcze, stanowczość (por.: Kopaliński 1987: 861; Kopaliński 1990: 316; Sobczak, Sobczak 1998: 296; Szymanderska 2008: 102; „Serwis Jubilerski” 1999: 11-12).

Warto też zwrócić uwagę przyszlých adeptów annulologii, że symbolika pierścieni(a) stanowi internacjonalny kulturowy wyróżnik, przywoływanych już w tych rozważaniach, sygnowanych jednostkowymi annulonimami/jednostkowym daktylionimami jednostkowych klejnotów (*jednostkowy annulonim* → *jednostkowy pierścień/jednostkowy daktylionim* → *jednostkowy pierścień*), jak: symbolizujący mądrość *Pierścień/Sygnet Salomona (Sulejmana)*, oznaczający fortunę i powodzenie, ale zapowiadający zgubę *Pierścień Polikratesa*, przypominający o karze *Pierścień Prometeusza*, będący rękojmią miłości *Pierścień Siakuntali* czy scharakteryzowany poniżej, określony apelatywnym zestawieniem, symbolizujący truciznę pierścień z trucizną (por. Kopaliński 1990: 314; Chenel, Simarro 2008: 186).

Specyficzną symboliką obdarzone zostały natomiast cztery Pierścienie Innocentego III, które wysłane 29 maja 1205 roku Janowi, królowi Anglii, opatrzone wyjaśnieniem, że ich okrągłość oznacza wieczność, liczba 4 oznacza cztery cnoty składające się na siłę ducha: sprawiedliwość, męstwo, rozwagę, umiarkowanie; materiał, z którego je zrobiono, znaczy ‘mądrość z wysoka’, która jest jak oczyszczone w ogniu złoto; oprawione w klejnotach kamienie symbolizują natomiast: zielony szmaragd → wiarę, niebieski szafir → nadzieję, czerwony granat → miłosierdzie, jasny topaz → dobroczynność (por. Kopaliński 1987: 862; Sobczak, Sobczak 1998: 295).

Wokół funkcji pierścieni(a)

Zdaniem znawców i badaczy różnych kreacji jubilerskich „każdy typ klejnotu, także wpinane do włosów grzebienie czy pierścienie na palcach, można uznać za ozdobę stroju. Od niepamiętnych czasów były one podporządkowane modzie, która kształtowała ubiór. Jako dodatki do szat pełniły rozliczne funkcje – nie tylko ornamentu” (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 95).

Na sześć ważnych funkcji biżuterii wskazuje Joanna Minksztym, pisząc:

wśród wielu funkcji biżuterii [...] do najważniejszych należały: 1. funkcja prestiżowa – biżuteria jako manifestacja zamożności; 2. funkcja ekonomiczna – biżuteria jako forma inwestycji/akumulacji kapitału (zabezpieczenie na „czarną godzinę”); 3. funkcja symboliczna – biżuteria jako znak aktualnego stanu społecznego jednostki; 4. funkcja estetyczna – ozdoba; 5. funkcja magiczna – ochrona przed urokiem, wzmacnianie sił witalnych; 6. funkcja wotywna – dziękczynienie za otrzymane łaski lub prośba o nie. Wymienione powyżej funkcje niejednokrotnie łączą się lub nawet częściowo nakładają. Stąd niemożliwe jest wyróżnienie najważniejszej z nich (Minksztym 2010: 79-80).

Funkcje szeroko rozumianej/pojmowanej biżuterii są też przedmiotem refleksji Izabeli Prokopczuk-Runowskiej, która stwierdza, że

biżuteria towarzyszy człowiekowi od najdawniejszych lat. Według przyjętej definicji mianem biżuterii określamy drobne wyroby złotnicze i jubilerskie, używane jako ozdoba ciała i stroju, wykonane przede wszystkim z cennych metali: złota, srebra, platyny i drogich kamieni. Biżuteria oprócz celów zdobniczych, spełniała i spełnia po dzień dzisiejszy rozmaite funkcje: jako oznaka władzy i godności (np. korona, diadem, pierścień), funkcję użytkową (szpilki, klamry, agrałki), jest znakiem przynależności do określonej grupy społecznej i stanowi widoczny przejaw statusu materialnego. Często przedmioty te mają dużą wartość artystyczną, ale czasem ważniejszy od artysty jest przekaz, jaki niosą w swej symbolice (Prokopczuk-Runowska 2008: 141).

Pierścieniom, jako szczególnym „reprezentantom” wyrobów złotniczo-jubilerskich, przypisywane były i są różne, często dopełniające się, istotne także w lingwokulturowych badaniach i zintegrowanej – interdyscyplinarnie pojętej/ujętej – dydaktyce, funkcje zwerbalizowane w transdyscyplinarnych tezach typu:

- „Pierścień, będący jedną z najstarszych i najpopularniejszych ozdób, spełniał w swej długiej historii wiele niezmiernie ważnych funkcji o charakterze symbolicznym i reprezentacyjnym. W zależności od rodzaju dekoracji mógł wyrażać postawę religijną czy uczuciową swojego właściciela. Bywał oznaką piastowanych godności, osobistą pieczęcią (sygnet), ale mógł także mieć znaczenie czysto użytkowe (pierścień łuczniczy, tzw. *zekier*), nierzadko magiczne, nade wszystko zaś, i najczęściej, był ozdobą świadczącą o zamożności” (Gradowski 1984: 89);

- „Wiele pierścieni noszono jedynie jako ozdobę, niektóre natomiast miały różnego rodzaju funkcje użytkowe; służyły jako talizmany, oznaki sprawowanego urzędu, a także pieczęcie sygnetowe” (Fyson 1996: 36);
 - „Pierścień spełniał w swojej wielowiekowej historii wiele niezmiernie ważnych funkcji o charakterze symbolicznym oraz reprezentacyjnym. Bywał oznaką piastowanej godności, osobistą pieczęcią (sygnet), nierzadko pełnił funkcje magiczne, nade wszystko zaś i najpowszechniej były ozdobą świadczącą o zamożności. [...] W zależności od kształtu i rodzaju dekoracji wyrażał postawy polityczne, religijne i uczuciowe właściciela. [...] Pierścienie były symbolem przynależności do warstw elitarnych, gdzie pełniły wszystkie swoje zasadnicze funkcje (symboliczną, praktyczną i ozdobną)” (Piskorz-Branekova 2008: 130, 135);
 - „Pierścienie pełniły funkcję dekoracyjną, czasem łączoną z innymi funkcjami w zakresie specjalnych zadań ideowych i użytkowych” (Kowalski 2008: 105);
 - „Począwszy od miedzianych pierścioneczków dziewczęcych z drutu z kolorowym kamykiem, jakie dawniej na ulicach i placach przedmieść i wsi wybierały z pudełka katarzyniarza z biciem serca panienki, płacąc kilkanaście groszy, a skończywszy na złotych pierścieniach z wielkimi rubinami, szafirami, diamentami na palcach arystokratek, słynnych gwiazd ekranu czy kabaretu, bogatych burżujek, wszystkie te ozdoby palców podnosiły samopoczucie właścicieli, podkreślając ich wdzięk, młodość albo zamożność czy stanowisko” (Kopaliński 1994: 71).
- Według autorów *Słownika terminów artystycznych i architektonicznych* „najstarszą, a zarazem najpopularniejszą funkcją pierścienia jest funkcja dekoracyjna – służą jej kamienie ozdobne zazwyczaj w pięknej oprawie wzbogaconej często ornamentem grawerowanym i emalią” (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 312). Funkcję tę werbalizują następujące annulolingwistyczne egzemplarze:
- „w VI wieku p.n.e. sygnet stał się w Grecji popularną ozdobą męskiej ręki” (Gübelin, Erni 2001: 202);
 - „Począwszy od XVIII wieku, sygnety zaczęły tracić swą funkcję użytkową i noszono je już tylko dla ozdoby. Typowe sygnety dziewiętnastowieczne były po prostu złotymi obrączkami z intaglio, czyli gęmmą zdobioną wklęsłym ryciem w formie monogramu lub inicjałów” (Fyson 1996: 37);

- „Tłok pieczętny sygnetu (zwany również sygnetem) był noszony często jako ozdoba ręki na wskazującym palcu, przeważnie przez mężczyzn, rzadko kobiety” (Kozakiewicz red. 1969: 334);
- „Sygnet był noszony często jako ozdoba ręki na wskazującym palcu, przeważnie przez mężczyzn, w naszych czasach niekiedy również przez kobiety” (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 389);
- „Amerykański pierścień modernistyczny z lat 30. XX wieku ze złota z koralem i czarnym onyxem w bezelowej oprawie, 2,5 cm długości” (Miller 2014: 27).

Jak wynika z relacji E. Dzikowskiej, pierścionki zdobiły nie tylko palce dłoni, ale i włosy. Fakt ten dokumentuje językowe świadectwo opatrujące jedno z albumowych zdjęć, z którego wynika, że „te tybetańskie pierścionki z turkusem i koralem pochodzą z kolekcji autorki. Te z większą obrączką służyły niegdyś do zdobienia włosów” (Dzikowska 2014: 99).

Kolejne annulolingwistyczne świadectwo zawiera informację, że pierścionek stanowił komplementarny element innego biżuteryjnego precjozum, gdyż „firma Coro & Corocraft w 1944 roku przygotowała projekt broszki w kształcie dłoni ze złożonego srebra *vermeil* z kryształowym pierścionkiem i bransoletką oraz paznokciami pomalowanymi emalią. 1944 rok. 6,5 cm długości” (Miller 2014: 74).

Funkcji tezauryzacyjnej pierścieni(a) dowodzą natomiast dwa wyekscerpowane stwierdzenia, na podstawie których wiadomo, że:

- „nasza znajomość średniowiecznego złotnictwa polskiego jest bardzo ułamkowa i jednostronna. [...] Aby wyobrazić sobie skalę zamówień warstw wyższych na wyroby złotnicze, musimy odwołać się do zapisów źródłowych. Napadnięta w 1450 roku przez mieszczan lubelskich żona Jana ze Szczekocin, stolnika sandomierskiego i starosty lubelskiego, wiozła ze sobą pięćdziesiąt złotych pierścieni. Jan Mężyk, wojewoda ruski, zostawił w 1437 roku w spadku, pośród innych kosztowności, aż sto pierścieni. Złote pierścienie wzmiankują również inwentarze bogatych mieszczan” (Derwich, Żurek red. 2003: 74);
- „O bogactwie i wielkiej różnorodności męskiej szesnastowiecznej biżuterii (do której należały kolczyki, brosze, wisiory, naszyjniki, pierścienie) można się przekonać, oglądając portrety

pochodzące z tamtych czasów. Henryk VIII nosił więcej klejnotów niż którakolwiek z jego żon; posiadał setki pierścieni. Jego kapelusze miały runda zdobione szlachetnymi kamieniami” (Fyson 1996: 101).

Pragmatyczna funkcja przypisana sygnetom, określanym też synonimiczno-tautonomicznym zestawieniem-wyrażeniem *pierścienie z pieczętką*, zwerbalizowana została natomiast w annulolinguistycznych świadectwach potwierdzających to, że były one specyficznym rodzajem jubilerskich pieczęci, które „służąc do wyciskania znaków, wizerunków w miękkim materiale, takim jak wosk lub glina – są w użyciu już od czasów starożytnych. Często tłok pieczęci rzeźbiono w karneolu, czyli krwawniku, koralu lub innym kamieniu szlachetnym, a następnie wprawiano w złote sygnety. Powszechną praktyką było uwierzytelnianie dokumentów przez opatrzenie ich pieczęcią odcisniętą w wosku” (Fyson 1996: 36-37).

O funkcjonalnych sygnetach wiadomo ponadto, że:

- sygnety wyrosły ze stosowanych w Mezopotamii pieczęci cylindrycznych używanych już od końca czwartego tysiąclecia p.n.e. w celu uznania i potwierdzenia umowy, udokumentowania własności. Pieczęć bowiem, jako ważny przedmiot użytkowy, miała rangę osobistego podpisu, który właściciel, ze względów bezpieczeństwa, musiał nosić przy sobie. „Z czasem bezpieczeństwo to gwarantowało noszenie owej pieczęci przez jej właściciela na palcu w postaci sygnetu” (por. Gübelin, Erni 2001: 202);
- „Jednym z najpopularniejszych rodzajów pierścienia jest znany już w starożytności sygnet z tłokiem pieczętnym w oczku, którym dawniej właściciel sygnował dokumenty lub pieczętowal listy” (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 312);
- „Pierścieniami z rzeźbionym kamieniem w Starożytnym Rzymie pieczętowano dokumenty. [...] Złoty sygnet-pierścień” (James 1994: 16);
- „Rzymskie sygnety spełniały również funkcję czysto praktyczną, były osobistymi pieczęciami odciskanyymi na podkładzie z miękkiego wosku” (Fyson 1996: 36);
- „W średniowieczu sygnetami posługiwali się posłańcy jako znakiem potwierdzającym ich tożsamość” (Fyson 1996: 37);

- „W sfragistyce polskiej pojawił się w XII wieku używany przez możnowładców. W kancelariach książęcych stosowany jako *contrasigillum*⁵, pieczętka wytłaczana na odwrocie pieczętki, której stroną główną, w większości zajmował odcisk właściwego tłoka pieczętnego wystawcy dokumentu. W XV wieku w kancelarii podrzędniejsze dokumenty opatrywano pieczęcią sygnetową sekretarza wielkiego. Sygnety szlacheckie rozpowszechniły się w XVI wieku m.in. w związku z rekognicjami poborowymi, tj. obowiązkiem stwierdzenia podpisem i pieczęcią wpłacanie podatku na ręce poborcy” (Kozakiewicz red. 1969, s. 334)
- „W sfragistyce polskiej sygnet pojawił się w XIII wieku; często używany *contrasigillum* pieczęci książęcych, także do pieczętowania, zamykania korespondencji, kwitów, mandatów. Sygnety szlacheckie rozpowszechniły się w XVI wieku w związku z rekognicjami poborowymi, tj. obowiązkiem stwierdzenia podpisem i pieczęcią wpłacenia podatku na ręce poborcy” (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 389).

Na wielofunkcyjne wykorzystanie sygnetu wskazuje również E. Piskorz-Branekova, zauważając, że „pierścień w formie sygnetu stał się znakiem rozpoznawczym posłańca, oznaką władzy politycznej czy też dowodem potwierdzającym prawo rozporządzania posiadanym majątkiem” (Piskorz-Branekova 2008: 132). Jedną z takich prawdopodobnych „posłańczych” lub „poselskich” funkcji pełnił, pochodzący z 1 połowy XII wieku, *sygnet księcia gdańskiego Świętopelka*, annulologiczny książęcy znak rozpoznawczy, o którym – na podstawie werbalnego świadectwa – wiadomo, że „nie odgrywał roli tłoka pieczętnego, gdyż po odcisnięciu w wosku napis ukazałby się w negatywie. Mógł być jednak przekazywany posłańcom lub posłom jako widomy znak wykonania woli księcia” (Derwich red. 2003: 89).

Według znawcy *Biblij* – Alana Millarda „pieczętka noszona na szyi lub oprawiano jako oka pierścienia (sygnet). Widoczny u góry sygnet należał do Szafata” (Millard 2000: 113).

⁵ *Contrasigillum* ‘łac. pieczęć odwrocia, odcisnięta w wosku na odwrocie innej, ważniejszej pieczęci wystawcy dokumentu w celu umocnienia jej wiarytelności i autentyczności’ (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 76).

Starożytny pragmatyzm sygnetu potwierdzają inni jego znawcy, zdaniem których:

- „sygnet z pieczętką noszono w starożytnym Egipcie, Asyrii i Babilonii. [...] Służyły do pieczętowania listów, kontraktów i przedmiotów, które powinny być szczelnie zamknięte” (Kopaliński 1987: 861);
- „W starożytnej Grecji pierścień był oznaką człowieka wolnego, szczególnie zaś ceniono sygnety z wrytymi na nich motywami pieczęci” (Piskorz-Branekava 2008: 130);
- „Pierścień z pieczętką z wrytym znakiem właściciela, sygnet – dawniej pieczęć do laku, łacińskie *anulus sigillarius*, służył Rzymianom do pieczętowania takich przedmiotów, jak listy, kontrakty, kufry, butelki, które powinny być szczelnie zamknięte i chronione przed otwarciem przez osoby niepowołane” (Kopaliński 1990: 314; por. Kopaliński 1994: 71).

Zdaniem Dariusza Nowackiego i Magdaleny Piwockiej „sygnet od zarania polskiej państwowości miał wysoki status usankcjonowany nie tylko tradycją” (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 249). Prawidłowości tej dowodzi odmienna zgoła werbalna charakterystyka *sygnetu Świętopełka/pierścienia Świętopełka*: „książę Świętopełek pieczętował wystawiane przez siebie dokumenty sygnetem. Ten złoty pierścień w kształcie płaskiego rombu z wrytą kotwicą został przypadkowo znaleziony w 1885 roku na polnej drodze koło Kalisza. Zidentyfikował go znakomity historyk i heraldyk Władysław Semkowicz” (Grzybkowska 2000: 10).

Paweł Obłozza dopowiada, że

sygnet jako ozdoba ręki, noszona na wskazującym palcu, pojawił się wśród szlachty w XVI wieku. Pełnił on funkcje dwojake: pieczętowano nim korespondencję, kwity, dokumenty, itp., a jednocześnie był to symbol przynależności do stanu szlacheckiego (znak rozpoznawczy), jak również drogi klejnot przekazywany z pokolenia na pokolenie. Herb, monogram lub inny znak rytowano bezpośrednio w srebrze lub złocie, często też w kamieniach jubilerskich np. szafir, rubin, karneol, granat, ametyst itp. znano też sygnety w kształcie stempli z ozdobnym trzonkiem. Noszono je zawieszane na łańcuchach jako breloki (Obłozza 2003: 71).

Królewskie i książęce sygnety-insygnia z XVI i XVII wieku reprezentują natomiast pierścienie pieczętne należące do: 1. księcia Franciszka – klejnot z 1618 roku wydobyty z krypty Zamku

Książęcego w Szczecinie, 2. króla Stefana Batorego – precjozum eksponowane w Muzeum Narodowym w Warszawie i 3. księcia Bogusława XIV – artefakt pochodzący ze zbiorów Uniwersytetu w Greifswaldzie (por. Dolczewska 2015: 46).

O przechowywanym w Muzeum Narodowym w Warszawie monarszym desygnacie datowanym na około 1576 roku i wyróżnianym wariantywnym mianem *sygnet Stefana Batorego/sygnet Króla Stefana Batorego*, dzięki jego werbalnej dokumentacji, wiadomo, że jest to skarb, w którego „złotej obrączce umieszczono indyjski szafir z pięciopółowym herbem Rzeczypospolitej, w którego polu sercowym znajduje się herb Batorów. Po obu stronach korony znajdują się litery »STRP« (*Stephanus Rex Poloniae*)” (Derwich, Źurek red. 2003: 199).

Ewa Letkiewicz uzupełnia ów opis, sugerując, że „ze Stefanem Batorym łączona jest szkofia przechowywana w zbiorach Muzeum Czartoryskich w Krakowie oraz sygnet złoty z rzeźbionym w szafirze (?) herbem władcy przechowywany w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie” (Letkiewicz 2001: 77; por. Bockenheimer 2002: 69; Dolczewska 2015: 46).

Notatka o sygnecie książęcym Franciszka I zawiera natomiast następujące merytoryczne informacje: „złotnik dworski w Szczecinie, ryt na kamieniu Gottfried Tober (?) 1618 rok; złoto, rubin lub krwawnik. Na kamieniu wyryty jest herb książąt zachodniopomorskich i napis FRANCISCUS STETT. [...] Pierścień został wykonany w związku z objęciem władzy książęcej na Pomorzu Zachodnim przez Franciszka I w 1618 roku” (Januszkiewicz 1986).

W daktyliotekę owych monarszych insygniów-pieczęci wpisuje się także lakonicznie zwerbalizowany klejnot królowej Bony, o którym wiadomo, że „oficjalnym sygnetem pieczętnym monarchini był pierścień z czteropółowym herbem na tle turkuszu” (Piwocka 2008: 92).

Handlowy pragmatyzm charakteryzuje inne sygnety – sygnety kupieckie z XV i XVI wieku zwerbalizowane jako te „z wyrytym symbolem albo znakiem firmy. Były one w szerokim użyciu. Często kupiec powierzał zaufanemu przedstawicielowi jako dowód autentyczności zamówienia” (Kopaliński 1987: 861).

W annulolingwistycznych rozważaniach poświęconych praktycznym właściwościom pierścieni istotna jest też refleksja, na podstawie której wiadomo, że „indywidualne cechy miały

w XVI wieku precjoza herbowe, monogramowe, emblematyczne, zawierające aluzje do pojęć czy wartości bliskich adresatowi, bądź pokryte napisami (dewizami lub sentencjami religijnymi)” (Piwocka 2008: 91).

Pierścienie monogramowe reprezentują inny od heraldycznych rodzaj ozdób z osobistymi znakami.

Należą one do precjozów o prywatnym charakterze i przeznaczeniu [...] oraz biżuterii identyfikującej posiadacza, ukazującej dewizę czy symbol niezwykle mu bliski. Obok funkcji prezentowanej mogły i one pełnić rolę sygnetów pieczętnych, jeśli monogram wyryty był na awersie, nie wewnątrz obrączki. Zazwyczaj jednak »litera«, ułożona z kamieni szlachetnych lub wycięta na jednym z nich, miała wskazywać na właściciela a czasem – wymieniana z inną osobą – potwierdzać uczuciowe więzi między narzeczonymi, małżonkami, rodzeństwem, rodzicami i dziećmi. Jej znaczenie można określić wówczas jako »pamiątkowe« (Piwocka 2008: 92).

Przytoczona powyżej uwaga znalazła potwierdzenie w dwóch komplementarnych, werbalnych charakterystykach rodzimego pierścienia monogramowego, z których wynika, że:

- „świadectwem używania przez Jagiellonów pierścieni z inicjałami jest sygnet z literą S, na dłoni Zygmunta I wyrzeźbiony przez Berrecciego w figurze nagrobnej króla w Kaplicy Zygmuntońskiej” (Piwocka 2008: 92);
- „W jagiellońskiej tradycji tkwi też zwyczaj noszenia pierścieni monogramowych. [...] Sygnet z inicjałem S (*Sigismundus*) na ręce króla Zygmunta I Starego na jego pomniku nagrobnym w Kaplicy Zygmuntońskiej na Wawelu. [...] O używaniu prywatnego sygnetu przez króla Zygmunta I Starego zaświadcza jego wyobrażenie na pomniku nagrobnym w Kaplicy Zygmuntońskiej” (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 67-67, 78).

Specyficzną kolekcję 273 pierścieni posiadała, wymieniana już w niniejszych rozważaniach, królowa Bona Sforza. W daktyliotece monarchini znajdowały się bowiem indywidualizujące nie tylko ją pierścienie monogramowe, jak i pierścienie emblematyczne.

W pełnej annulologicznych wątpliwości werbalnej charakterystyce pierścieni monogramowych znajdujących się w posiadaniu królowej Bony czytamy, że

w zbiorze władczyni znajdują się trzy pierścienie z literą *A*, jeden z monogramem utworzony z siedmiu, drugi z trzech diamentów, trzeci – z inicjałem wewnątrz obrączki. Wydaje się, iż adresatką takiego klejnotu winna być córka Bony, Anna Jagiellonka albo królewicz Zygmunt August. Pierścień z literą *E* wewnątrz szyny pozwala myśleć o jej synowej, Elżbiecie Habsburżance, pierwszej żonie Zygmunta Augusta (zm. 1545). Nie do końca jasno przedstawia się sygnet z cyfrą *B* i *R* na szmaragdzie i rubinie. Inicjały, odczytane jako *Bona Regina*, były incipitami dwóch członków jej zwyczajowej sygnatury. Znamy równocześnie listy Barbary Radziwiłłówny pieczętowane sygnetem z Trąbami i literami *B* i *R*, tak iż związku klejnotu z Barbarą nie da się całkowicie odrzucić (Piwocka 2008: 92).

Analógiczna werbalna szczegółowość wyróżnia opis pierścieni emblematycznych

wśród których pojedyncze sztuki noszą znaki własnościowe. Są to sygnet z Wężem wrytym w hiacyncie i szafirze, pierścień z Orłem wyciętym w rubinie oraz z Orłem i Wężem. *Ursus* pierścieni tego rodzaju tłumaczy się nie wyłącznie względami prestiżu, ale powszechną praktyką pieczętowania listów – nie tylko sporządzanym do tego celu tłukiem pieczętnym (srebrny egzemplarz w zbiorze Bony), lecz równolegle – odciśnięciem sygnetowym. [...] Oprócz tak zindywidualizowanej biżuterii „własnościowej” eksperci odnotowali dwa pierścienie ze Skorpionem – jeden szmaragdowy, z rytem wyciętym od spodu, drugi z przedstawieniem zwierzęcia w szafirze (Piwocka 2008: 92).

Annulologiczny pragmatyzm dotyczy także *pierścienia urzędnika sądowego*, o którym wiadomo, że „został wykonany w firmie W & E Hopkins w Londynie. Zwyczajowo angielski adwokat prezentował ten typ prostego złożonego pierścienia, często z wygrawerowaną łacińską sentencją prawniczą władcy, sędziom, urzędnikom i przyjaciółom, z okazji swej nominacji na stanowisko” (Miller 2000: 270).

Odmienny rodzaj pragmatyzmu wyróżniał, określane wieloczłonowymi kompozycjami, tzw. *pierścienie z trucizną* zwane też *pierścieniami z trucizną w wydrążonej tarczy* lub *pierścieniami ze skrytką na truciznę* (Wojteczek 2008: 100). Precjoza te

umożliwiały samobójstwo przez rozgryzienie kapsułki. W starożytności nosili je niekiedy ludzie ścigani przez potężnych nieprzyjaciół, uciekinierzy, którym po schwytaniu groziły długotrwałe tortury. Przy pomocy pierścieni z trucizną popełniali samobójstwa tacy sławni ludzie, jak Hannibal, wielki wódz kartagiński, pogromca legionów rzymskich, który w dalekiej Bitynii szukał schronienia przed zemstą potężnego Rzymu

(w roku 183 lub 182 p.n.e.), albo jak 140 lat wcześniej Demostenes, polityk i najsławniejszy mówca grecki, gdy po śmierci Aleksandra Wielkiego regent Macedonii, Antyper, stłumiwszy powstanie Greków, zażądał od nich wydania mu Demostenesa, który był przywódcą powstania (Kopaliński 1994: 73; por. Kopaliński 1987: 862; Kopaliński 1990: 314; Wojteczek 2008: 100).

Według przekazów „Pliniusz opowiada natomiast, że gdy Krassus ukradł skarb złota spod tronu (bram) Jowisza Kapitońskiego, strażnik relikwiarza, aby uniknąć tortur rozgryzł kamień swego pierścienia i natychmiast umarł; kamieniem, w którym znajdowała się trucizna był sardoniks” (Kopaliński 1987: 862; por. Sobczak, Sobczak 1998: 295; Wojteczek 2008: 100).

Inna funkcja przypisana została, wykonanemu ze złota i koralu, *pierścieniowi doży*, który od wieków wykorzystywano podczas *zaślubin z morzem* (*Sposalizo*). Ta doroczna ceremonia zaślubin Wenecji – „Narzeczonej Morza” z Adriatykiem, symbolizuje potęgę wojenną, handlową i morską miasta-państwa poczynając od XI-XII wieku. Doża – naczelnik Republiki Weneckiej, zajmujący stanowisko księcia – na barce *Bucentaur* wypływał w morze w dniu Wniebowstąpienia Pańskiego czterdziestego dnia po Wielkanocy i wrzucał koralowy pierścień do wody. Podobnych ceremonii zaślubin z morzem przez rzucenie weń pierścienia na wzór wenecki dokonywano i w innych krajach z okazji objęcia władzy nad wybrzeżem morskim. Tak zwerbalizowana tradycja zaślubin z morzem, której ważnym atrybutem jest złoty pierścień z koralu, przetrwała w Wenecji do dziś (por. Kopaliński 1987: 220; Kopaliński 1994: 74; Sobczak, Sobczak 1998: 296; Węgorowska 2019: 44).

Frapujący współczesnych annulologiczny pragmatyzm ukształtował się za panowania Elżbiety I, „gdy Anglię ogarnął szal na »piszące pierścienie« – ciężkie złote obrączki z ośmiościennym diamentem wprawionym wierzchołkiem do góry. Takim spiczastym diamentem elżbietańscy modnisie wydrapywali czułe tekściki na szybach i gdzie tylko mógł paść wzrok ich wybranki” (Walters 1999: 84).

W historii annulologii znane są też pierścienie o charakterze bojowym. Reprezentuje je wymieniany już pierścień łuczniczy, znany jako *zekier*, który chronił palec ciągnący cięciwę (por. Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 312).

Pierścienie były też rodzajem prezentów. Wręczały je, w ramach różnych zobowiązań, głowy koronowane, co potwierdzają werbalne egzemplarze, na podstawie których wiadomo, że „przez długi czas na dworach królewskich panował zwyczaj obdarowywania pierścieniami za usługi i wielu królów nosiło po kilka pierścieni na palcach obu dłoni. Angielski król Henryk VIII zakładał pierścienie na każdy palec, nawet na kciuk” (Walters 1999: 84).

Te mniej wartościowe stanowiły „niezobowiązujące podarki” ludzi mniej zamożnych, gdyż „na początku XX wieku na terenie całej Polski zaczęto masowo kupować na targach, jarmarkach oraz w miejscach pątniczych różnorodne pierścienie, pierścionki i obrączki. Były to zwykle niezbyt kosztowne ozdoby i dlatego często stanowiły niezobowiązujące podarki kawalerów dla wybranych przez nich panien” (Piskorz-Branekova 2008: 137).

Insignia definiowane jako ‘oznaki godności, władzy, stanu lub urzędu’ są pojęciem różnie rozumianym i interpretowanym. Zdaniem Andrzeja Gulczyńskiego „nie ulega wątpliwości, że należy do nich pierścień” (Gulczyński 2006: 37). Tezę tę potwierdzają znawcy pierścieni, według których:

- „pierścienie od dawna uważano za oznaki szczególnej władzy” (Gübelin, Erni 2001: 206);
- „Pierścień – najbardziej rozpowszechniony typ klejnotu – obok rozmaitych funkcji [...] już od starożytności dość często pełnił funkcję insygnium” (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2001: 249);
- „Pierścienie wiązano też z określoną funkcją właściciela, również władcy” (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 312).

Wśród pierścieni-insygniów świeckiej władzy zwerbalizowane zostały:

- „Pierścień Józefa, który jako oznaka władzy królewskiej występuje już w biblijnej *Księdze Rodzaju*: faraon, ustanawiając Józefa namiestnikiem całej ziemi egipskiej, zdejmując pierścień z palca i wkłada go Józefowi na palec” (Kopaliński 1994: 73);
- „brązowy pierścień z inskrypcją »Achab król Izraela«, należący do Achaba – siódmego króla Izraela (874-853 przed Chrystusem). Ojciec zostawił mu kwitnące państwo z nową stolicą

Pierścienie –
insygnia świeckiej
władzy

Samarii. Achab poślubił Izebel i dopuścił się rozkwitu kultu Baala, prowadząc przy tym wystawny tryb życia, który prorok Eliasz napiętnował jako niezgodny z wartościami przymierza z Bogiem” (Drane red. 2000, s. 211);

- „złote pierścienie będące w Starożytnym Rzymie oznaką rangi ekwitów” (James 1994: 16);
- hieratyczny, hierarchiczny, o ceremonialnej wymowie, przechowywany w sztokholmskiej Livrustkammaren, wielki pierścień koronacyjny Karola IX (1550-1611), króla Szwecji, z roku 1607, wyróżniający się kamieniem o szlifie piramidalnym, który w „4. ćwierci XVI wieku uważany był już za nieco archaiczny, nadający wyrobom posmak »dawności«” (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 105; por. Piwocka 2008: 91),

Specyficzne insygnium reprezentuje sygnet rodu Borków z przełomu XI i XII wieku. Uwiecznione na nim „przedstawienie podobne do tych widniejących na ówczesnych monetach i pieczęciach książąt zachodniopomorskich, wskazuje na wysokie aspiracje członków rodu” (Derwich red. 2003: 72)

Do wyjątkowych annulologicznych precjozów należy klejnot przechowywany na Zamku Królewskim na Wawelu, wyróżniony wariantywnymi annulonimami /daktylionimami, jak: *Pierścień Tomasza logofety/Złoty pierścień Tomasza/Sygnet Tomasza logofety* lub mianami o charakterze annulonimów/daktylionimów (apelatywy + antroponim/apelatyw + antroponim), jak: *pierścień Tomasza logofety/sygnet Tomasza*, o którym, na podstawie dopełniających się językowych świadectw, wiadomo, że jest on

odosobnionym przykładem znaku świeckiego urzędu wysokiej rangi należącym do Tomasza logofety, kanclerza Stefana III Wielkiego, hospodara mołdawskiego w latach 1457-1506. Złoty pierścień, o czworokątnej w przekroju szynie, wykonano jako oprawę późnoantycznej gemmy wyciętej w ciemnoniebieskim chalcedonie. W ośmiobocznym polu pieczętnym widnieje postać z zagadkowym przedmiotem w ręce. Dokładny ogląd przekonuje, że jest to wizerunek Diomedesa, najdzielniejszego po Achillesie greckiego wojownika walczącego pod Troją. [...] Wokół gemmy na pierścieniu Tomasza biegnie napis cyrylicą, który odczytać można jako: *PIECZAT PANA TOMA LOGOFETA*; wewnątrz szyny widnieją litery imienia *TO-MA*. Nieznane jest nazwisko właściciela sygnetu, gdyż słowo »logofeta« oznacza funkcję kanclerza. Urząd ten pełnił on u boku najwybitniejszego hospodara, wypróbowanego stronnika i lennika polskiego króla Kazimierza IV Jagielloń-

czyka. Gospodar przebywał wielokrotnie na ziemiach Korony i tu musiał pozostawić pieczęć jako pierwszy minister. [...] Sygnet sprawiony między 1457 a 1504 roku dla Tomasza, logofety (kanclerza) Stefana III Wielkiego, hospodara mołdawskiego, lennika króla Kazimierza IV Jagiellończyka. Antyczne intaglio w chalcedonie pochodzi zapewne z II wieku n.e. (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 265-266).

Świadectwem użycia prawdziwej późno antycznej gemmy w średniowiecznej Europie w celach *stricte* urzędowych jest sygnet Tomasza logofety (kanclerza) Stefana III Wielkiego, hospodara mołdawskiego w latach 1457-1504. Złoty pierścień Tomasza pochodzi z terenów wschodnich Rzeczypospolitej. [...] Związek Tomasza z dziejami Polski – u boku jego mocodawcy Stefana – jest ewidentny. Stefan Wielki zatrudnił Tomasza w latach 1468-1474. W tym czasie kanclerz mógł wielokrotnie przebywać w Polsce. Napisy w otoku kamienia *TO-MA* i *PIECZAT PANA TOMA LOGOFETA* rozszyfrowała profesor Zofia Budkowa. [...] Pierścień Tomasza logofety, 3 ćwierć XV wieku, Kraków, Zamek Królewski na Wawelu. [...] Intaglio z Diomedesem w pierścieniu Tomasza logofety, II-III wiek n.e. (Piwocka 2013: 20-21).

Swoistą ciekawostkę, co wynika z jego werbalnej charakterystyki, stanowi insygnium burmistrzów krakowskich. To dowód, że

w przypadku zwierzchników miejskiego samorządu ostentacja władzy dokonywała się na różne sposoby, w zależności od lokalnych tradycji, szczególnie pielęgnowanych wśród patrycjatu. [...] Najważniejsze znaczenie miały jednak insygnia: berło, pierścień oraz pieczęć burmistrza. [...] Drugie z wymienionych insygniów miejskich – pierścień, najlepiej zilustrować klejnotem związanym z radą miejską Krakowa. Okazały sygnet powstał w 1532 roku, o czym świadczą dwa rytowania wewnątrz obrączki. Z notatki w rejestrze generalnym miasta Krakowa wiadomo, że w 1590 roku zapłacono za zastąpienie zużytego intaglio nowym, wyciętym w szafirze o ciemnoniebieskiej barwie. Ukazuje ono herb Krakowa w wersji, jaka znana jest do dziś, na rollwerkowej tarczy. Staranność rytu pozwala na zastawienie go z niemal współczesnym mu szafirowym intagliem z lat 1576-1586, przypisywanym Gabrielowi Domarathowi, z herbem króla Stefana Batorego. [...] Berło i pierścień burmistrzów krakowskich – najcenniejsze zabytki samorządu miejskiego w stolicy dawnej Rzeczypospolitej. [...] Szafirowe intaglio z herbem Krakowa osadzono w 1590 roku w starszym pierścieniu, noszącym wewnątrz obrączki datę 1532. [...] Staranność rytu pozwala na zestawienie pierścienia burmistrzów krakowskich z niemal współczesnym mu szafirowym intagliem z lat 1576-1586, przypisywanym Gabrielowi Domarathowi, z herbem króla Stefana Batorego. Niestety królewski sygnet nie zachował się, a obecna oprawa kamienia przechowywanego w Muzeum Narodowym w Warszawie pochodzi dopiero z XIX wieku (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 266-267).

Wśród atrybutów związanych z historią Kościoła katolickiego znaczącą rolę odegrał pierścień, którego „wręczenie weszło do liturgii Kościoła katolickiego z pogańskich zwyczajów, ale w obrzędach religijnych nabrało duchowego znaczenia, a symbolika pierścienia przypomina powzięte przed Bogiem zobowiązania. Kościół przyjął go jako materialny symbol związania ślubami” (Piskorz-Branekova 2008: 134). Jak dopowiadają E. Gübelin, F.X. Erni, „pierścienie są także symbolami urzędu noszonymi przez papieży, kardynałów i biskupów na serdecznym palcu prawej ręki. Pierścienie biskupów często zdobią ciemnofioletowe ametysty, kardynałów szafiry” (Gübelin, Erni 2001: 206).

Zdaniem P. Obłozy „obok treści czysto dekoracyjnych, na pierścieniach uwieczniano także wątki religijne m.in. wizerunek Chrystusa, Matki Boskiej, świętych (np. św. Jana Nepomucena)” (Obłozka 2003: 71). Według autorów *Słownika terminów artystycznych* wątki te oraz „symbolika przedstawień znajdujących się pierścieniu pozwalały [i nadal pozwalają – K.W.] demonstrować uczucia religijne” (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 312). Motywy owe znalazły się także na pierścieniach dostojników kościelnych, bowiem „ozdoba w formie pierścienia związana była i jest z pełnieniem określonych, również kościelnych funkcji” (Piskorz-Branekova 2008: 132).

Dzięki interdyscyplinarnym i komplementarnym zarazem ustaleniom wiadomo bowiem, że:

- „pierścień jest symbolem wierności Bogu i zaślubin z kościołem lokalnym – z diecezją; nazywany jest czasem symbolem wiary, wierności – *signaculum fidei*. W *Starym Testamencie* wymieniany jest jako symbol pełnomocnictwa, upoważnienia, a także oznaka nienaruszalności i poszanowania osoby lub rzeczy. Natomiast w *Nowym Testamencie* – jako oznaka szczególnej godności, po której można rozpoznać człowieka bogatego, a także symbol pełni praw (powrót syna marnotrawnego). Pierścień oznacza także wierne przywiązanie, zaślubiny z Chrystusem, dlatego też jest on jednym z atrybutów św. Katarzyny z Aleksandrii i św. Katarzyny ze Sieny. Pierścień jest też symbolem mądrości” (Gulczyński 2006: 39);
- „Pierścienie przysługują hierarchom chrześcijańskiego kościoła (pierścienie biskupów, pierścienie rybaka to atrybut papieskiej władzy)” (Chenel, Simarro 2008: 186);
- „Do dziś wciąż i szacunkiem otaczane są pierścienie biskupie, kardynalskie i papieskie” („Serwis Jubilerski” 1999: 11);

- „Dopiero w 610 roku znajdujemy pierwszą wzmiankę o pierścieniu biskupim jako powszechnie zrozumiałym symbolu tej godności kościelnej. Księża nosili pierścienie na palcu wskazującym (dowodzącym wzniosłości i odwagi), uważanym za symbol Ducha św. Pierścienie biskupie, noszone przez kardynałów, biskupów i opatów na środkowym palcu prawej ręki, są złote z szafirem (u kardynałów), a z ametystem u biskupów i opatów” (Kopaliński 1987: 861; por. Kopaliński 1994: 73);
- „Użycie pierścienia w sensie świeckim, prywatnym, otrzymało sankcję kościelną na początku VI wieku. W tym czasie pojawiają się pierwsze pierścienie biskupie jako symbol kościelnej godności” (Sobczak, Sobczak 1998: 296);
- „Symbolika pierścienia, a także używanych kamieni była stale doskonałona. [...] Duchowni nosili pierścień na palcu wskazującym uważanym za symbol Ducha Świętego; kardynałowie, biskupi i opaci na środkowym palcu prawej ręki. U kardynałów złote pierścienie są zdobione szafirem (kamień św. Andrzeja), u biskupów – ametyst (kamień św. Mateusza). Z czasem wszyscy apostołowie otrzymali swój symboliczny kamień: św. Bartłomiej – czerwony karne-lian, św. Jakub Młodszy – topaz, św. Jan – szmaragd, św. Piotr – jaspis, św. Szymon – różowy hiacynt, św. Tadeusz – chryzopraz, św. Tomasz – beryl, św. Filip – rubin, św. Maciej (uznany za apostoła po śmierci Judasza) – chryzolit” (Sobczak, Sobczak 1998: 296).

Przytoczone refleksje znajdują potwierdzenie w werbalnych charakterystykach klejnotów sygnujących kapłanów reprezentujących poszczególnych hierarchów kościelnych. Na ich podstawie wiadomo, że, przywoływany powyżej, obdarzony trzema wariantywnymi mianami: 1. apelatywnym – *papieski pierścień rybaka*, 2. nacechowanym annulonimicznie/apelatywno-annulonimicznym (apelatyw + onim) – *pierścień Rybaka* i 3. annulonimiczną/daktylionimiczną nazwą własną *Pierścień Rybaka*

ma na tarczy wizerunek św. Piotra w łodzi wyciągającego sieć z wody; pierwsza wiadomość o takim pierścieniu, jaszczce jako osobistym sygnecie papieża, pochodzi z listu Klemensa IV z 1265 roku. Po śmierci papieża pierścień jego ulega złamaniu. Nowy, z gładką jeszcze tarczą, przynoszą na konklawe (zebranie kardynałów w Kaplicy Sykstyńskiej w Watykanie w celu obrania następcy zmarłego papieża) i umieszczają na palcu świeżo

obranego papieża. Wówczas ogłasza on imię, jakie przybiera, i zwraca pierścień, aby je na nim wygrawerowano (Kopaliński 1994: 73; por. Kopaliński 1987: 862; Sobczak, Sobczak 1992: 296).

O nacechowanym pragmatyzmem papieskim desygnacie wiemy ponadto, że:

- „pierścień ów oznacza trud pracy nad rozwojem wiary zgodnie ze słowami Pana Jezusa skierowanymi do apostoła Piotra: »odtąd ludzi łowić będziecie«” (Piskorz-Branekova 2008: 132);
- „Dziś jednym z najbardziej znanych na świecie jest tzw. pierścień Rybaka (łac. *anulus piscatoris*), atrybut władzy papieskiej wyobrażający św. Piotra w łodzi, wyciągającego sieć. Wykonany jest ze złota zaraz po konklawe dla każdego papieża. Wprowadzono go w XIII wieku jako symbol wierności Bogu i zaślubin z Kościołem. Pierwotnie służył do oznaczania osobistej korespondencji papieskiej, później desygnowano nim *brewe* – urzędowy dekret papieski dotyczący spraw mniejszej wagi. Od 1521 roku po śmierci papieża jego pierścień jest złamany” (Różycka, Płoszyńska 2008: 209);
- „Słynnym skarbem papieskim jest tak zwany Pierścień Rybaka, złoty sygnet noszony przez papieża i używany przez niego do uwierzytelniania dokumentów. Dla każdego papieża sporządzany jest nowy pierścień, który po jego śmierci zostaje złamany” (Fyson 1996: 40);
- „Pierścień Rybaka (łac. *anulus Piscatoris*) to pieczęć papieska z wyobrażeniem św. Piotra w łodzi używana od XIII wieku do pieczętowania dokumentów wytłaczana w czerwonym wosku, również w czerwonym tuszu” (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 312);
- „Od VII wieku ametyst, oznaczający godność biskupią, zaczęto wprowadzać w pierścienie dostojników kościelnych. Jego purpurowo-fioletowy odcień odpowiadał barwie szat królewskich i biskupich, od dawna symbolizującej wysoką pozycję w hierarchii społecznej. [...] Z opisywanym przeznaczeniem ametystu korespondowała łatwość, z jaką dawał się rzeźbić. Tym chętniej był wykorzystywany, ponieważ tradycyjnie pierścień Rybaka i pierścienie biskupie pełniły funkcję pieczęci” (Bogacka 2017: 37).

Odmienny, dość tajemniczy, równie praktyczny, być może wotywny, charakter mają natomiast, nacechowane dużym znaczeniem, „ozdobione kamieniami szlachetnymi i wyobrażeniami insy-

gniów papieskich (klucz św. Piotra i tiara) oraz symbolami ewangelistów” (Gübelin, Erni 2001: 205), papieskie pierścienie honorowe. Jak zauważa Nance Fyson,

są zwykle bardzo masywne, nazbyt duże, by nosić je na palcu. Wykonane są z połączanego brązu, mają szeroką, ciężką obrączkę i wysoki kwadratowy tłok. Na tłoku, wykonanym ze szkła, kryształu lub półszlachetnego kamienia, widnieje godło papieża lub kardynała oraz symbole papieskie, takie jak trzy korony i skrzyżowane klucze. Wprawdzie kilka z zachowanych do dziś pierścieni tego rodzaju pochodzi z XI i XII wieku, jednak większość z nich została wykonana w XV i XVI wieku. Przeznaczenie pierścieni papieskich nie jest do końca jasne. Jednak to, że archeologowie często na nie natrafiali, świadczy o tym, iż wykonano je nie tylko dla niektórych wysokich dostojników kościelnych, a już z całą pewnością nie były one przeznaczone dla papieża. Posługiwali się nimi zapewne emisariusze papiescy jako czymś w rodzaju listów uwierzytelniających, a niewykluczone nawet, że papież wręczał je w prezencie przybywającym do papieskiej rezydencji pielgrzymom (Fyson 1996: 41).

Ten rodzaj papieskiej biżuterii reprezentuje z pewnością pierścień papieża Klemensa IV (1265-1268) z około 1265 roku, znaleziony w XIX wieku w jego grobowcu w Witerbo i ponownie tam umieszczony. Przedmiot ów wyróżniają woluty podobne do esownic, które występują w koncentrycznych kręgach również na odwrocie tzw. pierścienia św. Dionizego z Saint-Denis (por. Pietrusiński 1996: 42, 62).

Do papieskich pierścieni honorowych należą także, noszony przez papieża Jana XXIII, bardzo ładny pierścień z dużym okrągłym opalem obrzeżonym brylantami (por. Gübelin, Erni 2001: 206) oraz przypominający, że papież jest głową całego kościoła i reprezentuje Boga na ziemi, solidny złożony pierścień papieża Eugeniusza IV, symbolizujący/sygnujący go w latach 1431-1437 (por. Langley 1998: 31).

Pierścień błogosławionego Stefana Wyszyńskiego jest wymieniany tylko w opisie fotografii desygnatu, w którym czytamy: „pierścień sługi bożego Stefana kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia” (Jackowski, Pach, Rudziński 2001: 174).

O *pontyfikaliach*, ‘uroczystym stroju i insygniach biskupich’, również pontyfikalnych pierścieniach biskupich, będących równocześnie biskupimi insygniami oznaczającymi/symbolizującymi

zobowiązanie do strzeżenia wiary w Kościele katolickim (por. Piskorz-Branekova 2008: 132), na podstawie ich interdyscyplinarnej, czasami niezwykle szczegółowej, dokumentacji językowej, można dowiedzieć się natomiast, że:

- „obrządek nakładania pierścienia przy święceniach biskupich istnieje przynajmniej od VII wieku” (Piskorz-Branekova 2008: 132);
- „Najstarszy staropolski okaz, spełniający kryteria właściwe pontyfikaliom, odkryto 14 października 1938 roku pośrodku krypty św. Leonarda w Katedrze na Wawelu. [...] Napis MAVRVS EPC (Maurus biskup), wyryty wewnątrz masywnej szyny, najpewniej powstał w związku z objęciem przez Maurusa diecezji krakowskiej na przełomie 1109 i 1110 roku. [...] Najstarszy pierścień biskupi zachowany w Polsce, sprawiony na konsekrację Maurusa, która odbyła się na Wawelu na przełomie 1109 i 1110 roku. [...] 28 września 1958 roku użyto go w czasie konsekracji Karola Wojtyły na biskupa krakowskiego” (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 249);
- „Najbardziej znanym polskim pierścieniem z inskrypcją jest niewątpliwie złoty pierścień ze szmaragdem biskupa krakowskiego Maura († 1118). Wewnątrz obrączki umieszczono napis majuskułowy, z liter kapitali kwadratowej: *MAVRUS, EP (ISCOPVS) C (CRACOVIENSIS)*” (Kowalski 2006: 30);
- „Pierścień biskupi z pierwszego trzydziestolecia XII wieku. Ten złoty pierścień z szafirem znaleziono w grobie trewirskiego arcybiskupa Alberta Montreuil, urzędującego w latach 1131-1152” (Gübelin, Erni 2001: 207);
- „Bardzo podobny do obu wspomnianych pierścieni jest współczesny im zabytek z ametystem w złotej oprawie, najpewniej należący do Henryka Kietlicza, metropolity gnieźnieńskiego w latach 1199-1219. Natrafiono na niego w lipcu 1948 roku w murowanym grobowcu usytuowanym w absydzie północno-wschodniej, stanowiącej dolną kondygnację wieży romańskiej kolegiaty Najświętszej Marii Panny i św. Aleksego w Tumie pod Łęczycą” (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 250);
- „Pierścień pontyfikalny Jakuba Świnki (z 1284 roku), był identyfikowany niekiedy jako dar Przemysła II dla metropolity przy jego konsekracji na arcybiskupa. Prawdopodobnie należał

jednak do innego arcybiskupa, gdyż Jakub został pochowany w Uniejowie, a nie Gnieźnie. Na obrączce przedstawiono postacie biskupa i kobiety – zapewne personifikację Fides (Wiary)” (Derwich red. 2003: 132);

- „O wielkim romańskim pierścieniu z topazem wiadomo, że wydobyto go z grobu wymurowanego z cegły. Odkrywca, sufragan gnieźnieński Antoni Laubitz uznał to pontyfikalium za dar króla Przemysła II dla swego współpracownika, arcybiskupa Jakuba Świnki. 26 czerwca 1295 roku metropolita odprawiał mszę, pomimo braku zgody papieża, do koronacji Przemysła. [...] Złoty pierścień z topazem i bogatą dekoracją z emalii, pierwotnie uważany za insygnium arcybiskupa Jakuba Świnki, konsekrowanego w 1283 roku” (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 251);
- „Błyskotliwa kariera polityczna i duchowa małopolskiego szlachcica Wojciecha Baranowskiego zaprowadziła go w 1581 roku, jako sekretarza króla Stefana Batorego, na urząd podkanclerski. Cztery lata później wstąpił na stolec biskupi w Przemyślu, a w 1591 roku objął ważne biskupstwo płockie, z którego awansował w 1608 roku na stolicę prymasowską w Gnieźnie. Gospodarskie i dyplomatyczne talenty łączył z nieprzeciętnym znawstwem sztuki. [...] Pierścień biskupi, a zarazem sygnet pieczętny, który zachował się w Gnieźnie, wystawia mu doskonałe świadectwo, także jako koneserowi klejnotów. Cięty w szmaragdzie herb biskupa – Jastrzębiec – wypełnia całą powierzchnię prostokątnego kamienia, ujętego tylko w wąską, gładką listwkę. Szyna rozszerza się ku przodowi w strzemiączka, na których (a także na odwrocie pełnej oprawy szmaragdu) pojawia się dekoracja w ciemnogramatowej emalii. Pokrywa ona również boki kasztu, gdzie widnieją pary wolut i motywy okuciowe. Rewers kamienia zdobi schweifwerkowa rozetka ze swobodnie nakreślonych wici z perełkowymi odroślami, otaczająca mały, równoramienny krzyż. Na zewnętrznych stronach obrączki i na strzemiączkach rozmieszczono pary strzępiastych listków, przepartych ażurem – elementy typowe dla ornamentyki przełomu XVI i XVII wieku oraz początku XVII wieku. Zestaw ten pozwala datować wyrób na okres episkopatu baranowskiego w Płocku. Litera ABEP przy herbie interpretowano dotąd jako Adalbertus Baranowski Episcopus Premislensis, wiążąc dzieło z dekadą jego rządów w tej diecezji w latach 1585-1591. [...] Złoty sygnet z herbem Jastrzębiec, biskupa Wojciecha

- Baranowskiego, późniejszego prymasa, wykonany w czasie jego rządów w diecezji płockiej w latach 1591-1608” (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 253);
- „W Polsce z okresu nowożytnego zachował się tylko jeden pierścień z ametystem – z około 1600 roku. W 1892 roku został wydobyty z grobu arcybiskupa Stanisława Szembeka (1706-1721), a w 1897 roku do półkolistej emaliowanej kaszty dorobiono nową obrączkę i strzemiączka z blaszanych wolut. Do dużego, owalnego kamienia zastosowano szlif poduszkowy, a emaliowana oprawa (z zielono-błękitnymi motywami) każe przypuszczać, że pierścień był dobrej klasy wyrobem, podobnie dekorowanym, jak nieco wcześniejsza biżuteria będąca w posiadaniu Jagiellonów. [...] Pierścień z grobu arcybiskupa Stanisława Szembeka, złoto odlewane, emaliowane, ametyst; Gniezno” (Bogacka 2017: 40);
 - „Wielki pierścień na serdecznym palcu prawej dłoni biskupa Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego, uniesionej w geście błogosławieństwa, widoczny jest, niestety, z profilu, ale i w tym przypadku malowidło zgadza się z zapiską inwentarzową – insygnium ozdobiono ametystem otoczonym diamencikami. Zarówno wspaniały pektorał, jak i pierścień wzbudziły już w 1759 roku zainteresowanie Kajetana Sołtyska, następcy Załuskiego na stolicy biskupiej, któremu dostarczono je do obejrzenia” (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 263);
 - „Kolejnym chronologicznie zachowanym insygnium z ametystem jest pierścień przypisywany Teofilowi Walickiemu (1768-1829), arcybiskupowi poznańsko-gnieźnieńskiemu i prymasowi Polski w latach 1828-1829. Wyróżnia się on wyobrażeniem Ukrzyżowanego wyrzeźbionym jako *intaglio* w dużym, przejrzystym ametyście. Motyw ten mógł biskup zaczerpnąć z pierścienia biskupa Ignacego Krasickiego, klejnotu z chalcedonową kameą ze sceną *Ukrzyżowania* z Marią, Marią Magdaleną i św. Janem. Inspiracja owa jest zrozumiała, ponieważ to właśnie Walicki sprowadził ciało swego poprzednika do Gniezna. [...] Pierścień arcybiskupa Teofila Walickiego (?) ametyst, złoto odlewane, emaliowane, czarna emalia, ametyst rzeźbiony *intaglio* (?); Gniezno, Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej” (Bogacka 2017: 40);
 - „O pierścieniu z Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej możemy obecnie z całą pewnością mówić, że jest to pierścień wykonany dla Wilhelma Anastazego Kloske, biskupa sufragana

gnieźnieńskiego w latach 1910-1924, projektu Stanisława Szulca z Poznania, z roku 1911, inspirowanego konfesją św. Wojciecha, wykonany w firmie Gebrüder Schatt w Hanau w roku 1911. [...] Pierścień biskupi wystawiony na ekspozycji Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej skonstruowany jest następująco: w wysokiej koronie znajduje się ametyst o szlifie kopertowym, otoczony ramką *millegrain*, w której osadzone są drobne diamenty o starym szlifie prostym 8/8 w oprawach *w korony*. Pod kamieniem jest ażurowy fryz z pionowych owali. W narożnikach korony umieszczono 4 pełnoplastyczne, odlewane figurki: rycerza, mieszczanina, duchownego i chłopca, ujęte od bioder i osadzone w cokoliку obiegającym całą koronę i oddzielającym ją od szyny. Dłuższe ścianki korony podzielone są pionowymi listewkami na 3 pola, dołem i górą ujęte łukami. Listwy i łuki wykonane są jak ramka otaczająca ametyst, czyli z drobnych diamentów w oprawach *w korony*, ujętych wspólną ramką *millegrain*. Na przedłużeniach listew znajdują się stożkowe tulejki, w których w pełnych oprawach osadzono – większe niż w ramkach – diamenty o starym szlifie prostym 8/8. W pola na ściankach wmontowane są złożone płytki srebrne z rytymi motywami lilii i dwóch półlilii na tle ametystowej przezroczystej emalii. Na krótszych bokach mieści się po jednym segmencie, ujętym jednym łukiem u dołu i dwoma małymi górą, a między nimi jest tulejka z diamentem, zaś w polach po jednej lilii na emaliowanym tle. Na trójkątnie rozszerzonej, szerokiej, złotej szynie z jednej strony umieszczona jest tarcza ujęta labrami i zwieńczona infułą, za tarczą – skrzyżowane pastorał i krzyż, a w tarczy, stojący na księdze kielich, z unoszącą się nad nim hostią w promienistej glorii. Z drugiej strony szyny są trzy lilie w kartuszu ze zdwojonych ceowników, a nad nim uskrzydłona główka anielska; pozostała część szyny artykułowana jest żeberkami. Pod spodem korony widoczne zamknięcie okrągłego otworu. Pierścień wykonano z elementów odlewanych złota próby 750 i platyny, srebra złożonego, emalii ametystowej transparentnej, ametystu o szlifie kopertowym (10 boków tafli) i diamentów o starym szlifie prostym 8/8 (ośmioboczne), z tego 6 kamieni w słupkach jest większych, a drobne są w ramce oraz łukach i listwach” (Sobczak-Jaskulska 2008: 155-156);

– „Następny jest pierścień wykonany dla biskupa Edmunda Dalbora (Muzeum Archidiecezjalne w Poznaniu), mianowanego w 1915 roku arcybiskupem metropolitą gnieźnieńsko-poznań-

skim, prymasem Polski. [...] W koronie pierścienia znajduje się okrągły, różowo-fioletowy turmalin otoczony wieńcem brylancików w platynie. Boki korony pokrywa transparentna, błękitna emalia na glizowatym tle z motywem rodzących się, których środek wyznacza pięcioramienna brylantowa gwiazda. Na czterodzielnej szerokiej listwie w podstawy korony osadzono 4 pełnoplastyczne figurki polskich świętych z podpisami: *S. Casimirus*, *S. Adalbertus*, *S. Stanislaus*, *S. Stanislaus Kostka*. W trójkątnym rozszerzeniu szyny znajdują się owalne kartusze z herbami kapituły poznańskiej i gnieźnieńskiej. Wewnątrz szyny wyryto kursywą napis: *Magistro discipui i rok 1915*” (Mączyńska, Sobczak-Jaskulska 2010: 127).

Skromniejsze annulologiczne precjoza były też insygniami niższych hierarchów kościelnych, jak to znalezione wśród biżuterii pochodzącej z grobu dziekana Pradela, która „poza złotym pierścieniem z szafirem, nie jest z pewnością zespołem drogocennych sadzonych kamieniami kosztowności. [...] Złoty pierścień został odlany, a łączenie szyny z płytką kasztą, w której jest osadzony kamień, ozdobiono granulkami. Kamień zamocowany jest czterema prostopadłymi, przylutowanymi do szyny i kaszty łapkami. Jest to oprawa bardzo finezyjna, wymagająca sporych umiejętności złotniczych” (Dolczewska, Dolczewski 2010: 90-91).

Do zbioru pierścieni sakralnych należą też kanonizacyjne pierścienie-relikwie, jak „pierścień biskupi św. Stanisława (początek XIII wieku, Kraków, Katedra na Wawelu)” (Kopaliński 1994: 73), o którym, dzięki nacechowanym historycznie „danym językowym” (Gajda 2005: 34), wiadomo, że:

- „Pierścień św. Stanisława, który podobnie jak przypisywana mu infuła, tradycyjnie wiązana ze świętym Stanisławem i traktowany jako relikwia, został sporządzony zapewne w celu uświetnienia uroczystości kanonizacyjnej tegoż świętego” (Derwich red. 2003: 125);
- „Stanisław Bużeński, pisząc o kanonizacji św. Stanisława, wymienia przechowywany niegdyś w archikatedrze gnieźnieńskiej, pierścień z jego wizerunkiem i tytułem. Informacja przemawia za tym, że pierścień został przygotowany, podobnie jak infuła, z okazji tej uroczystości, i, podobnie jak ona, pochodzi z Italii. Niewykluczone też, że wprawiono weń gemmę (kameę?) opracowaną znacznie wcześniej, nawet w antyku, może dodając litery tytułu. Kamieniem tym mógł być właśnie łatwo poddający się rzeźbieniu ametyst. [...] Przekazanie pierścienia kano-

nizacyjnego św. Stanisława archikatedrze gnieźnieńskiej mogło zapoczątkować predylekcję do ametystowych rzeźbionych pierścieni” (Bogacka 2017: 39).

W daktyliotekę tę wpisują się także:

- wieńczący napoleońskie regaliu „pierścień św. Dionizego (złoto, kamienie i perły; Paryż, Musée du Louvre), datowany na początek XIII wieku, umieszczony na berle zwanym *Ręka Sprawiedliwości*, przekształconym w 1804 dla Napoleona I” (Pietrusiński 1996: 42, 62);
- annulologiczny obiekt dewocyjny, znany jako „złoty pierścień mieszczański z Poznania z około 1500 roku. Odlany jest z dukatowego złota, rytowany i emaliowany. [...] O szynie wypukłej, skomponowanej z trzech skręconych półwałków, rozszerzających się do ośmiobocznego tłka pieczętnego z gmerkiem i manuskulowymi inicjałami *m – a* na tle ornamentu roślinnego. Na zakończeniu szyny umieszczono po trzy arkadki: w środkowych są wyobrażenia św. Katarzyny Aleksandryjskiej i św. Barbary na tle ciemnoniebieskiej emalii, zaś bocznych – inskrypcje *mar[i]a, baltasar, caspar, melchior*, wykonane białą i ciemnoniebieską emalią, a wewnątrz szyny również niebiesko-biały, emaliowany napis: *Jhesus + nasareus + rex + iudeorum*” (Sobczak-Jaskulska 2003: 43);
- udokumentowane przez B. Dolczewską „trzy pierścionki dewocyjne i imieniem Jezus wspomniane w inwentarzach z lat 1622, 1634 i 1635” (Dolczewska 2015: 46);
- powszechnie wyrabiane i sprzedawane pod Jasną Górą religijne pierścionki – jasnogórskie pierścionki-prezenty/pierścionki-podarunki, których „szczytowy okres popularności przypadał na przełom XIX-XX wieku, ale można je było nabyć na tamtejszych kramach jeszcze w okresie międzywojennym. Kupowane przez pątników, wraz z nimi »rozchodziły się« po całej Polsce, i powszechnie były noszone. Taki pierścionek składał się z metalowej obrączki ze szklanym oczkiem, na którym ręcznie malowano wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej. [...] Ich wytwórcami byli ci sami rzemieślnicy częstochowscy, którzy ręcznie malowali medaliki na szkle noszone do wszelkiego rodzaju naszyjników. Do najbardziej znanych twórców oczek do tych pierścionków należeli Zofia Mączyńska i Nepomucen Skubiszewski” (Piskorz-Branekova 2008: 141).

Reprezentuje ją również legendarny leczniczy/uzdrowicielski pierścień dewocyjno-apotropaiczny, o którym czytamy, że

ze szczególnym przejawem praktyk dewocyjnych można się spotkać w przypadku pierścienia, który miejscowa tradycja łączy z Mikołajem Błażejowskim. W młodości związany z kancelarią króla Kazimierza IV Jagiellończyka, obecny był na dworze krakowskim podczas powitania i ślubu królowej Elżbiety Rakuszanki, przybyłej z Wiednia w 1454 roku. Dzięki monarsze, a wbrew stanowisku kapituły, objął biskupstwo przemyskie w latach 1465-1474, prowadził budowę gotyckiej katedry. Książdz Władysław Sarna w 1902 roku zanotował: »Po biskupie pozostał pierścień zwany pierścieniem położnic (*annulus parturientium*). O pierścieniu tym opowiada następujące zdarzenie: Pewnego razu, gdy biskup Mikołaj przechadzał się po przedmieściu Zasaniu, wybiegł z chaty żyd, prosząc go, by wszedł do jego domu, gdzie żona jego walczy ze śmiercią w ciężkich bólach porodowych i by modlitwą swą uprosił u Boga szczęśliwe jej rozwiązanie. Biskup, powolny tej prośbie, wszedł do domu owego żyda, a modląc się nad kobietą, zdjął pierścień z palca swego i włożył go na palec chorej, która zaraz potem położy szczęśliwie odbyła. Od tego czasu przypisuje lud temu pierścieniowi cudowną własność pomocną kobietom przy porożach i odtąd wiele kobiet stara się oto, by miały pierścień ten podczas porożu na palcu. Kapituła pożyczła go chętnie w tym celu położnicom, przy zachowaniu należytych ostrożności, by ta starożytna pamiątka, w skarbcu katedralnym dotąd przechowywana, nie zaginęła«. Przemyski zabytek nie został dostrzeżony przez historyków sztuki, ale przypisywane mu niezwykle właściwości lecznicze opromieniły go wyjątkową sławą. [...] Tzw. pierścień położnic, cieszący się sławą uzdrowicielskiego, pamiątka po Mikołaju Błażejowskim, od 1465 roku biskupie przemyskim. Własność Muzeum Archidiecezjalnego w Przemysłu (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 151-152).

Pierścienie lecznicze i apotropaiczne

Wśród licznych funkcji dawnych i współczesnych pierścieni wymieniane są też te – omawiane przez nas podczas konwersatoriów poświęconych dialektologii polskiej z elementami etnolingwistyki, wiedzy o kulturze, kamieniowi w kulturze, światom kamieni będącym światami ludzi, języka i kultury, skarbcem biżuterii będącym skarbcami ludzi, języka i kultury – ochronne, prozdrowotne, *apotropaiczne/apotropeiczne*, 'zdolne odwrócić grożące zło'. Przez wieki bowiem różne rodzaje pierścieni uznawano za *amulety*, 'drobne przedmioty o magicznym znaczeniu, chroniące przed niebezpieczeństwami, chorobami, przynoszące szczęście' i *talizmany*, 'przed-

mioty, którym przypisuje się magiczną moc przynoszenia szczęścia [ich]posiadaczowi, zwykle noszony przy sobie.

To, że od najdawniejszych czasów nadawano pierścieniowi znaczenie magiczne, związane było z osadzaniem w nim kamieni o takim działaniu lub umieszczaniem w nich/na nich odpowiednich znaków oraz symboli (por. Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 313).

Zależność kamień osadzony w pierścieniu ↔ właściwości lecznicze i apotropaiczne pierścienia ↔ pierścień-amulet, pierścień-talizman udokumentowana została w werbalnych refleksjach typu:

- „pierścienie z kamieniami szlachetnymi mają siłę ochronną. Mogą też służyć jako amulet, a ozdobione kamieniami, chronią przed cierpieniem cielesnym i duchowym” (Gübelin, Erni 2001: 206);
- „Na całym świecie, tak wśród biednych, jak i bogatych, sygnet i pierścień z drogimi kamieniami często odgrywały rolę talizmanów” (Walters 1999: 146);
- „W Starożytnym Rzymie pierścienie noszono również w charakterze amuletów chroniących przed złem” (James 1994: 16);
- „Znaczenie pierścieni w wierzeniach ludowych i religii wywodzi się podobno z ich kształtu, z magicznej siły koła (funkcja ochronna)” (Gübelin, Erni 2001: 206);
- „Najpopularniejszym kamieniem osadzonym w pierścieniach jest diament o niezwyklej odporności i wspinałym blasku, uważany za magiczny, skutecznie chroniący przed urokiem i mocą szatańską. [...] Rubiny w pierścieniach są cenne ze względu na swą piękną barwę, a także działanie apotropaiczne jako amulety, głównie przeciwko truciznom i dżumie. [...] W pierścienie wprawiano też inne cenne kamienie, jak szafiry, szmaragdy i – rzadziej – granaty. Wszystkie te kamienie ceniono ze względu na walory estetyczne, a także znaczenie magiczne, a szmaragdy i granaty za działanie lecznicze. [...] Szafiry wzmacniały pobożność, uspokajały oraz chroniły przed otruciem i mocą piekielną. Szmaragdy były amuletem przeciw śmiertelnym truciznom, zranieniom przez gady, epilepsji oraz pożyteczne w zachowaniu czystości cielesnej. Granaty wzmacniały serce, poprawiały krążenie, tamowały

krwotoki, leczyły choroby krwi oraz odpędzały złe moce. [...] W nielicznych pierścieniach występują kamienie szlachetne i ozdobne jak hiacynt, cytryny i almandyny. Hiacynt – odmiana cyrkonu – chronił od morowego powietrza, piorunów, nieprzyjaciół, wzmacniał serce. Cytryn jest żółtą lub złocistożółtą, rzadką odmianą kwarcu. Almandyn jest odmianą granatu o ciemnoczerwonej, brązowoczerwonej lub brązowoczarnej barwie. [...] Wśród kamieni występujących dość często w pierścieniach są turkusy, które poza piękną barwą miały także znaczenie apotropaiczne. Wierzono, że chronią jeźdźca spadającego z konia przed obrażeniami, i że zmieniają kolor, gdy jego posiadaczowi zagraża niebezpieczeństwo. [...] W inwentarzu Małgorzaty Wróblewskiej, żony rymarza z 1556 roku spotykamy pojedyncze przykłady pierścionków z perłami oraz chalcedonem i jego przeświecającą odmianą o zabarwieniu czerwono-pomarańczowym, czyli karneolem, który – jak wierzono – miał właściwości tamujące krew. [...] W koronę sygnetów wprawiano różne popularne kamienie ozdobne, jak karneol, szafir, ametyst, lapis lazuli oraz bezoar i bursztyn. Karneol użyty w sygnecie według starożytnych miał łagodzić gniew. Onyks (chalcedon) oraz żabieniec występują w sygnetach ze spisu ruchomości należących do Reginy, córki Michała Gabera, z 1634 roku w inwentarzu szlachcica Piotra Mączyńskiego, który był również mieszczaninem poznańskim, z 1567 roku, znajduje się zapis o sygnecie z bliżej nieokreślonym kamieniem” (Dolczewska 2015: 44, 46);

- „Pierścionek z szafirem (ten jest ze Sri Lanki) ma zapewnić długowieczność” (Dzikowska 2014: 21);
- „Znane już w starożytności pierścienie wykonane z kopyta nosorożca odpędzały nocne zmyły i leczyły schorzenia nerwowe. [...] Sygnet z wprawionym kawałkiem rogu nosorożca miał ponoć moc przeciwdziałania trudnej do wykrycia truciznie. [...] Pogląd, że pod niepozorną postacią kamienia ropuszego (znany także jako *botraks*, *lapis bufon* i *stelon*) kryje się wiele pożądaných i cenionych właściwości, przetrwał od czasów starożytnych aż do XIX wieku. Wiare w jego magiczną moc znajdujemy w pismach wielu szanowanych autorów i filozofów. Był to jeszcze jeden ceniony przez wysoko postawione osoby, które obawiały się otrucia przez

konkurentów do władzy. Podobnie jak bezoar, kamień węzowy, tabaszir i wiele innych, uważano go za skuteczne antidotum na jad i słono za niego płacono. Należało go nosić w złotym sygnecie, ale w taki sposób, by dotykał palca. Jeśli w pobliżu znajdowała się trucizna, stawał się tak gorący, że parzył w palec, ostrzegając o niebezpieczeństwie. Odtrutka z kamienia ropuszego przypisywana przez wielu słynnych lekarzy to po prostu odrobina proszku z tego kamienia zmieszana z winem lub wodą” (Walters 1999: 120-121, 147);

– „Ceniony na równi z kamieniami szlachetnymi i oprawiany w szlachetne kruszce był bezoar – kulisty twór powstały w przewodzie pokarmowym kóz bezoarowych i lam. W dawnej Polsce uważany był za skuteczny lek na wszelkiego rodzaju trucizny, stosowany zarówno w formie sproszkowanej, jak i do wyrobu naszyjników czy pierścieni, które, jak wierzyli już starożytni, pomagał nawet przez włożenie do ust. W inwentarzach poznańskich występuje jako bezoar czarny oraz dwukrotnie w pierścionkach. [...] Podobnie jak bezoar, magicznym mamieniem antyku był *botrax*, czyli *kamień ropuszy* – będący przypuszczalnie skamieniałym zębem rekina lub głowową częścią kopalnych stawonogów morskich (trylobity). W dokumentach poznańskich nazywany jest on kamieniem żabim lub żabieńcem. [...] Ci, którzy utrzymują, że widzieli kamienie ropusze, powiadają, że wyglądają one jak białe, brunatne lub czarniawe kamyki i że znajdują je w głowach ropuch. Jak niegdyś uważano, że stworzenie tak boi się człowieka, iż pluje na niego jadem. Dlatego też znajdowany w jego głowie kamień uznawano za antidotum na wszelkie trucizny” (Dolczewska 2015: 45);

– „Pierścień św. Stanisława, według żywej do dziś tradycji katedralnej, ma moc uzdrawiania schorzeń głowy, przekazywaną przez dotknięcie chorego miejsca. Nazwa wielkiego kaboszonu ujętego złoconą oprawą nie doczekała się jasnego wytłumaczenia. Zygmunt Gloger w *Encyklopedii staropolskiej* określił mianem żabieńca »jakiś kamień, który noszono jako amulet przeciw skutkom trucizn«” (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 150);

Swoistą, wartą uwagi przyszych adeptów annulologii i annulolingwistyki, ciekawostką jest fakt, że „do wyrobu pierścionków używano rogu ze względu na walory estetyczne i właściwości lecznicze. Szczególnie ceniony był łosi róg, uważany za skuteczny lek na padaczkę i bóle głowy.

Pierścionki rogowe występują we wspomnianym spisie towarów kupca wrocławskiego z 1561 roku i w inwentarzu Doroty Rydtówny z 1631 roku. [...] Róg wprawiony lub stanowiący oprawę złotych obrączek wymieniają dokumenty z lat 1582 i 1627” (Dolczewska 2015: 45-46).

Zależność *motyw utrwalony na pierścieniu* ↔ *właściwości apotropaiczne pierścienia* ↔ *pierścień-amulet, pierścień-talizman* zwerbalizowana została natomiast w uwagach typu:

- „na tych pierścieniach-sygnetach widnieje bóg-lekarz Eskulap (grecki Asklepios) i Hygieja, uosabiająca zdrowie. Sygnety takie noszono prawdopodobnie dla ochrony przed chorobą. [...] Srebrne pierścienie rzymskie z popiersiem Herkulesa i Marsa” (James 1994: 54);
- „Egipskie pierścienie miały często oczko w kształcie skarabeusza z wrytymi na spodzie znakami przynoszącymi szczęście. Te skarabeusze wykonywano ze steatytu (kamienia mydlanego), w którym łatwo było rzeźbić. [...] Żuk skarabeusz symbolizował boga słońca Chepri. Owad ten toczy przed sobą kulę gnoju, a Egipcjanie wierzyli, że w podobny sposób porusza się słońce” (Hart 1994: 24, 57).

O prozdrowotnych właściwościach annulologicznych precjozów świadczą wyróżnione annulonimami/daktylonimami, utrwalone w dziejach ludzkości klejnoty, jak:

- *Pierścień Eleazara* z ukrytym w nim korzeniem mandragory⁶. Należał do egzorcysty Eleazara odprowadzającego swoje rytuały w ten sposób, że wkładał go do nosa pacjentowi, który pod jego wpływem tracił przytomność (por. Walters 1999: 146);
- *Srebrny pierścień Galena*. Klejnot należał do Klaudiusza Galena – najwyższego autorytetu medycznego, jednego z najśłynniejszych filozofów i lekarzy, przybocznego medyka cesarza rzymskich, noszącego ponoć srebrny pierścień z karneolem, na którym wyrzeźbiono postać mężczyzny z pękiem ziół na szyi. Według legendy właściciel tego precjozum był obdarzony intuicją i zdolnością diagnozowania, a także mocą zatrzymywania krwotoków przez dotknięcie rany kamieniem z pierścienia (por. Walters 1999: 146);

⁶ *Mandragora* ‘bylina z rodziny psiankowatych o zgrubiałym korzeniu; mandragora lekarska – gatunek mandragory o korzeniu przypominającym postać ludzką, mający zastosowanie w medycynie, używany jako lek magiczny’.

– *Pierścień bogini Salus* – klejnot noszony przez czcicieli rzymskiej patronki zdrowia, dobrobytu i bezpieczeństwa; sygnet o okrągłym oczku z wyrytym na nim symbolem *uroboros* – magicznym kręgiem, o kształcie węża połykającego własny ogon, okalającym *pentagram*⁷, między ramionami którego rzeźbiono litery lub napis zalecone przez kapłana, do którego nie może wniknąć nic z zewnątrz, i z którego nic nie może się wydostać (por. Walters 1999: 147).

W prozdrowotno-magiczną moc pierścieni wierzyli królowie, jak Zygmunt August, o którym, na podstawie dokumentów, wiadomo, że „w kwietniu 1545 roku polecił on biskupowi warmińskiemu Janowi Dantyszkowi starać się u króla angielskiego o pierścień w związku z poważnie chorą na epilepsję żoną, królową Elżbietą Habsburżanką” (Letkiewicz 2003: 39). „Klejnoty magiczne – ochronne pierścienie z łosim kopytem, rogiem koziorożca, bezoarem. [...] Magiczne pierścienie przeciw epilepsji, o które się starał Zygmunt August dla chorej żony Elżbiety Habsburskiej” (Letkiewicz 2001: 78).

W ochronno-magiczną moc pierścienia wierzył też dawny, anonimowy mieszkaniec stolicy Wielkopolski, bowiem „dla określenia i zrozumienia intencji zawartych w złotym sygnecie mieszczkańskim z Poznania ważne są wszystkie jego elementy kompozycyjne i dekoracyjne: materiał – złoto i barwne emalie, kształt – krąg tworzony z trzech elementów, napisy przywołujące osoby (Chrystusa i jego zbawczą Mękę na Krzyżu, Marię i Trzech Magów), wyobrażenia świętych patronek oraz tłok pieczętny – kojarzący się z funkcją identyfikacyjną. Jednak rozmieszczenie napisów i wyobrażeń oraz ich mikroskopijne niemal rozmiary, praktycznie uniemożliwiają wykorzystanie ich jako obiektu dewocji – z czego wniosek, że miały one raczej znaczenie magiczne, a sygnet był silnym talizmanem o szerokim spektrum działań: strzegł on od niebezpieczeństw »złej śmierci« i w ogóle w przypadkach zagrożenia życia, chronił od chorób – epilepsji, febry i bólu głowy, był puklerzem przed diabłem, demonami, czarami i »złym okiem«, ale także zapewniał opiekę, pomoc i wsparcie owych osób boskich i świętych w różnych sytuacjach. W ten sposób

⁷ *Pentagram* ‘pięciokąt foremny w kształcie gwiazdy; magiczny znak tego kształtu, przedstawiony na amuletach, mający chronić przed złymi mocami.’

sygnet, potwierdzając tożsamość właściciela, jednocześnie wplatał go w krąg świętych, chroniąc przed dostępem złego, jak również w magiczny krąg działania sił pozytywnych” (Sobczak-Jaskulski 2003: 43-44; por. Dolczewski 2000).

Moc ta przypisywana była również pierścieniom z napisami w środku lub na zewnątrz szyny. „Miały one przeważnie znaczenie dewocyjne lub magiczno-ochronne, sprowadzające na właściciela pożądane dobre moce. [...] Przykładem tego jest pierścień z ewangeliczną inskrypcją – *lesves avetum transiens per medium illorum i bat* – dar Elżbiety I dla Roberta Devereux (1566-1621), lorda Essex, który to werset miał chronić go przed napadem złodziei w czasie podróży” (Fyson 1996: 104). Podziwiane przez E. Dzikowską „masajskie pierścionki ze srebra i miedzi to też rodzaj amuletu” (Dzikowska 2014: 208-209).

Z definicji nacechowanych magicznie *zaręczyn* werbalizowanych jako ‘wzajemne przyrzeczenie zawarcia małżeństwa składane przez narzeczonych, połączone często z zamianą pierścionków lub darowaniem pierścionka narzeczonej’, wynika, iż niezbędny ich element stanowi zaręczynowy pierścionek. Na podstawie interdyscyplinarnych ustaleń wiadomo, że:

- „przykładem symbolu połączenia lub związania jest pierścionek zaręczynowy lub obrączka ślubna” (Gübelin, Erni 2001: 206);
- „Pierścionek zaręczynowy to stary obyczaj rzymski, oznaczający zapewne tylko gwarancję dopełnienia kontraktu” (Kopaliński 1987: 861; por. Sobczak, Sobczak 1998: 296);
- „Pierścionek zaręczynowy, naprzód z żelaza, potem złoty, dopiero w późnej starożytności rzymskiej, gdyż wcześniej nie znano instytucji małżeństwa i pierścień mógł być co najwyżej potwierdzeniem kontraktu małżeńskiego zawartego przez rodziców, a państwo młodzi nie widzieli się na ogół przed dniem ślubu” (Kopaliński 1990: 315);
- „Wręczanie pierścionka zaręczynowego należy do starych rytuałów magii naturalnej. Miał on ochronić, przyciągać pozytywne energie i zapewnić pewne cechy przyszłemu związkowi. Istotny był też kruszec, z którego pierścionek wykonano. Srebro gwarantowało spokój

wzburzoną namiętnością i koło duszę, a miedź pobudzała namiętność” (Szymanderska 2008: 103).

Przywołana powyżej Hanna Szymanderska zwróciła też uwagę na stary zwyczaj i związane z nim wyrażenie – *wymiana pierścionków*. Jak zauważa autorka *Ślubów polskich*, „ponieważ dawniej również kobiety ofiarowywały narzeczonemu pierścionek, dlatego mówiło się o »wymianie pierścionków«” (Szymanderska 2008: 103).

E. Piskorz-Branekova stwierdza natomiast, że „od najdawniejszych czasów pierścieniom przypisywano znaczenie magiczne, wzmacniane dodatkowo przez osadzanie w nich kamieni o stosownym pozytywnym działaniu lub umieszczaniu w nich odpowiednich znaków i symboli” (Piskorz-Branekova 2008: 133).

Myśl tę dopełniają *gemmae*, zdaniem których

w sensie świeckim, rodzaj użytego w pierścionku kamienia miał znaczenie nie tylko symboliczne, także kulturowe, magiczne, czasem praktyczne. W pierścionkach zaręczynowych najczęściej osadzone są: brylanty, cyrkonie lub perły – symbolizujące czystość, niewinność, wieczność, nieskończoność, wierność, wyróżnienie, ciągłość; nefryt lub kamień księżycowy – oznaczające oczekiwanie od przyszłej żony, że będzie oddana domowemu ognisku; kryształ górski lub turkus – dowodzące chęci chronienia narzeczonej; szafir lub akwamaryn – przekonujące o wierze w wierność żony; agat lub szmaragd – przypominające, że przyszły małżonek marzy o dużej rodzinie; karneol lub cytryn – związane z oczekiwaniem, że w związku będzie panowała zgoda; granat lub rubin – rokujące małżeńską harmonię; bursztyn lub topaz – dowodzące wiary w to, że w małżeństwie będzie panował dobrobyt materialny (por. Sobczak, Sobczak 1998: 296).

Swój wywód dotyczący istoty kamieni w pierścionkach zaręczynowych przywołani badacze kończą jeszcze jedną istotną refleksją, z której wynika, że „bogato zdobione kamieniami szlachetnymi pierścienie, nie tylko zaręczynowe, noszone też jako amulety chroniące przed złym spojrzeniem, złym słowem i chorobami” (Sobczak, Sobczak 1998: 296).

W tendencję tę wpisuje się współczesna propozycja firmy jubilerskiej Apart, w której katalogu czytamy, że:

- „diament zdobi najpiękniejsze pierścionki zaręczynowe. To może być niewielki, symboliczny kamień w delikatnej oprawie, bądź okazały, dumnie lśniący brylant” (Apart 2015);
- „zaręczynowy pierścionek z diamentami to urzeczywistnienie fantazji o pięknie doskonałym. Przyjmuje ono jednak różny charakter. Tradycyjne wzory to ponadczasowo eleganckie pierścionki, które wieńczy jeden wspaniale wyeksponowany diament. Wachlarz propozycji Apart wykracza jednak daleko poza klasykę. Kilka diamentów, a może tanzanit, szmaragd, rubin, szafir czy topaz z diamentami. Retro elegancja, wysublimowana nowoczesność. Wybór nie jest prosty. Czasami jednak wystarczy impuls, by zakochać się od pierwszego wejrzenia” (Apart, lato 2015);
- „Połączenie doskonałej jakości i wzornictwa *Ititoli* odkrywa na nowo pierścionek zaręczynowy, proponując oprawę, która wspaniale eksponuje i optycznie powiększa brylant” (Apart, lato 2015).

Na różnorodność form i jubilerskich komponentów zaręczynowych klejnotów wskazują ich znawcy, którzy zauważają, iż:

- „najstarsze rzymskie pierścienie zaręczynowe robione były z żelaza ponieważ stosowanie złota było bardzo ograniczone; jeszcze nie miały gemm. [...] Pierścionki zaręczynowe miały zazwyczaj oczka z gemm w kształcie serca” (Fyson 1996: 36, 104);
- „Drugi klejnot to intaglio rżnięte w ametyście z wyobrażeniem witającej się pary brodatych mężczyzn. W XIX wieku oprawiono je w okazały pierścień, który zdobią dwa duże i 21 małych brylantów. W tradycji klasztornej miał to być pierścionek zaręczynowy, wręczony Kindze przez księcia Bolesława V Wstydlivego. [...] Dwa klejnoty z zestawu pamiątek po św. Kindze: [...] pierścień z gemmą wyobrażającą dwie postaci. [...] XIX-wieczny montaż intaglio w pierścieniu, świadczy o wielowiekowej czci, jaką starosądeckie Klaryski darzą świętobliwą założycielkę” (Nowacki, Piwocka, Grychowski 2011: 43);
- „W Polsce szczególnie ceniono sobie pierścienie miedziane, uważane za symbol uczuć (jak pierścień Zofii Skarbkowej, ukochanej Aleksandra Fredry)” (Piskorz-Branekova 2008: 133);
- „Pierścień spełniał nie tylko funkcje symboliczne, często miał też znaczenie metaforyczne. Od średniowiecza jest to znak zaręczyn i zaślubin, złamany oznaczał zerwanie ślubowania.

Pierścienie takie pierwotnie zdobiono motywem dwóch dłoni w uścisku i zwano je *rączka w rączkę*” (Piskorz-Branekova 2008: 132);

- „W XVI wieku wprowadzono pierścionki zaręczynowe tzw. *rączka w rączkę* (używane przez XVII wiek), składające się z dwóch obrączek połączonych trzymającymi się dłońmi” (Kozakiewicz red. 1969: 280);
- „Przykładem biżuterii »ręka w rękę« jest pierścień księcia Franciszka sprzed 1610 roku, z krypty zamku książęcego w Szczecinie. [...] Pierścienie narzeczeńskie ze złączonymi dłońmi wspominano w dwóch inwentarzach: organisty Wawrzyńca, z 1572 roku i pisarza miejskiego Wojciecha Rochowicza, z 1635 roku, gdzie określany jest jako *pierścień ręka w rękę*” (Dolczewska 2015: 46).

Jak dowodzą starannie wyekscerpowane świadectwa językowe, wyjątkowym i nietypowym zarazem teriomorficznym obiektem zaręczynowym był pierścionek królowej Wiktorii. Reprezentuje on precjoza współtworzone przez „spirale tworzące dwie lub trzy obrączki z jedną lub dwiema głowami węży, często wysadzanych diamentami lub rubinami tworzącymi oczy lub tylko dla ozdoby. Niektóre obrączki grawerowano i emaliowano, imitując łuski” (Miller 2000: 264).

Autorka *Antyków* (2000) zauważa ponadto, że „wężę, symbolizujące mądrość i wieczność, były szczególnie popularnym motywem w pierścionkach z połowy XIX wieku zwłaszcza po tym, jak książę Albert ofiarował królowej Wiktorii w 1839 roku wężowy pierścionek zaręczynowy wysadzany szmaragdami. W typowych modelach produkowanych w okresie wiktoriańskim osadzano drogie kamienie (diamenty i rubiny) stanowiące głowę węża lub imitujące jego oczy” (Miller 2000: 264).

Annulologiczne precjoza wiktoriańskie nawiązywały do kilku zwerbalizowanych faktów, według których:

- „motyw węża występował w biżuterii już od czasów starożytnych, w Egipcie, Grecji i Rzymie” (Wojteczek 2008: 102);
- „Potężnymi talizmanami były tzw. pierścienie wężowe – klejnoty z symbolami węży, których kult ukształtował się jeszcze przed epoką brązu i które, ze względu na systematycznie zrzucaną

- skórę, czyli odmładzanie się, stały się symbolem młodości, długowieczności i mądrości, a ze względu na falliczny kształt symbolizowały seksualność i płodność” (Walters 1999: 147);
- „Niekiedy pierścień ma formę teriomorficzną, na przykład węża lub węgorza gryzącego własny ogon (*uroboros*)” (Cirlot 2007: 314).

Należy jednak zauważyć, że pierścienie tego typu znane były dużo wcześniej w Wielkopolsce. Jak zauważa B. Dolczewska, „oryginalnymi wyrobami jubilerskimi wspomnianymi w inwentarzach poznańskich są pierścienie zwane wężykami. Precjoza w kształcie obrączki, którą tworzy spiralnie układający się wąż z oczkami wysadzanymi rubinami i diamentami występują w inwentarzu pośmiertnym złotnika Macieja Czeszewskiego z 1570 roku” (Dolczewska 2015: 45).

Swoistą biżuteryjną ciekawostkę zaręczynową reprezentował pierścień dwoisty, będący odmianą pierścienia składanego. „Taki pierścień z osadzonym w jednej części korony kamieniem zielonym, a w drugiej – czerwonym, spotykamy w inwentarzu ruchomości kupca Jana Winklera z 1629 roku. Był to przypuszczalnie pierścień zaręczynowy, stanowiący dowód obietnicy wierności i miłości” (Dolczewska 2015: 45).

Pierścionki i obrączki były integralnymi elementami *zaślubin* ‘ceremonii ślubnej; ślubu, podczas którego małżonkowie wymieniają się obrączkami’. O owych ceremonialnych precjozach wiadomo, że:

- „w Starożytnym Rzymie narzeczonej dawał często swej wybrance pierścień, na którym widniały splecione dłonie – symbol małżeństwa” (James 1994: 22);
- „To właśnie Rzymianie zapoczątkowali zwyczaj używania złotych obrączek ślubnych” (Rowland-Warne 1996: 18);
- „Pierścienie ślubne dawano sobie lub wymieniano od czasów rzymskich, a od XVI wieku zwyczajem stało się używanie prostej złotej obrączki” (Miller 2000: 264);
- „Rodzajem pierścieni są obrączki noszone od późnego średniowiecza jako symbol zawartego małżeństwa” (Kozakiewicz red. 1969: 280);
- „Od późnego średniowiecza pierścienie, a potem obrączki są symbolem zawartego małżeństwa” (Sobczak, Sobczak 1998: 296).

Według badaczki biżuteryjnych zasobów poznańskich w eksplorowanych przez nią „inwentarzach spotykamy 11 złotych i srebrnych obrączek, zwanych czasem *annulus obrączka* lub *pierścień obrączka*, które były przypuszczalnie ozdobami noszonymi na znak zawartego małżeństwa” (Dolczewska 2015: 45).

Daktyliotekę tę współtworzą także „pojedynczy przykład podwójnej obrączki, złożonej z połączonych ze sobą obrączek, noszonych na dwóch sąsiadujących palcach lub na pojedynczym, a druga zwieszała się luźno, określony jako pierścień z obrączką, znajdujemy w inwentarzu Urbana Scholza z 1626 roku” (Dolczewska 2015: 45) oraz związane z ceremoniałem zaślubin „pierścień złoty żydowski, znajdujący się w inwentarzu pośmiertnym Tomasza Flesznera, z 1572 roku. Wielki pierścień, w wykształconej już w średniowieczu formie obrączki zwieńczonej daszkiem, domkiem lub namiotem, a czasem samej bogato dekorowanej obrączki, wkładał pan młody na palec swojej oblubienicy. Był noszony tylko w dniu ślubu, a potem chowany w skrzyni lub zawieszany na szyi” (Dolczewska 2015: 45).

Nance Fyson zwraca uwagę na dwa rodzaje włoskich klejnotów ślubnych:

- „w Italii modnym pierścieniem ślubnym był tak zwany pierścień gemelowy składający się z dwu połączonych ze sobą złotych obrączek. Czasami obrączki zdobiono motywem dłoni wykonanym emalią; po połączeniu obrączek dłonie łączyły się ze sobą. Pierścienie tego typu nazywano »rączka w rączkę«” (Fyson 1996: 104);
- „Skarbem pochodzącym z Wenecji jest żydowski pierścień ślubny z XVI wieku zrobiony ze srebra zdobionego perłami. Znajduje się na nim miniatura budynku z kopułą – symbol domu małżonków oraz hebrajska inskrypcja, która miała zapewnić nowożeńcom szczęście i pomyślność. Na niektórych pierścieniach tego rodzaju miniatury domów mają otwory okien oraz wysoki dach szczytowy, a czasami nawet ruchomą chorągiewkę na dachu. [...] Ten żydowski pierścień ślubny pochodzi z XVI wieku. Podczas uroczystości weselnych pan młody zakładał klejnot na środkowy palec prawej ręki swej wybranki. Pierścieni tego rodzaju nie noszono na co dzień, były one natomiast pieczołowicie przechowywane przez rodzinę małżonków lub w synagodze” (Fyson 1996: 104).

Specyficznym, zwerbalizowanym, symbolem zaręczynowo-ślubnym była obrączka z grawerunkiem, na której „grawerowano zwykle słowa miłości lub pamiątkowe, zazwyczaj wewnątrz obrączki. Wielu z nich używano jako pierścionków zaręczynowych lub ślubnych” (Miller 2000: 264).

Kulturowe ciekawostki odnośnie do precjozów zaręczynowych i ślubnych stały się przedmiotem historycznej i internacjonalnych refleksji autorów „Serwisu Jubilerskiego”, w którym czytamy, że „na zachodzie Europy do XVI wieku narieczona nosiła pierścień zaręczynowy na kciuku. [...] We Włoszech, Francji lub Stanach Zjednoczonych ślubne obrączki nosi się na lewej dłoni, w Polsce i Rosji – na prawej, w Niemczech na lewej i prawej, zależnie od tradycji danego regionu. Na Węgrzech, gdzie rzadko już obdarowuje się pierścionkami zaręczynowymi, ich rolę przejęła obrączka. Od zaręczyn do ślubu narieczona nosi ją na lewej ręce, a po ślubie przekłada ją na prawą. Podobnie w krajach skandynawskich, z tym, że w okresie zaręczyn dziewczyna nosi obrączkę na palcu lewej dłoni, a w momencie zaślubin dokłada do niej drugą, taką samą. W tradycji judaistycznej złote pierścionki zaręczynowe mają w koronie mały domek, symbolizujący synagogę lub świątynię Salomona, często zdobiono je też grawerowanymi motywami ze Starego Testamentu, jak stworzenie Ewy, wygnanie z raju albo napisem »Mazal tov« (dużo szczęścia). W Polsce po nieudanych powstaniach listopadowym i styczniowym noszono na znak żałoby narodowej obrączki ze stali, żelaza lub brązu” („Serwis Jubilerski” 1999: 11-13).

Odmienny rodzaj annulologicznych klejnotów stanowiły obiekty funeralne, reprezentujące „inny typ pierścieni popularnych w połowie XIX wieku. To pierścienie żałobne (złota obrączka ozdobiona czarną emalią)” (Miller 2000: 264). O artefaktach tych wiadomo, że „po śmierci kogoś bliskiego rodzina nosiła żałobę przez rok. Oznaką żałoby była czerń ubiorów i specjalna biżuteria. Podczas pogrzebu rozdawano członkom rodziny pierścionki zdobione szkieletami, trumnami i trupimi czaszkami” (Rowland Warne 1996: 18).

Memoratywizm funeralny wyróżnia też klejnoty wymieniane „w dokumencie spisany po śmierci Małgorzaty, wdowy po mielcarzu Wojciechu Suszce, z 1599 roku. Znajduje się w nim zapis: *pierścionki złote 2 z białymi główkami*. Można przypuszczać, że były to klejnoty o tema-

tyce *memento mori* z biało emaliowanymi trupimi czaszkami” (Dolczewska 2015: 46). Z kulturą funeralną związany jest również zwerbalizowany annulologiczny fakt, na podstawie którego wiadomo, że „inwentarz pośmiertny aptekarza Sebastiana Ditiusa, z lat 1575 i 1583, wymienia dwa złote pierścionki dziecięce: składany oraz z czerwonym kamykiem” (Dolczewska 2015: 45).

O jakże istotnej w wychowaniu, dydaktyce humanistycznej i badaniach annulologicznych, biżuterii patriotycznej wiadomo, że „ukszałtowała się ona pod koniec XVIII wieku. W Polsce jej narodziny wiążą się ściśle z czasem rozbiorów i upadkiem państwa. [...] Walka o reformy i utrzymanie państwa, a po III rozbiorze Polski pielęgnowanie patriotyzmu i podsycanie nastrojów niepodległościowych, to główne cele, jakie przyświecały twórcom i użytkownikom biżuterii patriotycznej” (Prokopczuk-Runowska 2008: 141).

Jak zauważa cytowana powyżej historyk sztuki, dla biżuterii tej „ważniejsze było przesłanie niż kruszec i piękno wykonania. W przedmiotach o wymowie patriotycznej głównym celem jest przekazanie określonego symbolu, hasła, daty czy wizerunku. Dlatego biżuteria ta, produkowana w dużej ilości i noszona przez liczne rzesze społeczeństwa, jest dość prosta w formie oraz wykonana z tańszych surowców: stali, żelaza, cyny, drewna, tworzyw sztucznych, czasem ze srebra” (Prokopczuk-Runowska 2008: 141).

Refleksję tę podziela etnograf – E. Piskorz-Branekova, pisząc, że biżuteria ta „była noszona po powstaniach styczniowym i listopadowym, do ciemnego ubioru, szczególnie powszechnie w zaborze rosyjskim, mimo represji ze strony zaborców. Przeważnie z żelaza, często wykonywana na przykład z kajdan zesłańców, podków końskich pochodzących z pól bitewnych, szabel i innych militariów” (Piskorz-Branekova 2008: 132).

W polską konwencję biżuterii patriotycznej wpisują się też pierścienie, które „po utracie niepodległości robiono i ostentacyjnie noszono zarówno w chwilach dających nadzieję na jej odzyskanie (wojny napoleońskie, powstanie listopadowe i inne zrywy narodowe), jak i w czasach przygnębienia i zwątpienia” (Piskorz-Branekova 2008: 133).

Jak zauważają autorzy *Słownika terminologicznego sztuk pięknych*, „w XIX wieku modne były pierścienie pamiątkowe z wprawioną miniaturą (np. Napoleona, Kościuszki i innych)” (Koza-kiewicz red. 1969: 280).

Autorzy *Słownika terminów artystycznych i architektonicznych* dopowiadają natomiast, że „symbolika przedstawięń znajdujących się na tych pierścieniach pozwala demonstrować uczucie patriotyczne – w Polsce pierścienie o symbolice patriotycznej szczególnie popularne były w dobie żałoby narodowej, a także w czasie obu wojen” (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 312; por. Piskorz-Branekova 2008: 133).

Rodzime pierścienie, stanowiące integralne elementy biżuterii patriotycznej ubogacają jedną z najbogatszych annulologicznych zbiorów Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. Instytucja ta eksponuje artefakty, które określić można mianem pierścieni-odznaczeń i o których, na podstawie interdyscyplinarnych ustaleń, wiadomo, że:

- „w czasie Sejmu Czteroletniego z okazji uchwalenia Konstytucji 3 Maja 1791 produkowano pierścienki z napisem łacińskim *Fidis manibus* (co znaczy: »Wiernym dłoniom«), które nosili jej żarliwi zwolennicy. W czasie powstania roku 1794 Tadeusz Kościuszko rozdawał zamiast krzyży wojskowych, jako oznakę męstwa, złote obrączki z napisem »Ojczyzna swemu obrońcy«” (Kopaliński 1994: 74);
- „Niekiedy pierścienie ozdobione godłem lub inicjałem panującego stanowiły rodzaj symbolicznej nagrody i wyróżnienia. W Polsce takie pierścienie ofiarował osobom zasłużonym w dziele Konstytucji 3 Maja Stanisław August Poniatowski. Miały one na miejscu oczka napis *Fidia manibus* (Wiernym ręką), po bokach inskrypcję *D.3. Maja. R. 1791*, a wewnątrz obrączki wryte nazwisko osoby nagrodzonej. Zamiast medali dawał je także Tadeusz Kościuszko ludziom, którzy szczególnie odznaczyli się w boju. Na ich obrączce widniał napis »Ojczyzna Obrońcy Swemu«” (Piskorz-Branekova 2008: 133);
- „Charakter patriotyczny miał pierścienie ofiarowane przez panującego z jego godłem lub inicjałem – w Polsce Stanisław August, oprócz takich właśnie pierścieni rozdawanych przyjaciółom, ofiarowywał osobom zasłużonym w dziele Konstytucji 3 Maja złote pierścienie

z napisem *Fides manibus*, a Kościuszko zamiast odznaczeń zasłużonym w boju dawał obrączki z napisem »Ojczyzna obrońcy swemu« (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 312).

Taki spersonalizowany biżuteryjny obiekt ze zbiorów warszawskiego muzeum uchodzi za najstarszy zabytek

kwalifikujący się do miana biżuterii patriotycznej, chociaż w rzeczywistości pełnił on funkcję odznaczenia. Mowa o pierścieniu *Fidis Manibus* (*Wiernym ręką*). Pierścienie tego typu otrzymywali w 1791 roku, z rąk króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, zasłużeni dla uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Pierścienie były wykonywane ze złota, z napisem *Fidis Manibus* na owalnej tarczy i *D.3 Maja R 1791* z boku, wewnątrz wygrawerowane było nazwisko odznaczonego. Pierścień w Muzeum Wojska Polskiego został wręczony Michałowi Kochanowskiemu, posłowi sandomierskiemu (Prokopczuk-Runowska 2008: 141).

Kolekcja owa może poszczycić się także złotymi obrączkami-nagrodami nadawanymi

przez Tadeusza Kościuszkę w czasie Insurekcji za zasługi w walce na polu bitwy. Brzegi obrączki były wypukłe, z napisem *OYCZYŻNA OBROŃCY SWEMU* na zewnątrz, inicjałami *TK* (Tadeusz Kościuszko), datą wybuchu powstania *1794 d.24 Mar*, numerem kolejnym – wewnątrz. Obrączek nadano 60. W Muzeum Wojska Polskiego znajduje się 6 takich zabytków, które otrzymali: Ksawery Krasicki, Paweł Skórzewski, Józef Chłópicki, Józef Szwykowski, Józef Niemojewski oraz Józef Kopeć. Każda z nich, mimo analogicznych elementów, wykonana jest inaczej, prawdopodobnie przez innego jubilera (Prokopczuk-Runowska 2008: 141).

W konwencję tę wpisują się także

pierścienie wykonane ze złota lub srebra z podobizną księcia Józefa Poniatowskiego w formie miniatURY lub wykonanej z metalu, np. z innego stopu złota. Obok nich spotykamy pierścienie w formie obrączki żelaznej lub srebrzonej, czasem ze złotą wkładką, z napisem *Xsiążę Józef Poniatowski* na owalnej tarczy i słowami *Żył dla Ojczyzny umarł dla sławy 18 Paź. 1831* na zewnętrznym obwodzie. Wewnątrz wygrawerowane jest zdanie, według legendy wypowiedziane ponoć przez Poniatowskiego w chwili śmierci: *Bóg mi powierzył honor Polaków, jemu go tylko oddam* (Prokopczuk-Runowska 2008: 142; por. Kopaliński 1994: 74).

Zdaniem warszawskiej historyk sztuki

wybuch powstania listopadowego 29 listopada 1830 roku oraz krótki, zaledwie dziewięćmiesięczny okres wolności stał się inspiracją dla powstania nowych symboli umieszczanych na biżuterii. Jednym z najczęściej

stosowanych motywów był herb Królestwa Polskiego, w postaci dwudzielnej tarczy zwieńczonej koroną, z wizerunkami Orła i Pogoni (Prokopczuk-Runowska 2008: 142)⁸.

Motyw Orła został wyeksponowany na „oryginalnym pierścieniu upamiętniającym powstanie listopadowe, acz pochodzącym z późniejszych lat, pierścieniu z wizerunkiem dużego orła zrywającego kajdany, z gałązką wawrzynu i palmy na zewnętrznym obwodzie. Wewnątrz wygrawerowano napis *Polska swemu obrońcy 1830 – XI*” (Prokopczuk-Runowska 2008: 142).

Zdobi on także „inny pierścień z czasów powstańczych – złoty, z okrągłą, zaszkloną tarczką, pod którą znajduje się biały Orzeł na czerwonym tle, a na zewnętrznym obwodzie obrączki wygrawerowany jest napis *Polska wskrzeszona. Warszawa d.29 listopada 1830r.*; po stronie wewnętrznej wygrawerowano słowa *Oby Bóg dzieło oswobodzicieli Ojczyzny dokończy!*” (Prokopczuk-Runowska 2008: 142).

Motyw Orła i Pogoni był natomiast wykorzystywany również do zdobienia

bizuterii wykonywanej po upadku powstania listopadowego. Na szczególną uwagę zasługują piękne i niezwykle precyzyjnie wykonane złote pierścienie pokryte czarną i białą emalią, z miniaturową trumienką. Na czarnym wieku trumny znajduje się biały krzyż, po bokach trumienki – dwie tarcze z Orłem i Pogonią oraz panoplia (kosa, sztandar, czapka ułańska, trąbka, szabla, pika, bagnet, pistolet, kotwica i lufa armatnia). Po naciśnięciu tarczki z Orłem wieko trumny unosi się i wyskakuje zeń miniaturowa postać kosyniera z chorągwią polską lub – drugim pierścieniu – postać ułana (Prokopczuk-Runowska 2008: 142-143).

Miniaturowa trumienka i krakus-kosynier to elementy ozdobne annulologicznego precjozum darowanego Janowi Matejce przez uczniów Szkoły Sztuk Pięknych. „Pierścień ten jest charakterystycznym przykładem symboliki zmartwychwstania ojczyzny, która, przenikając wszędzie, uległa nieuchronnej banalizacji. Wieczko miniaturowej trumny otwierało się po naciśnięciu i ze środka wyskakiwał triumfujący krakus-kosynier” (Słoczyński 2000: 239).

⁸ *Pogon* ‘herb Wielkiego Księstwa Litewskiego przedstawiający pędzącego na białym koniu zbrojnego męża. Do istotnych elementów tego heraldycznego desygnatu należą: czerwone siodło i czerwony czepak rozwleczony aż do końskich kopyt, złota frędzla w czerwonym polu, wzniesiony w górę goły miecz trzymany w prawej ręce rycerza oraz tarcza z dwoma złotymi krzyżami’ (por. Bednarczuk 2011: 328-329).

Lokalny, kórnicki artefakt muzealny o charakterze patriotycznym stał się natomiast inspiracją naukowej refleksji poznańskich historyków sztuki – Barbary Dolczewskiej i Zygmunta Dolczewskiego, zdaniem których

zachowane przedmioty są żywym dowodem, że i Wielkopolanie byli zaangażowani w sprawy Ojczyzny i nie tylko nieśli rodakom materialną pomoc i przygarniali wychodźców, ale także osobiście stawali pod sztandarami walczących, płacąc za to jeśli nie krwią, to przynajmniej utratą majątków. Przekonuje o tym przechowywany w kórnickich zbiorach skromny pierścień z napisem *Polska żyje* i po bokach *dn28Czer – Roku1812*. Upamiętnia on datę posiedzenia sejmu Księstwa Warszawskiego, zwołanego po wyruszeniu Napoleona na Moskwę, na którym uchwalono Akt Konfederacji Generalnej i odrodzenie Królestwa Polskiego. Wiadomo, że w Warszawie przebywał wówczas ojciec Tytusa, hrabia Ksawery Działyński, senator-wojewoda Księstwa Warszawskiego, i że brał on udział we wspomnianych wydarzeniach. Można zatem uważać, że poddał się on nastrojowi chwili i zamówił sobie ten znak triumfu i nadziei (Dolczewska, Dolczewski 2003: 87).

Ci sami autorzy zwracają też uwagę na „pamiątkowy sygnet z herbem Rządu, z napisem *29/11M 1830* oraz symbolami powstańczymi na szynie, po bokach *tłoka*” (Dolczewska, Dolczewski 2003: 91).

Różnorodne, a równocześnie podobne, nie identyczne, pierścienie historyczne polskie o charakterze patriotycznym zwerbalizowane zostały także w monografii Franciszka Jaworskiego z 1912 roku⁹. Autor opracowania scharakteryzował w nim m.in.:

- „pierścień mały, srebrny, na którego obwodzie zewnętrznym wryte dwie lufy armatnie na krzyż złożone, serce, kotwica i orzełek polski. Po obu bokach napis: *3 May – 1833*” (Jaworski 1912: 21);
- „Obrączka złota, z napisem kursywą na obwodzie zewnętrznym: *Ojczyzna Obrońcy swemu* i numerem porządkowym” (Jaworski 1912: 25);
- „Pierścień złoty, z nalutowanym owalem, w którym sylwetka Kościuszki” (Jaworski 1912: 25);
- „Obrączka żelazna gładka, której obwód wewnętrzny złożony, złota blaszka z napisem: *Kościuszko umarł 15. Paźdz. 1817*” (Jaworski 1912: 25);

⁹ W cytatach pochodzących z monografii (Jaworski 1912) została zachowana utrwalona w niej grafia, ortografia i interpunkcja.

- „Pierścień złoty z okrągłą tarczą, na której w perełkowym otoku popiersie Kościuszki w prawo w mundurze generalskim, z mieczem do góry podniesionym. Po obu bokach gałązki z trzema i czterema listkami; każda z nich zakończona kwiatem” (Jaworski 1912: 26);
- „Pierścień żelazny, z małą tarczą, na której wyryty krzyż ukośny” (Jaworski 1912: 26);
- „Pierścień srebrny z owalną tarczą, na której wyryta kotwica i litery *I-L*. Tarcza ta jest zarazem wieczkiem zamykającym skrytkę, na dnie której znajduje się medalionik z popiersiem Kościuszki. Na odwrotnej stronie wieczka ukoronowana tarcza z herbami Polski i Litwy z kolorowej emalii, pod skrytką zaś napis kursywą: *Wolność/Równość/Niepodłe*” (Jaworski 1912: 26);
- „Pierścień żelazny, z piękną ornamentacją, z lewej strony z liści dębowych, z prawej z laurowych, z nalutowanym owalem, w którym na stalowej blaszce popiersie Kościuszki, wypukło rznięte. Blaszka z popiersiem przymocowanym owalną, złotą obrączką” (Jaworski 1912: 26);
- „Pierścień podobny, ale z tarczą z czarnego kamienia z wyrytem, w formie kamei popiersiem Kościuszki. Kamień przymocowany złotą obwódką. Obwód wewnętrzny wyłożony złotą blaszką” (Jaworski 1912: 27);
- „Pierścień złoty z perłą, oprawioną w owalu, na której wyrznięte popiersie Kościuszki w laurowym wieńcu. Po prawej stronie ryty napis: *T. Kościuszko*” (Jaworski 1912: 27);
- „Pierścień duży brązowy z tarczą, na której popiersie Kościuszki wypukło rznięte” (Jaworski 1912: 27);
- „Pierścień brązowy z tarczą, na której przylutowane mosiężne, srebrzone popiersie Kościuszki. Po obu bokach tarczy ozdobny ornament” (Jaworski 1912: 27);
- „Pierścionek złoty, mały z dwukolorowym oczkiem czerwono-szafirowym, otoczonym płaską, okrągłą listewką. Po bokach oczka, na obwodzie zewnętrznym kursywa: *Żyje Polska – d. 28. Czerwca 1812*” (Jaworski 1912: 31);
- „Pierścień złoty z owalną tarczą, na której kolorowa miniatura z popiersiem ks. Poniatowskiego malowana na szkle i szkłem nakryta: po bokach ornament, częściowo zatarty” (Jaworski 1912: 34);
- „Pierścień złoty z tarczą, na której kolorowa miniatura z popiersiem ks. Poniatowskiego na kości słoniowej; po bokach ornament kwiecisty” (Jaworski 1912: 34);

- „Pierścień złoty, gładki, z tarczą, na której medalionik z popiersiem ks. Józefa, w prawo zwróconem. Napis otokowy: I. X. POŃATOWSKI W. N. W. P. M. P. F.” (Jaworski 1912: 34);
- „Pierścień żelazny, z ruchomym medalionikiem, na którym na stronie głównej głowa w prawo zwrócona, w otoku napis: I. X. POŃATOWSKI W. N. W. P. M. P. F. Na stronie odwrotnej: STRAŻ / ZWŁOKÓW / WODZA; po obu stronach medalionika: R. 1814” (Jaworski 1912: 34);
- „Pierścień żelazny, wewnątrz złotą blaszką wyłożony, z tarczą, na której złoty medalionik z popiersiem ks. Józefa. Na odwrotnej stronie tarczy: *Bóg mi /powierzył sławę Polaków/ Bogu ją oddam*” (Jaworski 1912: 34);
- „Pierścień złoty, z tarczą, na której medalionik z popiersiem ks. Józefa i napisem otokowym: *I. X. Poniatowski Wódz. Nacz. Woysk. Pol.*” (Jaworski 1912: 35);
- „Pierścień żelazny z oszkloną miniaturą na kości słoniowej z popiersiem ks. Józefa, dokoła którego napis: *Żył dla Ojczyzny umarł dla sławy 19 P. 1813*” (Jaworski 1912: 35);
- „Pierścień złoty, z tarczą żelazną, na której popiersie ks. Józefa w prawo zwrócone” (Jaworski 1912: 35);
- „Pierścień żelazny z tarczą złotą, z herbami Polski i Litwy, w kolorowej emalii. Obwód wewnętrzny wyłożony srebrną blaszką, na której napis: *Pierścionek z szabli Józefa X. Poniatowskiego † 1813*” (Jaworski 1912: 35);
- „Pierścień złoty z napisami; na tarczy *Xsiaże Józef Poniatowski*, na obwodzie zewnętrznym: *Żył dla ojczyzny umarł dla sławy 19. Pa 1813*, na wewnętrznym zaś: *Bóg mi powierzył honor Polaków Jemu go tylko oddam*” (Jaworski 1912: 37);
- „Pierścień złoty, cieniutki z rzeźbionym medalionikiem żelaznym w ramce perełkowej. Na medalioniku z jednej strony popiersie ks. Poniatowskiego w mundurze, z drugiej zaś strony napis łużycki: *Wiernosk Polakow nie oddom hibi Bog w reke*” (Jaworski 1912: 38);
- „Pierścień żelazny, lany, ze srebrną tarczą, po bokach której dwa orły polskie z rozetami u dołu. Na tarczy srebrny herb Polski i Litwy, na obwodzie wewnętrznym zaś napis ryty kursywą: *Boże wspieray wiernych Oyczyznie*” (Jaworski 1912: 38);

- „Pierścień srebrny z tarczą, na której wyryta data: 11. sierpnia 1814. Po bokach tarczy na obwodzie zewnętrznym kursywa: *Powrót – do Ojczyzny*; na obwodzie wewnętrznym zaś litery A. N.” (Jaworski 1912: 42);
- „Pierścień złoty z Orłem polskim na owalnej tarczy, okolonej gładką ramką. Na obwodzie zewnętrznym kursywą napis: *Polska – wskrzeszona Warszawa d. 29. Listop. 1830*. Na obwodzie zaś wewnętrznym: *oby Bóg dzieło rozpoczęte oswobodzicieli ojczyzny dokończył*” (Jaworski 1912: 54);
- „Pierścień srebrny z szafirowo emaliowanym napisem na obwodzie wewnątrz: *Bóg z nami*. Na obwodzie wewnętrznym napis ryty: *29. Listopada 1830*” (Jaworski 1912: 54);
- „Pierścień złoty, czarno emaliowany, z ukoronowaną tarczą, na której Orzeł i Pogoń – po bokach tarczy emblematy wojenne: krzyż, dwie kosy i kask ułański z jednej, sztandar, szabla i pistolet z drugiej strony. Na obwodzie zewnętrznym: *DNIA 29 LISTOPADA 1839 R.*” (Jaworski 1912: 54);
- „Pierścień złotych, sztancowany, pusty we środku, z tarczą, na której medalionik okrągły, również sztancowany z promieniującym okiem Opatrzności, otoczonym sznureczkową obwódka. Po bokach tarczy armatura: po dwa pałasze skrzyżowane; na nich konfederatka. Na reszcie obwodu zewnętrznego w podłużnych obwódkach napis: *D. 29 Listopada – Ro 1830*” (Jaworski 1912: 54);
- „Pierścień srebrny, duży, z owalną ukoronowaną tarczą, na której Orzeł w polu czerwono emaliowanym, a Pogoń w polu niebieskim. Pod tarczą na wstędze: *Boże zbaw Polskę*. Po bokach tarczy armatura: szabla, topór, pika, sztandar i pistolet z jednej strony – zaś dwie kosy, krzyż, kask ułański z drugiej” (Jaworski 1912: 56);
- „Pierścień złoty, roboty paryskiej, malowany szafirowo, z armaturami po obu bokach tarczy i napisem na obwodzie wewnętrznym: *Boże day, Boże day by Listopad zaświecił 3 May – w dzień pamiątny 29 Listopada 1830*” (Jaworski 1912: 59);
- „Pierścień złoty czarno i biało emaliowany, z wyobrażeniem trumny ozdobionej na wierzchu białym krzyżem a po bokach trupią główką z piszczelami i liściastymi ozdobami. Po obu

bokach trumny dwie tarcze z tych pierwsza z Pogonią, ruchoma, druga z Orłem, przylutowana jest do pierścienia. Obie tarcze otaczają armatury: z jednej strony szabla, pika, bagnet, pistolet, część lufy armatniej i kotwica, zaś z drugiej: sztandar z datą: 1830, kosa, siekiera, trąbka bojowa i kask ułański. Za poruszeniem sprężarki, umieszczonej pod tarczą z Pogonią podnosi się mechanicznie wieko trumny, z której wyskakuje umieszczony na odpowiedniej dźwigni złoty, kolorowo emaliowany kosynier ze sztandarem, na którym orzeł biały” (Jaworski 1912: 62-63);

- „Pierścień srebrny, czarno emaliowany. Na tarczy sarkofag z krzyżem, trupa główką i piszczelami; nad nim kosa i cep. Po bokach oko Opatrzności i słońce promieniujące. Na obwodzie zewnętrznym napis: ZA OJCZYZNE † na wewnętrznym zaś kursywa: *Pod Godowem 25 lu-1846*” (Jaworski 1912: 70).

Różne rodzaje pierścieni patriotycznych współtworzą także, przywoływaną już wcześniej, prywatną kolekcję Feliksa Jasińskiego. Zbiór ów reprezentują bowiem:

- „pięć dziewiętnastowiecznych pierścieni związanych z ważnymi wydarzeniami historycznymi: powstaniem listopadowym, m.in. z rytym napisem *Błogosław Boże 1825 /11 31 Ocalony lecz / zawsze przytomny / H. D.*, żałobą po Pięciu Poległych (ofiarach manifestacji politycznej w Warszawie 27 lutego 1861 roku) oraz powstaniem styczniowym” (Kilijańska 2019: 40);
- „Pierścień wydany nakładem Oddziału II – Drobnych Darów i Datków, reprezentujący model z umieszczoną centralnie datą 1914 oraz napisem na szynie *Legiony – POLSKIE*. Do sprzedaży przeznaczono dwie jego wersje: tańszą z alpaki za 2 korony i wykonaną ze srebra w cenie 5 koron” (Kilijańska 2019: 41);
- „Pierścień powstały z inicjatywy krakowskiej organizacji charytatywno-sanitarnej Sanitarianin Polski, wykonany ze stali i stali niklowanej w formie szyny, z nałożoną centralnie dekoracją: z mosądzionym orzełkiem i rytowanym napisem *LEGIONY 16 VIII – 1914 POLSKIE*” (Kilijańska 2019: 41);
- „Pierścień, który powstał w Krakowie dla upamiętnienia powstania Naczelnego Komitetu Narodowego i Legionów Polskich. Wykonano go ze srebra w formie rozszerzającej się szyny

- zdobionej imitacją łuski, przechodzącej w umieszczoną centralnie kulistą tarczę z orłem legionowym z literą *L* i datą *16 / 8 - 1914*” (Kilijańska 2019: 42);
- „Pierścienie autorstwa Zająca: model z szyną zdobiony misterną łuską i centralnie umieszczonym orłem oraz wariant z orłem legionowym, ale szyną z wicią akantową” (Kilijańska 2019: 42);
 - reprezentatywny dla krakowskiego zakładu złotniczego „srebrny pierścień w formie rozszerzającej się szyny zdobionej długim wieńcem cierniowym, przechodzącym w umieszczony centralnie kartusz z orłem i datami *1914-1916* na banderoли. Korona cierniowa, daty i orzeł w koronie podkreślają ofiarę poniesioną przez Polaków w latach I wojny światowej dla odzyskania utraconej niepodległości” (Kilijańska 2019: 42);
 - przykład produkcji wiedeńskiej – „pierścień w typie sygnetowym, wykonany ze srebra, w formie szerokiej szyny przechodzącej w umieszczoną centralnie prostokątną tarczkę z tarczą herbową, z dekoracją emaliowaną przedstawiającą: orła w koronie, napis *BÓG Z NAMI*, daty *1914 /15-16* oraz dwie zielone gałązki laurowe” (Kilijańska 2019: 42);
 - „Skromny pierścień z emblematami powstały na ziemiach polskich w okresie I wojny światowej, o prostej szynie z wybijaną dekoracją, datami *1914-1915* i znakiem Czerwonego Krzyża” (Kilijańska 2019: 43);
 - „Pierścień z datą 5 sierpnia *1915* symbolizującą zajęcie Warszawy przez armię Cesarza Wilhelma II. Dodatkowo na tarczce umieszczano orła. [...] Forma pierścienia, tj. wygięty długi gwóźdź (tzw. hufnal) z klamrą w kształcie końskiej podkowy, odróżnia go od produkowanych masowo prostych obrączek tylko z datą wydarzenia” (Kilijańska 2019: 43);
 - „Stosunkowo rzadko spotykany pierścień-odznaka, nawiązujący do wydarzeń w Beniaminowie i Szczypiornie. W lipcu *1917* roku oficerowie i szeregowi żołnierze z I i III brygady Legionów odmówili złożenia przysięgi braterstwa broni żołnierzom Niemiec i Austro-Węgiei. W wyniku sytuacji określanej jako »kryzys przysięgowy« żołnierze zostali internowani w Beniaminowie (oficerowie), a liczna grupa szeregowych w Szczypiornie. Według relacji Felicjana Sławoja-Składkowskiego oficerowie przetrzymywani w Beniaminowie we wrześniu

1917 roku powołali trzyosobową komisję do wykonania projektu odznaki w postaci pierścienia, nawiązującej do protestu i miejsca internowania” (Kilijańska 2019: 44);

- „Pierścień ze srebra wytłaczanego, z napisem *CZOŁEM* i datami *1914-1916*. Umieszczony centralnie orzeł w koronie, otoczony symbolicznymi datami oraz formuła żołnierskiego powitania sugerują, że pierścień ten wykonany był dla legionisty. Jest to przykład taniej i prostej produkcji, ale ze względu na niewielką liczbę zachowanych egzemplarzy zasługuje na wyróżnienie wśród przykładów polskiej biżuterii patriotycznej” (Kilijańska 2019: 44).

Odrębną minikolekcję w rodzimych zbiorach muzealnych stanowią pierścienie pamiątkowe, pierścienie-upominki ofiarowywane swoim zasłużonym poddanym przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, jak: pierścień z portretem Stanisława Augusta z Muzeum Narodowego w Krakowie, pierścień z portretem Stanisława Augusta ze Zbiorów Fundacji im. Ciechanowieckich w Zamku Królewskim w Warszawie, pierścień z cyfrą i portretem Stanisława Augusta (złoto, perły, tkanina, włosy) z Parafii Rzymskokatolickiej Katedralnej pw. Wniebowzięcia NMP w Białymstoku (por. Saratowicz-Dudyńska 2010: 110-123, 234-235), jak również:

- „pierścień z cyfrą królewską zapewne z drobnych brylantów, na czerwonej paście szklanej w otoku z brylantów średniej wielkości otrzymał Michał Radziszewski, pisarz grodzki sandomierski, komenderujący milicją radziwiłłowską, w liczbie 2 194 ludzi. Pierścień z cyfrą królewską, choć niezbyt kosztowny, niesie ze sobą ważne przesłanie i sytuuje wysoko odbiorcę w hierarchii podarunków. Znamy dziś tylko trzy pierścienie z cyfrą z brylantów, dlatego warto przytoczyć tu pierścień złoty z brylantową cyfrą na szafirowej paście szklanej, ofiarowany przez rodzinę Fukierów Stowarzyszeniu Historyków Sztuki” (Saratowicz-Dudyńska 2015: 24);
- pierścień, którym uhonorowany został „jeden z dwóch dowódców brygady konwojującej króla od Nieświeża, porucznik Antoni Chlewiński – pierścieniem ze złotą cyfrą na paście niebieskiej otoczonej wiankiem brylantów oraz pierścieniem z cyfrą na paście niebieskiej w wianku drobnych brylantów, identycznym, jak ten, którym obdarzony został komisarz Strzelbicki w Szczorsach” (Saratowicz-Dudyńska 2015: 29).

W omawianych przez nas podczas uniwersyteckich zajęć refleksjach dotyczących pierścieni noszonych w przeszłości przez mieszkanki oraz mieszkańców polskich wsi zasygnalizowana została kulturowa dysproporcja. Wynika ona z faktu, że „w polskiej kulturze ludowej pierścienie nie były nadmiernie często używane i noszone. Dla polskiego wieśniaka pierścień był przede wszystkim niepraktyczną ozdobą, ponieważ przeszkadzał oraz łatwo niszczył się w czasie fizycznej pracy. [...] W kulturze ludowej pierścieni nie noszono zbyt często” (Piskorz-Branekova 2008: 135, 137). Niewspółmierność ową potwierdzają kulturologiczne i etnograficzne ustalenia o relacjach *pierścienie* ↔ *chłopki/wieśniaczki* oraz *pierścienie* ↔ *chłopi/wieśniacy* typu:

- „w ludowych wierzeniach pierścieniom przypisywano czarodziejską moc – chroniły przed chorobami, nieszczęściami, czyniły niewidzialnymi” (Różycka, Płoszyńska 2008: 209);
- „Pierścień w folklorze i bajkach – magiczny talizman chroniący od ran i kalectwa, od »złego oka«, zachowujący młodość nosiciela, wyczarowując mu zamki, pałace, rumaki i tak dalej” (Kopaliński 1990: 313);
- „Dziewczęta wiejskie wróżyły sobie o zamążpójściu przez rzucanie i toczenie swych pierścionków” (Kopaliński 1994: 74);
- „W kulturze ludowej pierścionki były symbolem zaręczyn i ślubowania małżeńskiego. Do końca XIX wieku rolę tę pełniły często ślubne, najczęściej ruciane lub kwiatowe wianuszki. Zarówno wianki, jak i pierścienie nowożeńcy wymieniali w czasie ślubu, a potem przechowywali jako cenną rodzinną pamiątkę. [...] Pierścienie jako ozdoba biżuteryjna przeważnie także będąca symbolem zaślubin zostały zaakceptowane i były powszechnie noszone tylko w kilku regionach etnograficznych Polski (np. okolice Krakowa). [...] W kulturze ludowej początkowo, niezależnie od płci, zarówno mężczyźni, jak i kobiety nosili pierścienie z oczkiem w formie obrączek. Z czasem te z oczkiem stały się głównym elementem biżuterii kobiecej; a dla obu płci zarezerwowana została gładka obrączka. [...] Wedle zwyczaju, pierścieni nie zdejmowano z palców zmarłego” (Piskorz-Branekova 2008: 135-137).

Ta cenna dla badań annulolingwistycznych i akademickiej dydaktyki profesjonalna dokumentacja lingwokulturowa ubogaconą została bardziej doprecyzowanymi, komplementar-

nymi językowymi szczegółami/językowymi detalami. Pozwalają one na lingwokulturologiczną rekonstrukcję ludowych pierścieni. Ich specyfikę utrwalono bowiem także w nielicznych opisach annulologicznych precjozów noszonych w poszczególnych regionach Polski. Wynika z nich, że do kreowania ludowych pierścionków używano różnych materiałów. Przekonują o tym następujące werbalne ekscerpty – werbalne świadectwa utrwalające także różne techniki złotnicze, odmienne tradycyjne kształty, motywy i elementy zdobnicze:

- „najczęściej ludowe pierścionki były bakfonowe, cynowe, tombakowe, niekiedy srebrne, sporadycznie złote” (Piskorz-Branekova 2008: 137);
- „Pierścienie, będące częścią noszonej w Polsce biżuterii ludowej miały trzy podstawowe kształty. Najpowszechniej nadawano im formę sygnetu, obrączki z oczkiem lub prostej obrączki. Oczka robiono najczęściej z koralu prawdziwego bądź sztucznego. Oprawiano w nie także sztuczne kamienie (przezroczyste lub matowe, najczęściej w kolorze czerwonym lub niebieskim). Niekiedy były to okrągłe tarczki z malowanym na szkle, ewentualnie na blasze, wizerunkiem Matki Boskiej Częstochowskiej” (Piskorz-Branekova 2008: 137);
- „Ludowe pierścienie odlewane najczęściej miały formę obrączki z oczkiem, którym była okrągła lub prostokątna, niekiedy kwadratowa tarczka albo kształt zbliżony do sygnetu, a jeszcze bardziej do obrączki półkuliście lub kwadratowo poszerzonej w jednym miejscu. Tego typu pierścienie, szczególnie popularne na górzystych obszarach południowej Polski, nosili zarówno mężczyźni, jak i kobiety. Zwykle pierścienie te zdobiły grawerowane (ryte) motywy o układzie pasowym okalające tarczkę oczka. Oczko było gładkie lub zdobione zwykle schematyczną gwiazdką o nieparzystej liczbie ramion lub inną ozdobą, a także skrótem *IHS*. Niekiedy była stosowana zasada, że na pierścionkach noszonych przez mężczyzn widniały motywy krzyża, a na tych przeznaczonych dla kobiet wizerunek Matki Boskiej” (Piskorz-Branekova 2008: 137);
- „Ludowe pierścienie tworzyli wiejscy rzemieślnicy samoucy lub zawodowi złotnicy w pobliskim mieście. Te wykonane przez samorodnych twórców noszono na Podhalu, Orawie lub w Beskidzie Śląskim. Dziełem zawodowych złotników były pierścienie noszone do stroju krakowskiego, rzeszowskiego i łańcuckiego” (Piskorz-Branekova 2008: 137);

- „Specyficzną grupę ludowych precjozów stanowią pierścienie wykonane przez zawodowych złotników, noszone do stroju krakowskiego, rzeszowskiego oraz łańcuckiego. Ich wytwórcami byli ci sami rzemieślnicy, którzy produkowali srebrne i bakfonowe krzyże do koralu i spinki do koszul. Pierścionki przez nich wykonane składały się z obrączki, która przez jedno-, dwu-, lub trójdzielne, widełkowate wykończenie łączyła się z oczkiem, prawie zawsze z koralu prawdziwego lub naśladowujących go tworzyw. Dodatkowo zdobiły je ornamenty ryte lub powstałe w czasie procesu odlewania, rozmieszczone głównie wokół oczka i w partiach, gdzie łączyło się ono z obrączką” (Piskorz-Branekova 2008: 139);
- „W okolicach Krakowa, Rzeszowa i Łańcuta pierścionki nosiły zarówno kobiety, jak i mężczyźni. Wykonano je przede wszystkim z bakfonu, niekiedy ze stopów srebra, niezbyt wysokiej próby, sporadycznie z mosiądzu. Ten ostatni stop stosowano przede wszystkim jako drut tworzący ramki (*koronki*) mocujące korale do pierścienia. Oczka pierścieni robiono przede wszystkim z koralu szlachetnego lub jego imitacji, w Krakowie zazwyczaj z koralu chlebowego. Do jednego typu pierścieni kobiecych, noszonych do stroju krakowskiego, oprócz koralu używano także granatów sprowadzanych z pobliskich Czech i piropów o ciemnoczerwonej barwie, które importowano z bardziej odległych terenów” (Piskorz-Branekova 2008: 139);
- „Męskie pierścienie krakowskie, oglądane z profilu, przypominały przeguby kastetu, ich bojowy charakter potęgowały stanowiące zwieńczenie każdego koralu gwiazdki lub ćwieki. W pierścieniach męskich osadzano zawsze po trzy korale. Ze względu na sposób ich zamontowania i wielkość pierścienie te można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej należą precjoza z dużym koralu pośrodku i dwoma mniejszymi po jego bokach, do drugiej natomiast te z trzema koralami jednakowej wielkości” (Piskorz-Branekova 2008: 139);
- „Kobiety do stroju krakowskiego nosiły pierścienie dwojakiego rodzaju. Były to pierścienie z oczkiem z jednego koralu, zwykle okrągłym, rzadziej w kształcie czworoboku. Osadzono je w płytkiej, ząbkowanej *koronce* (jeśli koral był jednostronnie płaski) lub też mocowano poprzez nadzianie na mosiężny drut (wtedy gdy oczko robiono z przewierconego paciorka), i wtedy było ono zawsze zwieńczone metalową gwiazdką. [...] Ponadto kobiety nosiły także

pierścienie, w których oczko składało się z wypukłego, półpłaskiego korala (zwykle z gwiazdką na szczycie) otoczonego wianuszkiem drobnych granatów lub piropów” (Piskorz-Branekova 2008: 140);

- „Pierścienie do stroju rzeszowskiego i łańcuckiego miały także oczko z korala, zwykle półpłaskiego, gładkiego na szczycie, które wprawiono w poszerzoną, lekko rozwidloną po bokach i przyozdobioną rytami obrączkę” (Piskorz-Branekova 2008: 140);
- „W Beskidzie Śląskim pierścionki wykonywano z cienkich gałązek jabłoni i nazywano je *wienuszkami* lub *witkami*, a utworzona z nich plecionka owinięta była pierwotnie białą, a później jedwabną zieloną tasiemką lub nitką” (Piskorz-Branekova 2008: 136);
- „Pierścionki złote nosiły niekiedy kobiety na Kujawach, a największe tamtejsze strojnise w skrajnych przypadkach przystrajały pierścieniami (wykonanymi z różnych surowców) nawet wszystkie palce obu rąk” (Piskorz-Branekova 2008: 137);
- „W Wielkopolsce znano pierścienie robione ze słomy. Były one misternie plecione, stanowiły dar od kawalera dla dziewczyny świadczący o jego uczuciach i planach matrymonialnych” (Piskorz-Branekova 2008: 136);
- „Tradycja ludowa podaje, że na górzystych terenach południowej Polski kobiety, szczególnie frajerki harnasiów nosiły srebrne, złoczone, a nawet złote pierścionki, pochodzące ze zbójniczych łupów” (Piskorz-Branekova 2008: 139);
- „Pierścionek z oczkiem malowanym na szkle, Muzeum Zamojskie w Zamościu” (Piskorz-Branekova 2008: 139).

Polska kultura ludowa wypromowała też „modę pierścieniową” oraz modę na biżuterię odpustową. O fenomenie owych rodzimych kulturowych zjawisk, na podstawie ustaleń przytaczanej pracy E. Piskorz-Branekovej, wiadomo, że „ostatni etap mody pierścieniowej w biżuterii ludowej rozpoczęła się w pierwszych dekadach XX wieku. Zaczęto wtedy kupować, najczęściej na targach, jarmarkach i w miejscach pielgrzymkowych proste, przeważnie tombakowe lub srebrne, niekiedy ze stopów imitujących srebro obrączki oraz tandetne błyszczące, bardzo tanie pierścionki z kolorowymi oczkami. Obrączki te wykonane były najczęściej z paska płaskownika lub, jak pierścionki

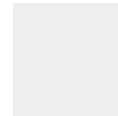
wykonane techniką sztancowania, sporadycznie były odlewane. Prawie zawsze były błyszczące i mocno »złote« lub »srebrne«. Oczka tych pierścionków były zwykle błyszczące w jaskrawych kolorach, robiono je z różnorodnych szkiełek i mas plastycznych. Mogły mieć kształt okrągły, owalny, prostokątny, kwadratowy lub każdy inny dowolny, były gładkie lub ozdobnie szlifowane. Osadzano je w wąskich rameczkach lub (albo) podtrzymywały je zwykle cztery zaczepy (*łapki*). Obrączki i pierścienie tego typu noszono dość powszechnie na terenie całej Polski. Dziś często traktujemy je jako część tzw. biżuterii odpustowej” (Piskorz-Branekova 2008: 141).

Przytoczone powyżej werbalne charakterystyki ludowych pierścieni są istotnym dopełnieniem wiadomości o ojczyściej biżuterii narodowej, którą popularyzuję podczas prowadzonych przeze mnie konwersatoriów z zakresu: dialektologii polskiej z elementami etnolingwistyki, wiedzy o kulturze, kamienia w kulturze, światów kamieni będących światami ludzi, języka i kultury, skarbców biżuterii będących skarbcami ludzi, języka i kultury.

Pierścienie w świetle ustaleń annulolingwistycznych

Na podstawie zaprezentowanych w pierwszej części niniejszej monografii, niezwykle wnikliwych werbalnych charakterystyk dawnych i współczesnych annulologicznych obiektów oraz ubogacających je, przytoczonych zasadnie cytatów, dokonać można – istotnej także dla anulolingwistycznej dydaktyki – lingwistyczno-kulturologicznej rekonstrukcji pierścieni(a). Owo wieloaspektowe, transdyscyplinarne wręcz, odtworzenie pierścieni(a) zasadzające się na interdyscyplinarnej wiedzy z zakresu złotnictwa, biżuternictwa, gemmologii, mineralogii, symboliki, historii, historii sztuki, wreszcie na stworzonej przez autorkę niniejszej monografii lit(h)olingwistyki, uzmysławia, że każdy pierścień skomponowany jest zarówno ze stałych/standardowych elementów, jak i elementów naddanych, podkreślających indywidualizm niemal wszystkich przywołanych w tej książce jubilerskich denotatów.

Annulologiczno-kulturologiczne ekscerpty potwierdzają również tezy, według których „[p]ierścienie robiono nie tylko z takich cennych materiałów jak złoto, ale też z innych, jak jaszka, bursztyń, opal, turkus, granat, koral” (Miller 2000: 264). „Rozliczne funkcje nadane drobnemu przedmiotowi spowodowały, że wykształciło się ogromne bogactwo typów dekoracji i kształtów pierścienia, angażując niemal wszystkie znane techniki złotnicze i przeróżne materiały” (Gradowski 1984: 98).

W historię pierścienia wkomponowane są bowiem także inne dopełniające się, zwerbalizowane informacje, sprawiające, że ów internacjonalny biżuteryjny desygnat urasta do rangi kulturowego fenomenu. W fenomen ten wpisują się również lingwokulturologiczne dane dokumentowane w tej części monografii, jak:

Chronologiczne
i topograficzno-
-etniczne
określenia
pierścieni(a)

Dzięki przywołanym ekscerptom wiadomo, że pierścienie powstawały w różnych okresach dziejów ludzkości, co potwierdzają konstrukcje językowe typu: *pierścienie średniowieczne, pierścienie średniowieczne z inskrypcjami, pierścienie gotyckie z inskrypcjami, wielki romański pierścień z to-pazem arcybiskupa Jakuba Świnki, pierścionki o rodowodzie renesansowym, rokokowe pierścionki, pierścienie nowożytne, pierścionki złote lub srebrne złożone, wspominane w dokumentach z lat 1557-1587, typowe sygnety dziewiętnastowieczne, dziewiętnastowieczne pierścienie ludowe, amerykański pierścień modernistyczny z lat 30. XX wieku.*

W świadectwach tych zawarte są także informacje odnośnie do miejsca powstania pierścieni(a) i noszących je etnosów. Grupę annulologicznych nazw odtoponimiczno-etnicznych, wskazujących na miejsce powstania lub pochodzenia precjozów i ubierających je przedstawicieli różnych kultur, reprezentują językowe konstrukcje typu: *pierścień krakowski, pierścień burmi-strzów krakowskich, kobiece pierścienie krakowskie, pierścienie huculskie, pierścienie norweskie, pierścienie z terenu Szwajcarii, włoskie pierścienie, pierścień rzymski, pierścień złoty żydowski, żydowski pierścień ślubny, złoty pierścień mieszczański z Poznania, pierścienie poznańskie, rzymskie sygnety, pierścionek jemeński, pierścionek z Birmy, hinduskie pierścionki, masajskie pierścionki, tybetańskie pierścionki z turkusem i koralem, jasnogórskie pierścionki-prezenty, jasnogórskie pierścionki-podarunki.*

Określenia
różnych rodzajów
pierścieni(a)

W werbalnych, nierzadko komplementarnych opisach zawarte zostały też bezpośrednie i pośrednie sugestie odnośnie do rodzajów precjozów stanowiących przedmiot niniejszych rozważań. Na podstawie interdyscyplinarnych ustaleń wiadomo, że pierścienie nie stanowią jednorodnej kolekcji desygnatów. Słownictwo i nazewnictwo utrwalone w zasadnie/celowo przytaczanych annulokulturologicznych ekscerptach/egzemplach pozwala ustalić, że na przestrzeni wieków ludzkość tworzyła nie tylko podstawowe pierścienie, sygnety, obrączki.

Jubilerzy i złotnicy kreowali także różnorodne typy/odmiany annulologicznych denotatów, co potwierdzają pojedyncze leksemy i konstrukcje językowe typu: *obrączka ślubna, gładka obrączka,*

obrączki-nagrody, pierścień, pierścień doży, pierścień koronacyjny, pierścień męski, pierścień mieszczanski, pierścień monogramowy, pierścień z monogramem, pierścień dwoisty, pierścień rodowy, zwykły pierścień, pierścień **rączka w rączkę**, pierścień z herbem, pierścień z herbem państwa, pierścień z herbem rodowym, pierścień z inicjałami, pierścień z inskrypcją, pierścień-obrączka, pierścień z obrączką, pierścień z trucizną, pierścień ze skrytką, zaczarowany pierścień, magiczny pierścień, pierścień dewocyjno-apotropeiczny, legendarny leczniczy pierścień dewocyjno-apotropeiczny, legendarny uzdrowicielski pierścień dewocyjno-apotropeiczny, pierścień przeciw epilepsji, pierścień położnic, nowy pierścień papieża z gładką tarczą, papieski pierścień rybaka/pierścień Rybaka/Pierścień Rybaka, złamany pierścień, przelamany pierścień, pierścień biskupa, pierścień biskupi, pierścień biskupi-sygnet pieczętny, pierścień burmistrzów krakowskich, replika pierścienia z grobu Kazimierza Wielkiego, pierścień noszony zimą, pierścień noszony podczas jazdy konnej, pierścień do noszenia na rękawiczce, pierścień do noszenia na grubej rękawicy, zawieszony pierścień, żydowski pierścień ślubny, pierścienie cygańskie, pierścienie kobiece, pierścienie męskie, pierścienie dziecięce, pierścienie pamiątkowe, pierścienie historyczne, pierścienie patriotyczne, pierścienie-odznaczenia, pierścienie emblematyczne, pierścienie monogramowe, pierścienie z inicjałami, pierścienie z inskrypcjami, pierścienie o charakterze bojowym, pierścienie-ozdoby, pierścienie dekoracyjne, pierścienie proste, pierścienie ludowe, pierścienie z monetą, pierścienie monetowe, pierścienie z medalionami, pierścienie z otwartymi medalionami, pierścienie zaręczynowe, pierścienie ślubne, pierścienie piszące, pierścienie z trucizną, pierścienie z trucizną w wydrążonej tarczy, pierścienie ze skrytką na truciznę, pierścienie składane, składane pierścienie, pierścienie-upominki, pierścienie węzowe, pierścienie w kształcie węza, pierścienie zwane wężykiem, męskie pierścienie krakowskie, pierścienie legendarne, pierścienie magiczne, pierścienie-amulety, pierścienie o znaczeniu amuletów, pierścienie-talizmany, pierścienie religijne, pierścienie-relikwie, pierścienie dewocyjne, pierścienie kościelne, pierścienie dostojników kościelnych, pierścienie papieży, pierścienie papieskie, papieskie pierścienie honorowe, pierścienie kardynałów, pierścienie kardynalskie, pierścienie biskupów, pierścienie biskupie, pontyfikalne pierścienie biskupie, pierścienie pontyfikalne, pierścienie księży, pierścienie opatów, pierścienie opackie, skromne pierścienie zakonnice, pierścienie zastępujące różaniec, pierścienie

*pielgrzymie, pierścienie z wizerunkiem muszli, pierścienie ze znakami pielgrzymimi, pierścienie z herbami miejsc pielgrzymich, pierścienie o tematyce **memento mori**, pierścienie żałobne, zabytkowe pierścienie, pierścionek, pierścionek składany, pierścionek zaręczynowy, pierścionek teriomorficzny, pierścionek z herbem, pierścionek z dwoma herbami na karneolu, pierścionki, pierścionki damskie, pierścionki dziecięce, pierścionki ludowe, pierścionki narzeczeńskie, pierścionki zaręczynowe, pierścionki ślubne, pierścionki odpustowe, pierścionki-prezenty, pierścionki-podarunki, pierścionki dewocyjne, pierścionki żałobne, pierścionki religijne, ozdobne pierścionki, pamiątkowe pierścionki, pierścionecek, pierścionecek dziecinny, pierścionecek z odpustu, pierścioneckzi, pierścioneckzi dziewczęce, pierścionek z pieczęcią, pierścień w formie sygnetu, sygnet, sygnet-pierścień, pierścień z sygnetem, sygnet pieczętny, sygnet z pieczętką, sygnet z tłokiem pieczętnym w oczku, sygnet z herbem, sygnet z monogramem, sygnet kobiecy, sygnet kupiecki, sygnet mieszczański, sygnet królewski, królewski sygnet, sygnet szlachecki, osobisty sygnet papieża, pieczęcie sygnetowe, pierścienie pieczętne, pierścienie z pieczętką, pierścienie z wprawioną w oczko pieczętką, pierścienie z tłokami pieczętnymi, pierścienie sygnetowe, pierścienie w typie sygnetowym, sygnety, sygnety z wyrytym herbem, sygnety z wyrytym monogramem, sygnety z tłokami pieczętnymi zawierającymi monogramy, sygnety z tłokami pieczętnymi zawierającymi gmerunki, sygnety z tłokami pieczętnymi zawierającymi puste pola, sygnety męskie, sygnety szlacheckie, królewskie sygnety-insygnia, książęce sygnety-insygnia, sygneciki, sygneciki niewieście, zekier, „ogródek”.*

Określenia
technik
stosowanych
do kreacji
pierścieni(a)

W przytoczonych powyżej annulologicznych ekscerptach zwerbalizowane zostały dwie zasadnicze techniki wykorzystywane do tworzenia pierścieni(a).

Pierwszą z nich jest *odlewanie* definiowane jako ‘jedna z najstarszych technik złotniczych i jubilerskich polegająca na wypełnieniu roztopionym metalem form z negatywnym wzorem pierścienia, który chce się uzyskać. Po zastygnięciu metalu odlew wyjmuje się i opóluje nierówności, wygładza, poleruje, czasami srebrzy lub złoci; odlewnictwo’, i potwierdzone w językowych konstrukcjach typu: *obrączki odlewane, ludowe pierścienie odlewane, pierścień odlewany z szyną*

o półkolistym przekroju, pierścień z elementów odlewanych złota próby 750 i platyny, srebra złocznego, pierścionek odlewany, sygnet odlewany.

Druga to *sztancowanie* dookreślane jako ‘wybijanie młoteczką lub wyciskanie prasą pierścienia z cienkiej blachy, przyłożonej do żelaznej sztancy o wgłębionym wzorze’. Mianem tym określa się również posługiwanie się *sztancą* ‘stalowym narzędziem z wypukłym lub wklęsłym wzorem, przeznaczonym do mechanicznego powielania wytłaczanych dekoracji’; wytłaczanie, wybijanie’ i udokumentowane w lingwistycznych konstrukcjach typu: *obrączki wykonane techniką sztancowania, pierścień złoty, sztancowany, pusty w środku*. Technika owa utrwalona została ponadto w wyrażeniach typu: *pierścień ze srebra wytłaczanego, pierścienie ze srebra wytłaczanego*, które dokumentują synonimiczno-tautonomiczny jej odpowiednik (*sztancowanie = wytłaczanie*).

Wnikliwa analiza konkretnych ekscerptów pozwoliła na ustalenie innych, mniej popularnych sposobów kreowania annulologicznych desygnatów. Są to:

- *wykuwanie*, ‘tu: obrabianie plastyczne na gorąco lub na zimno pierścienia z metalu przez ręczne lub mechaniczne zgniatanie go uderzeniem lub naciskiem’, funkcjonujące w kompozycjach typu: *wykuty z żelaza pierścień, wykuty z żelaza pierścień z kamieniem ze skały na Kaukazie*;
- *plecenie*, ‘łączenie pasm przekładanych jedno przez drugie, trzecie’, utrwalone w konstrukcjach typu: *pierścionki plecione z drutu brązowego, pierścionki plecione z drutu miedzianego, pierścionki plecione z drutu srebrnego, pierścionki plecione z drutu złotego*;
- *rzeźbienie*, ‘pokrywanie powierzchni kamienia rzeźbami, ornamentami’, współtworzące wielocłonowe zestawienie typu: *ametystowe rzeźbione pierścienie*;
- *wyrabianie/kreowanie/wycinanie* annulologicznych desygnatów bezpośrednio w kamieniu, również kamieniu organicznym, co znajduje potwierdzenie w wielocłonowych określeniach typu: *pierścienie wyrabiane z kamieni szlachetnych, pierścienie z kamieni szlachetnych, kamienny pierścionek, kamienny sygnet, kryształowy pierścionek, koralowy pierścień, pierścień wycięty z jednego szafiru, pierścienie z bursztynu, pierścienie z gagatu, pierścienie z kości, pierścionki z rogu, pierścionek z łosiego rogu, pierścionki z łosiego rogu, sygnet z czerwonego jaspisu*.

Dzięki interpretacji starannie wyekscerpowanych, zaprezentowanych w pierwszej części niniejszej monografii, faktów językowych wiadomo, że konstrukcyjnymi komponentami scharakteryzowanych w nich annulologicznych precjozów (pierścieni, pierścionków i sygnetów) są zwerbalizowane annulologiczne elementy reprezentowane przez:

- apelatyw *szyna*, dodatkowo definiowany jako: „obrączkowata część pierścionka utrzymująca go na palcu, nieodłączny element pierścionka skonstruowanego według tak zwanego klasycznego schematu budowy pierścionka; obrączka mocująca całość na palcu” (Rochacki 1996: 28), występujący w konstrukcjach typu: *szeroła, złota szyna, masywna szyna, szyna o półkolistym przekroju, półkolistie wyprofilowana szyna, czworokątna w przekroju szyna, prostokątna w przekroju szyna przechodząca w ośmioboczną główkę, szyna obrączkowa, półokrągła, szyna wypukła, skomponowana z trzech skręconych półwałków, szyna rozszerzająca się ku przodowi w strzemiączka, rozszerzająca się ku końcom szyna, szyna w połowie lita, w drugiej połowie wygięta w formę teownika, ażurowa szyna, połowa szyny*. Jest on zastępowany synonimem-tautonimem *obrączka*, wpisującym się w wielocłonowe konstrukcje typu: *gładka lub profilowana obrączka, gładkie obrączki, pierścień o bogato profilowanej obrączce, metalowa obrączka, metalowa obrączka ze szklanym oczkiem, obrączka poszerzona, lekko rozwidlona po bokach, obrączka mocno i wyraźnie poszerzona, szeroka, ciężka obrączka papieskich pierścieni honorowych, obrączka z inicjałami, pierścień gemelowy składający się z dwu połączonych ze sobą obrączek, podwójna obrączka, obrączka złożona z połączonych ze sobą obrączek, obrączka z osadzonymi kamieniami szlachetnymi, lekko rozwidlona po bokach i przyozdobiona rytami obrączka*;
- przywoływany powyżej apelatyw *teownik*, ‘tu: podłużny element konstrukcyjny o przekroju w kształcie litery T’, występujący w cytowanej już kompozycji typu: *szyna w połowie lita, w drugiej połowie wygięta w formę teownika*;
- apelatyw *arkadki*, dookreślany jako ‘element konstrukcyjno-dekoracyjny składający się z dwóch podpórek połączonych łukiem’, utrwalony w wielocłоновym wyrażeniu przyimkowym typu: *trzy arkadki na zakończeniu szyny*;

- apelatyw *miseczka*, ubogacający ustalenie typu: „We wczesnym średniowieczu kamienie, najczęściej w formie kaboszonu, oprawiano w rodzaj miseczki tworzącej rozszerzenie na obręczce” (Kozakiewicz red. 1969: 280);
- apelatyw *biza*, funkcjonujący w kompozycjach typu: *ażurowa biza, od spodu ażurowa biza w formie prostokąta, biza pełna, puklowana, biza grawerowana w motyw czwórliścia w rombie*;
- apelatyw *carga*, współtworzący konstrukcje typu: *zwielokrotniona carga, ząbkowana carga wokół kamienia centralnego, owalny, jednostronnie płaski kamień oprawiony w cargę dopasowaną do krzywizny kamienia, pierścionek składający się z carg, w pełnej oprawie pierścienia: onyks zakuty w cargę, pierścienie z szesnastoma rozetami diamentowymi, oprawionymi w cargi*;
- apelatyw *plata*, występujący w dookreśleniu tego elementu: *plata w swej centralnej części ma oprawiony główny kamień, zaś na obrzeżu umieszcza się towarzyszące drobne kamienie lub inne zdobienia* i wyrażeniu przyimkowym typu: *plata na wierzchu*;
- apelatyw *korona*, funkcjonujący w zdaniu: *Większość pierścieni ma wprawione w koronę (główkę) kamienie szlachetne* (Dolczewska 2015: 43) i wieloczłonowych zestawieniach typu: *rozbudowana korona, korona rozbudowana, pierścień o koronie rozbudowanej, pierścień z osadzonym w jednej części korony kamieniem zielonym, a w drugiej – czerwonym, korona sygnetów, wysoka korona, ametyst o szlifie kopertowym w wysokiej koronie, korona pierścienia z karneolem w oprawie pełnej, żłobkowanej, zastępowany:*
 1. wymienianym już w przywołanym zdaniu synonimem-tautonimem *główka*, ubogacającym kompozycje typu: *ośmioboczna główka, spód główki, graniasta, trzyczęściowa, wysoka główka, której część środkowa jest wyższa i szersza, złoty pierścień z owalną główką osadzoną na rozszerzającej się ku końcom szynie, główka w kształcie kaszty, na dole rozdzielonej na 4 płatki, pierścionek z główką w kształcie krzyża: złoto, emalia, kryształ*,
 2. morficznie nacechowanym synonimem-tautonimem *kaszta*, wpisującym się w konstrukcje typu: *w kaszcie diament, płytka kaszta, szafir w płytkiej kaszcie ozdobiony granulkami*;
- apelatyw *trzcień*, utrwalony w wyrażeniu przyimkowym typu: *pod koroną trzcień*;

- apelatyw *strzemiączka*, funkcjonujący w zestawieniach typu: *szyna rozszerzająca się ku przodowi w strzemiączka, strzemiączka z blaszanych wolut ← woluty ‘ślimacznice, motywy ornamentalne w kształcie spirali lub zwoju’*;
- apelatyw *oprawa*, wkomponowany w mniej lub bardziej rozbudowane konstrukcje typu: *pierścień o delikatnej oprawie, delikatne oprawy, oprawa w kształcie łódki, kamienie jubilerskie w oprawach otwartych ze srebra, oprawa pełna, pełne oprawy, oprawa kamieni srebrna, oprawa kamieni w cargi, oprawa ze złota, oprawa ze srebra złożonego, oprawa ze srebra lub złota, oprawa kamienia, emaliowana oprawa, gruba, pokryta rzeźbą figuralna oprawa, oprawa bardzo finezyjna, kamienie w oprawie otwartej, pierścień z rubinem o szlifie tablicowym, w oprawie pełnej kasetowej, pierścień z kwarcem awenturynowym w oprawie kasetowej, oprawa przypominająca pazury ptasie, oprawa ze złota, oprawa sygnetu ze złota lub srebra złożonego, skromna lecz masywna, przystosowana do odciskania, oprawa bezelowa, ‘okrągła oprawa z metalu, zagniatana na całym obwodzie kamienia’, oprawy w korony, kamienie osadzone w jednej linii w oprawach pełnych;*
- apelatyw *wsporniki*, funkcjonujący w wyjaśnieniu typu: *z górnych płatków takiej przeciętej na krzyż obrączki złotnik formuje wsporniki, rozcinając je niekiedy wzdłuż i rozchylając w kształt widełek oraz wieloczołowych zestawieniach typu: wsporniki stabilizujące oprawę, wsporniki podtrzymujące oprawę kamienia;*
- wariantywny apelatyw *listwa/listewka*, współtworzący konstrukcje typu: *czterodzielna szeroka listwa, kamień ujęty w wąską, gładką listewkę;*
- apelatyw *koronka* definiowany jako ‘rodzaj ażurowej oprawy, w której kamień ujęty jest kilkoma delikatnymi „łapkami”’, zastępowany synonimiczno-tautonimicznymi apelatywami *ramki = rameczki = koronki*, zwerbalizowanymi w określeniach typu: *ramki (koronki) mocujące korale do pierścienia, oczka osadzone w wąskich rameczkach, koronka, oczko korala osadzone w płytkiej, ząbkowanej koronce;*
- apelatyw *kasetka*, funkcjonujący w konstrukcjach typu: *kasetka dostosowana do kształtu kaboszona, kasetki dostosowane do kształtu kamienia, kasetki o odpowiadających im kształtach geometrycznych;*

- synonimiczno-tautonimiczne apelatywy *zaczepy* = *łapki*, występujące w zestawieniach typu: *oczka podtrzymywane czterema zaczepami (łapkami), łapki – elementy ujmujące kamień, kamień zamocowany czterema prostopadłymi przytulonymi do szyny i kaszty łapkami*;
- apelatyw *oczko*, o którym wiadomo, że „tworzy je przeważnie kamień ozdobny, kamień centralny lub kamienie, ewentualnie tarczka z tłoczonym lub grawerowanym przedstawieniem, ozdobą lub inskrypcją” (Piskorz-Branekova 2008: 130), które wyewoluowało w dobie renesansu, gdyż „wraz z wielkim rozkwitem jubilerstwa wystąpiła wielka różnorodność ukształtowania oczka: najczęściej kwadratowa piramidka z osadzonym na szczycie zwykle ośmiościennym kształtem diamentu o wygładzonych ścianach (tak zwany kończysty diament), przytwierdzona do gładkiej lub profilowanej obrączki; boki oprawy oczka i obrączkę bogato zdobiono emalią; dużym kamieniom, szczególnie turkusom, dawano oprawę w postaci kasetki dostosowanej do kształtu kaboszona, kamieniom przejrzystym, szczególnie szafirom i rubinom, szlifowanym w ośmioboki, migdały, rozety itp. – kasetki o odpowiadających im kształtach geometrycznych, a kamieniom nieregularnym kasetki dostosowane do kształtu kamienia. [...] W klasycyzmie pojawiły się pierścienie z oczkiem w kształcie bardzo wydłużonego, zakończonego ostro owalu zdobionego malowaną emalią – tak zwane markizy” (Kozakiewicz red. 1969: 280), i którego nazwa wpisuje się w bardziej i mniej rozbudowane kompozycje typu: *oczko, w które wprawia się niekiedy drogocenny kamień szlachetny lub naśladowujące go mniej lub bardziej udatnie kolorowe szkiełko albo korał, perłę, tarczę sygnetu, oczko gładkie, oczka kwadratowe, oczka okrągłe, oczka owalne, oczka prostokątne, oczka ozdobnie szlifowane, oczka osadzone w wąskich rameczkach, kobiece pierścienie krakowskie z oczkiem z jednego koralu, szklane oczko, na którym ręcznie malowano wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej, oczko z wrytym w oczku monogramem, oczko o kształcie podobnym do odwróconego czterolistnego kielicha kwiatu z osadzonym na szczycie kamieniem, oczka z koralu prawdziwego, oczka pierścieni z koralu szlachetnego, oczko koralu jednostronnie płaskiego, oczko koralu osadzone w płytkiej ząbkowanej koronce, oczko z koralu półpłaskiego, gładkiego, na szynie wprawiane w poszerzoną, lekko rozwidloną po bokach i przyozdobioną rytami obrączkę, okrągłe oczko z koralu, oczko z koralu w kształcie czworoboku*;

- przywoływany powyżej apelatyw *tarczka*, utrwalony w dwuczłonowych zestawieniach typu: *kwadratowa tarczka, okrągła tarczka, okrągła, oszklona tarczka, owalna tarczka, prostokątna tarczka*;
- apelatyw *typariusz* definiowany jako ‘tu: stanowiący oczko sygnetu metalowy stempel do wyciskania pieczęci’, funkcjonujący w określeniach typu: *typariusz ze znakiem pieczętnym, typariusz ze znakami heraldycznymi, typariusze z inicjałami, typariusz z monogramami, typariusze z wizerunkami zwierząt, typariusze z wizerunkami roślin, typariusze z wizerunkami rozmaitych przedmiotów*;
- apelatyw *tarcza*, wpisujący się w konstrukcje typu: *pierścień złoty z tarczą, na której kolorowa miniatura z popiersiem księcia Poniatowskiego na kości słoniowej; tarcza sygnetu – pieczętka wyrzeźbiona w kamieniu lub metalu, asymetryczna, fantazyjna tarcza, prostokątna tarcza, wydrążona tarcza, tarcza z kamieniem, rollwerkowa tarcza ← rollwerk ‘zwijany ornament późno-renesansowy, operujący formami taśmy, jakby wycinanej z blachy, komponowany przestrzennie o zakończeniach zwijających się łagodnie lub spiralnie’, tarcza-wieczko zamykające skrytkę*;
- apelatyw *tłok*, ubogacający zestawienia typu: *tłok pieczętny, tłok pieczętny sygnetu, tłok pieczętny sygnetu (zwany również sygnetem), tłok sygnetu z kryształu, tłok sygnetu z ozdobnego kamienia, tłok sygnetu ze szkła, tłok sygnetu wykonany z karneolu, sygnety z tłokami pieczętnymi z metalu, sygnety z tłokami pieczętnymi ze srebra, sygnety z tłokami pieczętnymi z brązu, sygnety z tłokami pieczętnymi z żelaza, sygnety z tłokami pieczętnymi zawierającymi puste pola, sygnety z tłokami pieczętnymi zawierającymi gmerunki, sygnety z tłokami pieczętnymi zawierającymi monogramy, pierścienie z tłokami pieczętnymi, typowe kamienie wykorzystywane do tłoku pieczętnego to onyks, krwawnik i ametyst, wysoki, kwadratowy tłok papieskich pierścieni honorowych, zastępowany synonimem-tautonimem *pieczęć*, wpisującym się w kompozycje typu: *pieczęć sygnetowa, pierścień z kamieniem z pieczęcią, pierścienie wykonywane z metalowego paska z umieszczonym na nim kamieniem z pieczęcią*;*
- apelatyw *moneta* zastępowany dwuczłonowym apelatywnym mianem *złota moneta*, utrwalony w uwagach-kompozycjach typu: „Pierścienie z monetą były szczególnie popularne w czasach

rzymskich. [...] Pierścień z monetą na której widnieje podobizna cesarzowej Faustyny. [...] Ten pierścień z monetą ozdobiony został wizerunkiem cesarza Antoniusza Piusa, który panował w latach 136-161 oraz jego żony Faustyny. [...] Pierścień z monetą na której widnieje podobizna cesarzowej Faustyny. Rzymskie pierścienie z monetą (Fyson 1996: 36-37); Jedna złota moneta tego typu posiada monetę (Dolczewska 2015: 45); Rzymski pierścień zrobiony ze złotej monety” (James 1994: 16).

Z wyekscerpowanych egzemplów wynika ponadto, że annulologicznymi komponentami są też *skrytka w pierścieniu* i *zapięcie z zatrzaskiem*.

Pomimo wspólnych elementów konstrukcyjnych pierścienie poddane annulologicznej indywidualizacji różniły się od siebie formą, wzorem, kształtem.

Różnorodność owa znalazła swoje potwierdzenie w werbalnych konstrukcjach typu: *dwie obrączki połączone trzymającymi się dłońmi, obiekt-obrączka, obrączka w kształcie spiralnie układającego się węża, podwójna obrączka, podwójne obrączki, pierścień w formie obrączki zwieńczonej daszkiem lub namiotem, pierścień-obrączka, pierścienie-obrączki, pierścienie-obrączki z pojedynczym rzędem drogich kamieni, pierścienie-obrączki z podwójnym rzędem drogich kamieni, pierścienie w formie obrączki żelaznej, pierścienie w formie obrączki srebrzonej, pierścień z obrączką, pierścienie bliźniacze, pierścienie narzeczeńskie ze złączonymi dłońmi, pierścień „ręka w rękę”, pierścień dwoisty, pierścień z obrączką, pierścienie w formie paska z klamrą, pierścień zawieszony na łańcuszku, służący jako miniaturowy zegar słoneczny, pierścień z maleńkim zegarkiem, pierścienie z małymi zegarkami, pierścienie z maleńkimi zegarkami, pierścienie z małymi talizmanami, pierścienie z ołtarzykami, pierścienie rozkładane, pierścień w kształcie plecionki, pierścień o formie teriomorficznej, pierścień w formie węża gryzącego własny ogon, pierścień w formie węgorza gryzącego własny ogon, pierścienie węzowe, pierścienie o kształcie węża, pierścienie zwane wężykiem, wężyki, pierścień o formie geometrycznej, pierścień w kształcie płaskiego rombu, romboidalne pierścienie markizy, wysadzone rzędami kamieni, pierścienie z otwartymi medalionami, pierścienie*

Określenia
form, wzorów
i kształtów
pierścieni(a)

składane, składane pierścienie, zawieszony pierścień, pierścień z sygnetem, pierścień w formie sygnetu, pierścień w typie sygnetowym, pierścień w formie obrączki zwieńczonej daszkiem lub namiotem, pierścienie cygańskie – złote obrączki z osadzonymi 1-3 kamieniami, tak że tafla kamienia była równa z powierzchnią metalu, pierścionki zaręczynowe „rączka w rączkę”, pierścionki składające się z dwóch obrączek połączonych trzymającymi się dłońmi, pierścionek z oczkiem w formie obrączek, pierścionki na dwa palce, pierścionek-wisior, pierścionek składany, delikatne łańcuszki łączące bransoletkę z pierścionkiem, bransoletka z pierścionkiem z motywem pająka, pierścionek w kształcie krzyża, pierścionek w formie kwiatu, pierścionek teriomorficzny, pierścionek w formie węża, wężowy pierścionek zaręczynowy wysadzany szmaragdami, wężowy pierścionek zaręczynowy z diamentami, pierścionek z pieczęcią, złoty sygnet-pierścień, sygnet z tłokiem pieczętnym w oczku, sygnet z pieczętką, „ogródek”.

Określenia
metali/kruszców
używanych
do wyrobu
pierścieni(a)

Na podstawie annulolingwistycznych danych przywołanych w pierwszej części niniejszych rozważań wiadomo, że jednymi z głównych tworzyw wykorzystywanych do kreowania pierścieni(a) były różne rodzaje metali. Potwierdzają to specjalistyczne refleksje, w których zwerbalizowane zostały:

- apelatyw *metal* funkcjonujący w kompozycjach typu: *metalowa obrączka, metalowy pierścień, całkowicie metalowe pierścienie, pierścienie z metalu, pierścienie z metali, pierścienie z metalowego paska, pierścienie ze stopu metali, pierścienie ze szlachetnych metali* oraz językowej konstrukcji sygnującej annulologiczny element typu: *sygnet z tłokami pieczętnymi z metalu;*
- apelatyw *blacha*, ‘arkusz metalu otrzymywany przez walcowanie’, nazywający annulologiczny detal typu *strzemiączka z blaszanych wolut;*
- apelatyw *złoto*, sygnujący ‘szlachetny metal o pięknym, żółtym połysku, miękki i łatwo kowalny, używany do wyrobów złotniczych głównie w stopach z miedzią i srebrem. Złoto jest bardzo odporne na działanie czynników atmosferycznych, zachowuje więc długo swój blask i połysk’, o którym, w kontekście refleksji dotyczących pierścieni(a), na podstawie ustaleń Hanny Szymanderskiej wiadomo, że „złote pierścienie mogli początkowo nosić tylko senatorzy

i osoby zajmujące wysoką pozycję społeczną, później przestały być znakiem przynależności do określonego stanu społecznego, stały się powszechne i zaczęto ozdabiać je drogimi kamieniami, cyzelunkami, emalią, symbolami i wyrytymi inicjałami imienia” (Szymanderska 2008: 101). Annulologiczne zastosowanie owego kruszcu utrwalone zostało w mniej lub bardziej rozbudowanych określeniach typu: *obrączka złota, prosta złota obrączka, obrączka ze złota, złota obrączka z indyjskim szafirem, złote obrączki ślubne, złote obrączki z napisem „Ojczyzna swemu obrońcy”, złoty pierścień, pierścień złoty, pierścień złoty z brązowym kwarcem, pierścień ze złota, pierścień ze złota z diamentem, złoty pierścień z czterema szlifowanymi diamentami, diamentowy pierścień ze złota, złoty pierścień ze szmaragdem biskupa krakowskiego Maura, złoty pierścień z szafirem arcybiskupa Alberta Montreuil, pierścień zrobiony ze złotej monety, złote pierścienie, złote pierścienie biskupów zdobione ametystami, pierścień doży ze złota i koralu, pierścienie ze złota, pierścienie złote, pierścienie z czystego złota, pierścienie zamknięte z czystego złota, złote pierścienie z wielkimi diamentami, złote pierścienie z podobizną księcia Józefa Poniatowskiego, pierścionek zaręczynowy złoty, ludowe pierścionki złote, złote pierścionki, złoty sygnet, złoty sygnet-pierścień, złoty sygnet mieszczański z Poznania, złoty sygnet noszony przez papieża, oprawa ze złota.*

Znamiennym wyróżnikiem tej grupy ekscerptów są nazwy wskazujące na różne rodzaje tego kruszcu, jak:

- *pierścionek ze złota płatkowego* ← *złoto płatkowe*, ‘rozprasowana w cienkie płatki złotej folii’;
- *pierścień odlany z dukatowego złota* ← *złoto dukatowe*, ‘złoto obrączkowe, złoto czyste bez domieszek’;
- *pierścionki z odpadów złotniczych* ← *odpady złotnicze*, ‘tu: resztki złota, odpadające przy tworzeniu konkretnego precjozum, wykorzystane do wykonania pierścionków’.

Cenne są też werbalne informacje o technice jubilerskiej i sposobie zdobienia złota utrwalone w rozbudowanej, opisowej wręcz konstrukcji typu: *złoto odlewane, emaliowane w pierścieniu arcybiskupa Stanisława Szembeka* ← *złoto odlewane* ‘tu: złoto otrzymane przez wypełnienie formy kruszczem w stanie ciekłym lub półciekłym, zachowującym po skrzepnięciu kształt formy’ + *złoto*

emaliowane ‘zdobione emalią, na przykład *emalią komórkową* – jednobarwną emalią tworzącą deseń mozaikowy przez wypełnienie otworów powstałych po przylutowaniu drutu albo pasków metalowych do metalowej powierzchni lub *emalią żłobkową* – emalią kładzioną w zagłębienia, wyżłobione w metalu’.

Na uwagę zasługuje również złotniczy detal wyeksponowany w językowej kompozycji, będącej równocześnie zbiorem zdobniczych szczegółów, z których wynika, że integralnym elementem annulologicznego desygnatu jest *złota cyfra*, ‘tu: wykreowane ze złota początkowe litery imienia i nazwiska’, współtworząca wielozłonowe określenie typu: *pierścień ze złotą cyfrą na paście niebieskiej otoczonej wianuszkami brylantów*.

Ze złota przygotowywano także elementy konstrukcyjne poszczególnych annulologicznych ozdób, jak w *pierścieniu z ametystem w złotej oprawie metropolity gnieźnieńskiego Henryka Kiełlicza*.

Aby konkretnemu annulologicznemu desygmatowi wykonanemu z metalu o niższej wartości nadać wyższą wartość, stosowano czasami technikę *złocenia* ‘pokrywania metalu, najczęściej srebra, miedzi, warstewką złota. Najpopularniejszą metodą stosowaną do drugiej połowy XIX wieku było tak zwane złocenie ogniowe, potem zastąpiło je tańsze glazurowanie’.

Zabieg ów dokumentują zestawienia językowe typu: *pierścień pozłacany, pierścień pozłacany z kwarcem dymnym, solidny złocony pierścień papieża Eugeniusza IV, pierścienie ze srebra złoczonego, pierścionki srebrne złoczone, papieskie pierścienie honorowe z pozłacanego brązu, oprawa ze srebra złoczonego*.

Apelatyw *srebro* nazywający ‘szlachetny metal o silnym, białym połysku, miękki, łatwo kowalny i ciągliwy, do wyrobów zdobniczych używany w stopach z miedzią. Stosunkowo odporny na działanie czynników atmosferycznych, z biegiem czasu pod wpływem powietrza pokrywa się szarym, łatwym do usunięcia nalotem’. Jego miano współtworzą nazewnicze zestawienia typu: *obrączka ze srebra, obrączki srebrne, pierścień ze srebra, pierścień ze srebra i ametystów, pierścienie ze srebra, srebrne pierścienie z podobizną księcia Józefa Poniatowskiego, pierścionek srebrny, pierścionek ze srebra, srebrne pierścionki, ludowe pierścionki srebrne, masajskie pierścionki ze srebra, sygnet ze srebra*.

Znamienną cechą tej grupy annulologicznych nazw jest wartościowanie poddanego obróbce kruszcu. Wśród nacechowanych wartościująco językowych kompozycji wyraźne są dwie tendencje wykorzystujące:

1. konstrukcję werbalną z elementem liczebnikowym typu: *obrączka ze srebra 925*, *pierścionek ze srebra 925* ← *srebro 925* ‘srebro wysokiej próby, zawierające 92,5% lub więcej czystego srebra oraz zwykle trochę miedzi’;
2. konstrukcję werbalną bez członu liczebnikowego typu: *pierścienie ze srebra niskiej próby*, *pierścionki ze stopów srebra niezbyt wysokiej próby*.

Znacząca jest też inna informacja na temat srebra używanego do kreowania konkretnego annulologicznego obiektu. Wynika z niej, że kruszec ów może być poddany procesowi *rodowania* ‘technologii pokrywania wyrobu srebrnego *rodem* – najtrwalszym i najdroższym metalem szlachetnym z grupy platynowców o pięknej, jasnosrebrzystej barwie, który nie tylko chroni powierzchnię wyrobu przed utlenianiem, ale nadaje lśniący połysk, doskonale eksponując osadzone kamienie, zwłaszcza brylanty’. Przekonuje o tym wyrażenie przyimkowe typu: *pierścionek ze srebra rodowanego*.

Srebro, podobnie jak inne metale, może być poddane technice wyłaczania, czego dowodzi kompozycja przyimkowa typu: *pierścienie ze srebra wyłaczanego*. Metal ten służył i nadal służy do wykonywania pragmatycznych elementów w sygnetach, czego dowodzi wielocłonowe, werbalne określenie typu: *sygnet z tłokami pieczętynymi ze srebra*.

Wśród annulolingwistycznych danych znalazły się i te, które wskazują na fakt zastępowania srebra mniej wartościowymi materiałami. Przekonują o tym konstrukcje typu: *pierścienie w formie obrączki srebrzonej* ← *srebrzony* ‘pokryty warstewką srebra’ oraz *obrączki ze stopów imitujących srebro* ← *imitujący* ‘tu: naśladowający, podrabiający srebro’.

Apelatyw *platyna*, ‘stosowany w jubilerstwie srebrzystobiały metal szlachetny’, wpisujący się w miano typu *pierścienie z platyny*. Wielocłonowe werbalne egzempli *pierścień z elementów odlewanych złota próby 750 i platyny*, *srebra złoczonego*, *oprawa ze srebra złoczonego* dowodzą natomiast, że do wykreowania jednego annulologicznego precjozum wykorzystywano równocześnie trzy metale szlachetne, jak *złoto*, *platynę* i *srebro złoczone*.

Apelatyw *pallad*, ‘stosowany w jubilerstwie kowalny metal szlachetny’, który wykorzystany został do stworzenia klejnotu sygnowanego werbalną konstrukcją z członem liczebnikowym typu: *obrączka z palladem 585*.

Apelatyw *żelazo* ‘metal ciężki, kowalny’, o którego zastosowaniu świadczą kompozycje wyrazów typu: *żelazne kółko, obrączka żelazna, pierścienie w formie obrączki żelaznej, pierścień żelazny, pierścień z żelaza, wykuty z żelaza pierścień, pierścienie żelazne, żelazne pierścienie, proste żelazne pierścienie, pierścienie zaręczynowe z żelaza, pierścionek zaręczynowy z żelaza, wykuty z żelaza pierścień z kamieniem ze skał na Kaukazie*. Metal ten, podobnie jak srebro, wykorzystywany był i jest do przygotowywania pragmatycznych elementów w sygnetach. Fakt ów potwierdza językowa kompozycja typu *sygnet z tłokami pieczętnymi z żelaza*.

Apelatyw *miedź*, ‘metal ciężki, barwy czerwonej, kowalny’, którego annulologiczne wykorzystanie zaświadcza mniej lub bardziej rozbudowane werbalne zestawienia typu: *pierścienie miedziane, pierścionek zaręczynowy z miedzi, masajskie pierścionki z miedzi, miedziane pierścioneczki dziewczęce z drutu z kolorowymi oczkami*.

Apelatyw *mosiądz*, ‘stop miedzi z cynkiem i innymi metalami, zawartość miedzi ponad 55%, barwa od żółtej pod czerwoną’, reprezentowany przez nieliczne wieloczłonowe określenia typu: *pierścienie z mosiądzu, pierścionki z mosiądzu, pierścionek mosiężny*.

Apelatyw *brąz* ‘stop miedzi z innymi składnikami, głównie metalami’; jego miano wpisuje się w werbalne konstrukcje typu: *pierścień brązowy, brązowy pierścień z inskrypcją Achaba*. Z brązu, podobnie jak ze srebra i żelaza, przygotowywano i nieustannie przygotowuje się tłoki pieczętne sygnetów. Proces taki zwerbalizowano w wieloczłonowym wyrażeniu typu *sygnet z tłokami pieczętnymi z brązu*. Ponadto używano go do *platerowania*, ‘pokrywania cienką warstwą metalu szlachetnego w celu ozdobienia go i zabezpieczenia przed korozją’, co potwierdza wyrażenie typu: *pierścień z brązowego plateru*.

Apelatyw *cyna*, ‘miękki srebrzystobiały metal, z którego wyroby na przełomie XVIII i XIX wieku, często posrebrzano; zasadniczą techniką stosowaną przy jego obróbce było odlewanie’ (Piskorz-Branekova 2008: 133), utrwalony w trójczłonowym zestawieniu typu: *ludowe pierścionki cynowe*.

Apelatyw *tombak*, ‘rodzaj mosiądzu, stop miedzi z cynkiem, niekiedy z dodatkiem cyny barwy żółtożółtej’, współtworzący wyrażenia typu: *obrączki tombakowe*, *ludowe pierścionki tombakowe*.

Apelatyw *alpaka* wyróżniający ‘stop niklu 35% z miedzią 40% i cynkiem 25% o dużej trwałości, odporny na korozję, barwy lśniąco srebrzystej, o srebrzystym połysku’, znany też jako *argentan*, *bakfon*, *nowe srebro*, funkcjonujący w zestawieniach typu: *pierścień z alpaki*, *ludowe pierścionki bakfonowe*.

Apelatyw *aluminium*, ‘lekki, srebrzysty metal’, udokumentowany w wielocłonowej kompozycji typu: *pierścień ze stopu aluminium*, *z kaboszonem z nierozpoznanego, sztucznego tworzywa*.

Apelatyw *tytan*, ‘szary metal, używany jako składnik specjalnych stopów odpornych na korozję’, który razem z mianem *srebro* wpisuje się w kompozycję typu *pierścień wykonany ze srebra i tytanu*.

Analizowane ekscerpty dowodzą ponadto, że annulologiczne precjoza wykonywano także z różnego rodzaju – mniej lub bardziej szlachetnego – *drutu*, ‘wyrobu z metalu o niewielkim stałym przekroju poprzecznym’, czego dowodzą wielocłonowe kompozycje typu: *pierścienie z drutu*, *miedziane pierścioneczki dziewczęce z drutu z kolorowym kamykiem*, *pierścionki plecione z drutu brązowego*, *pierścionki plecione z drutu miedzianego*, *pierścionki plecione z drutu srebrnego*, *pierścionki plecione z drutu złotego*.

Kreowano je także z *plaskownika*, ‘płaskiego pręta metalowego o prostokątnym przekroju poprzecznym’, co znajduje potwierdzenie w wielocłonowym wyrażeniu typu *obrączki wykonane z paka plaskownika*.

Zaprezentowane w niniejszej publikacji annulologiczne fakty językowe dokumentują również i to, że, oprócz różnych metali integralnymi elementami obrączek, pierścieni, pierścionków, sygnetów były kamienie. Znamiennej cechą charakteryzowanych precjozów stanowi prawidłowość polegająca na uogólnieniu nazw owych naturalnych i sztucznych kamieni wprawionych w annulologiczne desygnaty. Taka uogólniająca werbalizacja funkcjonuje w ekscerptach typu: *obrączka ozdobiona kamieniem szlachetnym*, *pierścienie-obrączki z pojedynczym lub podwójnym rzędem*

Określenia
kamieni
zdobiących/
wprawianych
w pierścienie

drogich kamieni, pierścień z kamieniem szlachetnym, pierścień z kamieniem ozdobnym, pierścień z drogimi kamieniami, pierścienie dekorowane kamieniami szlachetnymi, pierścienie ozdobione kamieniami, pierścienie z kamieniami szlachetnymi, pierścienie z kamieni szlachetnych, pierścienie z kamieniami ozdobnymi, pierścionek z kamieniami szlachetnymi, pierścionki z kamieniami szlachetnymi, sygnet z drogimi kamieniami, sygnet z bliżej nieokreślonym kamieniem, pierścienie sygnetowe kameryzowane kamieniami jubilerskimi szlifowanymi w kaboszon wysoki.

Werbalizacja uogólniająca nazwy kamieni wprawianych w annulologiczne desygnaty stanowi również wykładnik konstrukcji z elementem chromatycznym typu: *pierścień z czarnymi kryształami w wypełnieniu pavé*¹, *pierścień z kamieniem o trzech kolorach – czerwonym, białym i zielonym, pierścień dwoisty z osadzonym w jednej części korony kamieniem zielonym, a w drugiej – czerwonym, pierścień z ażurowym wzorem przedstawiającym bukiet, koszyk lub wazon kwiatów z drogocennymi kamieniami o różnych kolorach, pierścienie z wprawionymi barwnymi kamieniami pochodzenia antycznego, pierścienie proste, wysadzone kamieniami kolorowymi, pierścionek z czerwonym kamykiem, pierścionki z kolorowymi kamieniami szlachetnymi, tandetne, błyszczące, bardzo tanie pierścionki z kolorowymi oczkami, miedziane pierścioneczki dziewczęce z drutu z kolorowym kamykiem, oczka pierścionków błyszczące w jaskrawych kolorach.*

Takie językowe uogólnienie charakteryzuje też:

- określenie nacechowane wartością typy: *sygnet z uszkodzonym kamieniem, duże kamienie pierścienia oprawione w złoto;*
- kompozycję z członem oronimicznym typu: *wykuty z żelaza pierścień z kamieniem ze skał na Kaukazie;*
- przywoływane już nazwy typu: *kamienny pierścionek, kamienny sygnet, pierścienie wyrabiane z kamieni szlachetnych, pierścienie z kamieni szlachetnych, kamienny pierścionek, kamienny sygnet, kryształowy pierścionek, koralowy pierścień, pierścień wycięty z jednego szafiru, pierście-*

¹ *Pavé* 'rodzaj wypełnienia, w którym poszczególne kamienie są montowane tuż obok siebie, bez pozostawiania wolnych przestrzeni'.

nie z bursztynu, pierścienie z gagatu, pierścienie z kości, pierścionki z rogu, pierścionek z łosiego rogu, pierścionki z łosiego rogu, sygnet z czerwonego jaspisu, wskazujące na fakt, że jedynym materiałem użytym do tworzenia annulologicznych ozdób mogą być wyłącznie kamienie;

- zestawienia wyróżniające niektóre elementy pierścienia typu: *tarcza z kamieniem, tłok z półszlachetnego kamienia, tłok z kryształu, owalny, jednostronnie płaski kamień oprawiony w cargę dopasowaną do krzywizny kamienia, litera wycięta w kamieniu, litera ułożona z kamieni.*

W pozostałych annulologicznych egzemplach występuje jednak uszczegółowienie nazw konkretnych kamieni wkomponowanych zarówno w dawne, jak i współczesne annulologiczne denotaty. Zasadę tę odzwierciedlają językowe fakty eksponujące miana *jubilerskich kamieni szlachetnych*, ‘minerałów, skał i substancji pochodzenia organicznego, które poza innymi zastosowaniami bywają wykorzystywane w jubilerstwie do wyrobu klejnotów’ (Żaba, Żaba 2023: 6) i *jubilerskich kamieni ozdobnych*, ‘mniej cennych minerałów, skał i substancji pochodzenia organicznego odznaczające się mniej efektownym wyglądem oraz mniejszą trwałością’ (Żaba, Żaba 2023: 6)², czyli *drogich kamieni*, ‘minerałów odznaczających się rzadkością występowania, niezwykłym wyglądem, piękną barwą, żywym połyskiem, przezroczystością, wysokim współczynnikiem załamania światła, zachwycającymi efektami optycznymi’³, reprezentowanych przez:

² Według gemmologów „*kamieniami jubilerskimi* – nazywamy wszystko to, co po odpowiednim przygotowaniu (oszlifowaniu, ukształtowaniu) przez szlifierza lub naturę nadaje się do bezpośredniego stosowania (wykorzystania) w jubilerstwie, czyli do osadzania w biżuterii i innych wyrobach jubilerskich. Kamienie jubilerskie mogą być z różnego materiału. Pod tym względem kamienie jubilerskie można podzielić na następujące grupy: *kamienie szlachetne* – minerały, z reguły kryształy cechujące się efektownymi i trwałymi właściwościami zdobniczymi (piękne zabarwienie, przezroczystość, połysk, twardość i odporność na czynniki chemiczne). Występują w przyrodzie rzadko i w małych ilościach. Do nich zalicza się tzw. *odmiany bardzo cenne*, jak: diament, rubin, szafir, szmaragd, opal, *odmiany cenne*, jak: topaz, akwamaryn, ametyst, spinel, turkus, chryzolit, granat, cytryn, cyrkon, tanzanit, *odmiany mniej cenne*, jak: chryzopraz, kwarc dymny, nefryt, lapis lazuli *Kamienie ozdobne* – minerały, skały cechujące się trwałymi właściwościami zdobniczymi, częściej występujące w przyrodzie i w znacznych ilościach, jak: barwne chalcedony, agaty karneole, tygrysie oko, kwarcowe kocie oko, sokole oko, malachit, rodonit, amazonit, skamieniałe drewno” („Serwis Jubilerski” 1999: 43).

³ Kamienie zaprezentowane w tej części monografii zostały w niej scharakteryzowane nie w porządku alfabetycznym, ale z uwzględnieniem ich odmian oraz wartości gemmologicznej i jubilerskiej.

- apelatyw *diament*, sygnujący ‘najcenniejszy kamień szlachetny, bezbarwny lub w różnych odcieniach, przezroczysty, o silnym połysku i wysokim współczynniku załamaniu światła’, występujący w konstrukcjach typu: *pierścień ze złota z diamentem*, *pierścień z diamentem*, *pierścień z diamentem Anny księżnej Croy*, *pierścień z dwoma diamentami*, *diamentowy pierścień ze złota*, *pierścienie z diamentem*, *pierścienie diamentowe*, *złote pierścienie z wielkimi diamentami*, *pierścienie proste*, *wysadzane diamentami*, *pierścionek diamentowy*, *pierścionek z jednym diamentem*, *wariacja klasycznego pierścionka z jednym diamentem*, *wężowy pierścionek zaręczynowy wysadzany diamentami*, *pierścionki z diamentami*, *pierścionki z jednym diamentem*, *pierścionki z wieloma diamentami*, *pierścionki z wieloma diamentami oprawianymi na różne sposoby*, *pierścionki z elementem diamentowym*.

Nazwa najcenniejszego kamienia szlachetnego wkomponowuje się też w annulologiczne charakterystyki zawierające informacje odnośnie do:

1. szlifów osadzanych w nich diamentów, jak: *ciężkie złote obrączki z ośmiościennym diamentem wprawionym wierzchołkiem do góry*, *złoty pierścień z czterema szlifowanymi diamentami*, *pierścień z pięcioma diamentami w szlifie tablicowym*, *pierścień z siedmioma diamentami w szlifie tablicowym*, *ramka millegrain z osadzonymi drobnymi diamentami o starym szlifie prostym*, *drobne diamenty o szlifie prostym 8/8 w oprawach korony*, *pierścień z diamentem ostrym*, *pierścień sadzony pięcioma diamentami ostrymi*, *pierścień z elementów odlewanych i diamentów o ostrym szlifie prostym*;
 2. elementów dekoracyjno-ozdobnych, jak: *pierścień z monogramem utworzonym z trzech diamentów*, *pierścienie z dwiema rozetami diamentowymi*, *pierścień z szesnastoma rozetami diamentowymi*, *lilie wysadzane diamentami*, *na obwodzie korony kilkanaście rautów diamentowych*;
- apelatyw *brylant*, ‘oszlifowany diament, szczególnie diament o specjalnym szlifie – *szlifie brylantowym*, ‘rodzaju szlif diamentu (lub innego przezroczystego kamienia szlachetnego), nadającemu mu formę podwójnego ostrosłupa ze ściętymi wierzchołkami’ – uwydatniającym jego silny blask’, będący językowym elementem wyrażen z członami liczebnikowymi oraz wyrażen przyimkowych typu: *okazały pierścień z dwoma dużymi i 21 małymi brylantami*,

pierścionek z pięcioma brylantami, pierścionek z brylantami: dużym i trzema drobnymi, pierścień z brylantem, pierścionek zaręczynowy z brylantem, pierścionki z brylantami. Miano to dopełnia także specyfikę niektórych annulologicznych detali, wyszczególnionych w konstrukcjach typu: pierścienie z cyfrą z brylantów, pierścień z cyfrą królewską z drobnymi brylantów, na czerwonej paście szklanej w otoku brylantów średniej wielkości, pierścień z dużym okrągłym opalem obrzeżonym brylantami;

- apelatyw *rubin*, ‘przezroczysta odmiana korundu, cenny kamień szlachetny o ciemnoczerwonej barwie’, stanowiący komponent werbalnych określeń typu: *pierścień ze złota z rubinem, pierścień z rubinem, pierścień z rubinem o szlifie tablicowym, złote pierścienie z wielkimi rubinami, pierścionek z rubinem, pierścionek zaręczynowy z rubinem, wężowy pierścionek zaręczynowy z rubinem;*
- apelatyw *szafir*, ‘stosowana w jubilerstwie niebieska, ciemnoniebieska, przezroczysta odmiana korundu, cenny kamień szlachetny’, funkcjonujący w:
 1. kompozycjach typu: *pierścień z szafirem, złoty pierścień z szafirem arcybiskupa Alberta Monteruil, złoty pierścień z szafirem dziekana Pradela, złote pierścienie kardynałów zdobione szafirem, pierścienie kardynałów zdobione szafirami, złote pierścienie z wielkimi szafirami, pierścionek zaręczynowy z szafirem, pierścionek: złoto, szafirowy kaboszon, sygnet z szafirem,*
 2. wyrażeniach przyimkowych z członem toponimicznym typu: *złota obrączka z indyjskim szafirem, pierścionek z szafirem ze Sri Lanki,*
 3. zwerbalizowanym, annulologicznym szczególnie konstrukcyjnym typu: *korona sygnetu z wprawionym szafirem,*
 4. werbalnym detalu o charakterze dekoracyjnym typu: *szafir w płytce kaszcie ozdobiony granulkami;*
- apelatyw *padparadża*, ‘jasnoróżowa, różowa, czerwonoróżowa, pomarańczowoczerwona, żółtopomarańczowa, bardzo rzadka odmiana szafiru (korundu); stosowany w jubilerstwie wyjątkowo cenny i bardzo rzadki kamień szlachetny’, współtworzący wyrażenie przyimkowe typu: *pierścionek z padparadżą;*

- apelatyw *szmaragd*, ‘zielona, przezroczysta odmiana berylu, cenny kamień szlachetny’, funkcjonujący w werbalnych kompozycjach typu: *pierścień ze szmaragdem*, *pierścień ze złota ze szmaragdem*, *pierścień z gruszkowatym szmaragdem*, *złoty pierścień ze szmaragdem biskupa krakowskiego Maura*, *pierścionek ze szmaragdem*, *pierścionek zaręczynowy ze szmaragdem*, *wężowy pierścionek zaręczynowy wysadzany szmaragdami*, *złoty sygnet ze szmaragdem*;
- apelatyw *akwamaryna*, ‘często używana w jubilerstwie odmiana berylu, przezroczysty kamień szlachetny o barwie niebieskozielonej’, występujący w wyrażeniu typu: *pierścionek zdobiony akwamaryną*;
- apelatyw *topaz*, ‘bezbarwny lub żółtawy minerał, którego przezroczyste odmiany są używane w jubilerstwie jako kamienie szlachetne’, stanowiący werbalny element kompozycji typu: *pierścień złoty z topazem*, *wielki romański pierścień z topazem arcybiskupa Jakuba Świnki*, *pierścień pozłacany z topazem*, *pierścionek z topazem*, *pierścionek zaręczynowy z topazem*;
- apelatyw *hiacynt*, ‘ceniony kamień szlachetny, przezroczysta odmiana cyrkonu o barwie żółtej, pomarańczowej, czerwonej lub brunatnej’, funkcjonujący w wyrażeniu przyimkowym typu: *pierścień z hiacyntem*;
- apelatyw *ametyst*, ‘przezroczysta, fioletowa odmiana kwarcu, która obok szafiru, rubinu, szmaragdu i diamentu należy do tak zwanych podstawowych kamieni szlachetnych’, stanowiący integralny komponent konstrukcji typu: *pierścień z ametystem*, *pierścień ze srebra i ametystów*, *pierścień z ametystem Stanisława Szembeka*, *pierścień z ametystem w złotej oprawie metropolity gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza*, *pierścień z elementów odlewanych i ametystu o szlifie kopertowym*, *pierścienie arcybiskupów zdobione ciemnofioletowymi ametystami*, *złote pierścienie biskupów zdobione ametystem*, *pierścionek z ametystem*, *sygnet z ametystem*.

Nazwa tego kamienia utrwalona została także w innych charakterystykach annulologicznych precjozów typu: *korona sygnetu z wprawionym ametystem*, *szlif poduszkowy owalnego ametystu*, *ametyst o szlifie kopertowym w wysokiej koronie*, *ametyst o szlifie kopertowym otoczony ramką millegrain*;

- apelatyw *opal*, ‘ceniony kamień ozdobny, szlachetna odmiana uwodnionej krzemionki odznaczająca się piękną barwą lub grą barw’, współtworzący bogatą w lit(h)olingwistyczne szczegóły kompozycję typu: *pierscień z dużym okrągłym opalem obrzeżonym brylantami*;
- apelatyw *chalcedon*, ‘zbita, skrytokrystaliczna odmiana kwarcu, występująca w postaci nerkowych lub naciekowych skupień; jego odmiany o żywych barwach używane są jako kamienie ozdobne w jubilerstwie’, funkcjonujący w wyrażeniach przyimkowych typu: *pierscionki z chalcedonem*, *sygnet z chalcedonem*;
- apelatyw *agat*, ‘odmiana chalcedonu, kamienia ozdobnego o charakterystycznych koncentrycznych lub równoległych różnobarwnych pasmach’, występujący w kompozycji typu: *pierscionek zaręczynowy z agatem*;
- apelatyw *onyks*, ‘odmiana agatu, kamienia ozdobnego o naprzeciwległych warstewkach białych i czarnych lub ciemnobrunatnych’, współtworzący wyrażenia przyimkowe typu: *sygnet z onyksem*, *pierscień z czarnym onyksem*;
- apelatyw *karneol*, ‘używana w jubilerstwie odmiana chalcedonu, kamień ozdobny barwy czerwonej lub czerwono-brunatnej’, funkcjonujący w werbalnych konstrukcjach typu: *pierscień z karneolem*, *pierscionek zaręczynowy z karneolem*, *sygnet z karneolem* oraz nazwach annulologicznych detali typu: *korona pierścienia z karneolem w oprawie pełnej, żłobkowanej*, *korona sygnetu z wprawionym karneolem*, *łtok wykonany z karneolu*;
- apelatyw *chryzopraz*, ‘stosowany w jubilerstwie kamień ozdobny, będący odmianą chalcedonu z domieszką niklu o barwie jasnozielonej’, współtworzący wyrażenie przyimkowe typu: *pierscionek z chryzoprazem*;
- apelatyw *sardonyks*, ‘odmiana chalcedonu, kamień półszlachetny o naprzemianległych białych i brunatnoszarych warstwach’, funkcjonujący w określeniu typu: *złoty sygnet z sardonyksem*;
- apelatyw *granat*, ‘stosowany w jubilerstwie kamień ozdobny, przezroczysty lub przeświecający, o różnej barwie, zależnej od składu chemicznego’, wpisujący się w konstrukcje typu: *pierscień z granatem*, *pierscień zaręczynowy z granatem*, *oczka pierścieni z granatów*;

- apelatyw *almandyn*, ‘kamień ozdobny z grupy granatów o barwie czerwonej, brunatnej lub czarnej’, wpisujący się w zestawienia typu: *pierścień z almandynem*, *pierścionek składający się z carg „Oko jaszczura” z almandynem*, *pierścionki z almandynami*;
- apelatyw *pirop*, ‘stosowany w jubilerstwie przezroczysty rubinowoczerwony granat’, współtworzący konstrukcje typu: *oczka pierścieni z piropów o ciemnoczerwonej barwie*;
- apelatyw *cytryn*, ‘stosowana w jubilerstwie przezroczysta, żółta odmiana kwarcu’, funkcjonujący w wyrażeniach typu: *pierścień z cytrynem*, *pierścionek zaręczynowy z cytrynem*;
- apelatyw *tanzanit*, ‘bardzo rzadki i wyjątkowo atrakcyjny kamień kolekcjonerski i jubilerski, przezroczysta, niebieska, ciemnoniebieska, niebieskopurpurowa, fioletowa, fioletowoniebieska, szafirowoniebieska odmiana zoisytu’, stanowiący komponent wyrażenia przyimkowego typu: *pierścionek z tanzanitem*;
- apelatyw *turkus*, ‘stosowany w jubilerstwie kamień ozdobny o barwie niebieskawej lub niebieskozielonawej i szklistym albo woskowym połysku’, funkcjonujący w:
 1. werbalnych konstrukcjach typu: *obrączka złota, zdobiona z turkusami*, *pierścionek z turkusem*, *pierścionek zaręczynowy z turkusem*, *pierścionki z turkusem*, *pierścionki z turkusami*, *pierścionki z turkusami oprawionymi na połowie szyny*, *pierścień z turkusem*, *tybetańskie pierścionki z turkusem i koralem*,
 2. rozbudowanym, nacechowanym dekoracyjnie zwrocie typu: *pierścionki z turkusami oprawionymi połówkami pereł*,
 3. nazwie annulologicznego detalu *kamień centralny turkus*;
- dwuczłonowe apelatywne miano *kwarc awenturynowy*, ‘odmiana kwarcu, kamień ozdobny żółtawy lub brunatnoczerwony, mieniący się dzięki zawartości drobnych wrostków hematytu i łyszczyków’, występujące w wyrażeniu przyimkowym typu: *pierścień z kwarcem awenturynowym*;
- dwuczłonowe apelatywne miano *brązowy kwarc*, ‘kwarc zadymiony/kwarc dymny o barwie jasnobrązowej, ciemnobrązowej lub szarobrązowej’, współtworzące kompozycję typu: *pierścień złoty z brązowym kwarcem*;

- dwuczłonowe apelatywne miano *kwarc dymny*, ‘brunatna, ciemnobrunatna lub brunatno-czarna, przezroczysta (do półprzezroczystej) odmiana kwarcu’, wpisujące się w określenie typu: *pierścień pozłacany z kwarcem dymnym*;
- dwuczłonowe apelatywne miano *kryształ górski*, ‘stosowana w jubilerstwie bezbarwna, przezroczysta odmiana kwarcu’, funkcjonujące w zestawieniach typu: *pierścionek zaręczynowy z kryształem górskim*, *pierścień z kryształem górskim*, *sygnet z kryształem górskim* oraz nazwie *kryształowy pierścionek* potwierdzającym to, że klejnot został wykreowany wyłącznie z kryształu górskiego;
- dwuczłonowe apelatywne miano *kamień księżycowy*, ‘stosowana w jubilerstwie odmiana skaleni wykazująca efekt iryzacji o charakterze opalescencji’, występujące w kompozycji typu: *pierścionek zaręczynowy z kamieniem księżycowym*;
- dwuczłonowe apelatywne miano *lapis lazuli*, ‘stosowany w jubilerstwie kamień ozdobny o barwie ciemnoniebieskiej lub granatowej i szklistym połysku’, funkcjonujące w kompozycjach typu: *pierścień z lapis lazuli*, *sygnet z lapis lazuli* oraz nazwie annulologicznego detalu *korona sygnetu z wprawionym lapis lazuli*;
- apelatyw *nefryt*, ‘używana do wyrobu biżuterii, zbudowana z aktynolitu, bardzo twarda, zwykle zielona skała metamorficzna’, wkomponowujący się w wyrażenie typu *pierścionek zaręczynowy z nefrytem*;
- dwuczłonowe apelatywne miano *krzemień pasiasty*, ‘używana w jubilerstwie skała, odmiana krzemienia odznaczająca się pasiastym, a także koncentrycznym, mniej lub bardziej regularnym ułożeniem ciemnych (szarych, brunatnych), jasnych (beżowych, kremowych, białoszarych) smug lub warstewek, tworzących często bardzo atrakcyjne wzory’, wpisane w konstrukcje typu: *obrączka z krzemieniem pasiastym*, *obrączka*, *mokume-gane*, *srebro 925*, *pallad 585*, *krzemień pasiasty*, *pierścionek z krzemieniem pasiastym*, *pierścionek z odpadem krzemienia pasiastego*, *pierścionki z krzemieniem pasiastym*, *pierścionek*, *pleksi*, *żyłka*, *srebro 925*, *krzemień pasiasty*;
- dwuczłonowe, chromatyczne, apelatywne miano *czerwony jaspis*, ‘krzemionkowa skała osadowa o barwie czerwonej, składająca się z chalcedonu i kwarcu’, dokumentujące fakt, że pierścień

może być wykonany tylko w kamieniu, co potwierdza wyrażenie typu: *sygnet z czerwonego jaspisu*;

- apelatyw *cyrkonia*, ‘podobny do diamentu, otrzymywany syntetycznie kamień ozdobny’, funkcjonujący w kompozycjach typu: *pierścionek z cyrkonią*, *pierścionek zaręczynowy z cyrkonią*.

Integralnymi elementami annulologicznych obiektów były *dublety*, ‘kamienie składane z dwóch części połączonych spoiwem; wytwarzane dla celów jubilerskich składane bywają z dwóch części, co pozwala wykorzystać dobrej jakości, ale zbyt cienkie kawałki surowców naturalnych’ oraz *imitacje* ‘substancje sztuczne używane w celu naśladowania naturalnych kamieni szlachetnych lub ozdobnych, przypominając je wyglądem zewnętrznym, lecz różniące się właściwościami chemicznymi i fizycznymi; kamienie jubilerskie, które jedynie wyglądem zewnętrznym (barwa, połysk, przezroczystość) imitują (naśladują) naturalne lub syntetyczne kamienie jubilerskie mając zupełnie inne właściwości chemiczne, fizyczne i krystalograficzne’ wprawianych w nie kamieni. Fakt ten potwierdza uwaga B. Dolczewskiej, z której wynika, że

w koronę pierścionków wprawiane były także dublety złożone z dwóch połączonych kamieni naturalnych lub tak zwane fałszywe, w których tylko górną część stanowił naturalny kamień, a dolną szkło lub pospolity kamień. Cztery takie przykłady wzmiankowano w poznańskich inwentarzach z lat 1572, 1583, 1586. Imitacją diamentów były tak zwane diamenty czeskie z kryształu górskiego, odnotowane w opisie ośmiu pierścionków, w tym trzech złotych (Dolczewska 2015: 45-46).

Znawcy biżuterii w swoich charakterystykach wyeksponowali również *kamienie organiczne/kamienie pochodzenia organicznego*, ‘substancje mineralne pochodzenia organicznego o walorach kamieni szlachetnych i ozdobnych; piękne i cenne surowce pochodzenia organicznego: perły, bursztyn, korale, kość słoniowa; produkty pochodzenia organicznego, czyli wytwarzane przez organizmy zwierzęce, jak: perły, perły hodowlane, korale, kość słoniową oraz produkty organiczne, jak: bursztyn, gagat i inne skamieniałe żywice’. One również na przestrzeni wieków ubogacały jedno z najstarszych i najciekawszych annulologicznych precjozów w dziejach ludzkości. O tym, że kamienie te wkomponowywano w różne rodzaje pierścieni, przekonują ekscerpty, w których utrwalone zostały:

- apelatyw *bursztyn*, ‘używana do wyrobu biżuterii kopalna żywica drzew iglastych z trzeciorzędu, występująca zwykle w formie nieregularnych kawałków, barwy żółtej, brunatnej, białej, czarnej lub czerwonej’, funkcjonujący w kompozycjach typu: *pierścienie z bursztynem*, *pierścionek zaręczynowy z bursztynem*, *pierścionki z bursztynem*, *srebrne pierścionki z bursztynem*, *sygnet z bursztynem*;
- apelatyw *perła*, ‘ceniony w jubilerstwie kulisty lub nieregularny twór o srebrzystobiałym połysku (czasem różowym, żółtym, czarnym), formujący się wokół obcego ciała na wewnętrznej stronie muszli lub w ciele wielu mięczaków’, współtworzący konstrukcje typu: *żydowski pierścień ślubny zrobiony ze srebra zdobionego perłami*, *pierścienie z perłami*, *pierścionek z perłą*, *pierścionek zaręczynowy z perłą* oraz kompozycje o charakterze dekoracyjnym typu: *pierścionki z turkusami oprawionymi połówkami pereł*, *ośmiokaratowa perła umieszczona w złotym, wyszukany pod względem formy, delikatnym koszyczku skomponowanym z heraldycznych lilii obejmujących kamień*;
- dwuczłonowe apelatywne miano *macica perłowa*, ‘używana w jubilerstwie m.in. do inkrustacji wewnętrzna wapienna warstwa muszli mięczaków, mieniająca się tęczowo’, wpisujące się w wyrażenie przyimkowe typu: *srebrne pierścionki z macicą perłową*;
- apelatyw *korale*, ‘paciorki wykonane z koralowiny – szkieletu koralu, zwłaszcza koralu szlachetnego, używanego do wyrobu różnych ozdób’, wpisujący się w kompozycje typu: *korallowy pierścień*, *pierścień z koralem*, *pierścień doży ze złota i koralu*, *złoty pierścień z koralem*, *pierścień z dużym koralem pośrodku i dwoma mniejszymi po jego bokach*, *pierścienie z koralem*, *kobiece pierścienie krakowskie z oczkiem z jednego koralu*, *zwykle okrągłym*, *rzadziej w kształcie czworoboku*, *pierścienie męskie z trzema koralami*, *pierścienie z trzema koralami jednakowej wielkości*, *pierścionek z koralem*, *pierścionek srebrny zdobiony filigranem oraz koralem*, *pierścionek z koralami umieszczanymi na połowie szyny*, *pierścionki z koralem*, *tybetańskie pierścionki z turkusem i koralem*, *oczka z koralu prawdziwego*, *oczka pierścieni z koralu szlachetnego*, *oczko koralu jednostronnie płaskiego*, *oczko koralu osadzone w płytkiej żąbkowanej koronce*, *oczko z koralu półpłaskiego*, *gładkiego na szynie wprawiane w poszerzoną*,

lekką rozwidloną po bokach i przyozdobioną rytami obrączkę, okrągłe oczko z koralu, oczko z koralu w kształcie czworoboku;

- apelatyw *gagat*, ‘używana do wyrobu biżuterii czarna, dająca się polerować, lśniąca odmiana węgla brunatnego’, występujący w wyrażeniu przyimkowym typu: *pierscienie z gagatu*, sugerującym, że kamień ów jest jedynym surowcem użytym do kreacji owego precjozumu.

Swoiste organiczne osobliwości – biżuteryjne kurioza – dokumentują miana nietypowych kamieni organicznych wprawianych w pierścienie. Tę annulologiczną niezwykłość potwierdzają:

- apelatyw *bezoar*, ‘ceniony na równi z kamieniami szlachetnymi i oprawiany w szlachetne kruszce kulisty twór powstały w przewodzie pokarmowym przeżuwacz – kóz bezoarowych i lam’, wpisujący się w kompozycje typu: *pierscień z bezoarem*, *pierscienie z bezoarem*, *sygnet z bezoarem*, *korona sygnetów z wprawionym bezoarem*;
- apelatyw *tabaszir*, ‘stosowana w jubilerstwie odmiana skrzemieniałego zsilifikowanego drzewa powstała w wyniku skwarcowania lub zopalizowania bambusa, którego tkanki zostają zastąpione przez minerały z grupy krzemionki; „cukier bambusowy”, zbierający się w kolankach bambusa pod wpływem parowania coraz bardziej gęstnieje, aż powstanie niebieskawa twarda substancja, przypominająca odłamek muszli’, funkcjonujący w wyrażeniu przyimkowym typu: *pierscień z tabaszirem*;
- apelatyw *żabieniec*, ‘magiczny kamień, będący prawdopodobnie skamieniałym zębem rekina lub głowową częścią kopalnych stawonogów morskich (trylobity)’, występujący w zestawieniach typu: *pierscień św. Stanisława z żabieńcem*, *sygnety z żabieńcem*. Nazwa ta zastępowana jest łacińskim rzeczownikiem *botrax*, a także dwuczłonową kompozycją *kamień żabi* oraz zestawieniem *kamień ropuszy*. Wszystkie one udokumentowane zostały w synonimiczno-tautonimicznych konstrukcjach typu: *pierscionek z kamieniem ropuszym* = *pierscionek z botraxem* = *pierscionek z kamieniem żabim* oraz werbalnych charakterystykach typu: *pierscień z kamieniem ropuszym*, *sygnet z kamieniem ropuszym*, *kamienie żabie w pierścionkach*;

- dwuczłonowe apelatywne miano *kamień wężowy*, ‘czarne, okrągłe, szorstkie, twarde i ciężkie kule poznaczone mnóstwem falistych linii; wydobywa się je ponoć z głów węży’, współtworzący zestawienie typu: *pierścień z kamieniem wężowym*;
- apelatyw *kość*, funkcjonujący w uogólniającym wyrażeniu przyimkowym typu: *pierścienie z kości*, nazywającym jedyne annulonimiczne tworzywo klejnotu;
- apelatywne zestawienie *kość słoniowa*, ‘jedno z najdawniej stosowanych tworzyw, łatwe w obróbce, używane do wyrobu ozdób: ciosy słonia i mamuta, kły morsa i hipopotama oraz siekacze narwala, występujące w dwóch odmianach: miękkiej nieprzejrzystej, barwy mlecznej oraz twardej, słabo przezrzystej, która pod wpływem powietrza przybiera barwę żółtą’, funkcjonujące w wyrażeniach typu: *pierścień żelazny z oszkloną miniaturą na kości słoniowej*, *pierścień z popiersiem na kości słoniowej*, *pierścień z miniaturą na kości słoniowej*;
- apelatyw *róg*, uszczegółowiony w annulologicznych nazwach typu: *pierścienie z rogiem koziorożca*, *pierścionki z rogu*, *pierścionek z łosiego rogu*, *pierścionki z łosiego rogu*, *pierścionki rogo*, *sygnet z kawałkiem rogu nosorożca*, *róg stanowiący oprawę złotych obrączek*, *róg wprawiony w oprawę złotych obrączek*;
- apelatyw *zęby*, doprecyzowany w wieloczłonowej kompozycji typu: *pierścienie z zębów upolowanych zwierząt*;
- apelatyw *kopyto*, dookreślony w konstrukcjach typu: *pierścienie wykonane z kopyta nosorożca*, *pierścienie z łosim kopytem*.

Nietypowy element organiczny zawiera precjozum sygnowane wieloczłonową kompozycją typu: *sygnet z kamieniem usuniętym operacyjnie z woreczka żółciowego dorosłego mężczyzny*.

Historycy sztuki dokumentują również zależność między pierścieniami a *gliptyką*, ‘sztuką rzeźbienia i rytowania reliefów w kamieniach szlachetnych i ozdobnych’.

W owych biżuteryjnych, annulologicznych dziełach osadzone były i są bowiem rzeźbione kamienie, zwerbalizowane w wyrażeniach typu: *pierścienie z rzeźbionym kamieniem*, *pierścienie z rzeźbionymi kamieniami*, 89 *pierścieni z rzeźbionymi kamieniami*. Kamienie takie bywają też określane ogólnym mianem *gemma*, ‘szlachetny lub ozdobny kamień zdobiony miniaturowym

reliefem; gemma cięta wkłęsło nosi nazwę intaglio, wypukło – kamea; gemmy najczęściej wprawiano w sygnety, gdzie pełniły rolę tłoków pieczętnych.

Prawidłowość tę potwierdzają językowe świadectwa typu: *pierścień z gemmą, pierścień z gemmą przedstawiająca Sfinksa, pierścień Tomasza logofety z późnoantyczną gemmą wyciętą w ciemnoniebieskim chalcedonie, pierścień z późnoantyczną gemmą z wizerunkiem Diomedesa, pierścionki z gemmami, pierścienie z gemmami, pierścienie zdobione gemmami, pierścionek z gemmą, pierścionek z gemmą z czarnego onyksu, pierścionek z gemmą wyobrażającą dwie postaci, pierścionki zaręczynowe z oczkami z gemm w kształcie serca, sygnety zdobione gemmami.*

Inne konkretne „dane językowe” (Gajda 2005: 34) dokumentują fakt, że owe biżuterijne precjoza wprawiano *kamee* ‘gemmy wypukło rzeźbione, przeważnie w nieprzezroczystych kamieniach ozdobnych i muszlach; aby uzyskać w nich efekt kolorystyczny wykorzystywano i wykorzystuje się umiejętnie warstwy barwnych kamieni lub muszli; warstwa głębsza, zwykle ciemniejsza stanowiła i stanowi tło, wierzchnia, przeważnie biała – motyw płaskorzeźby’. Ich nazwa współtworzy kompozycje typu: *pierścionek z wypukło rzeźbioną kameą, pierścień z tarczą z czarnego kamienia w wyrytym w formie kamei z popiersiem Kościuszki, pierścień z karneolem w formie starożytnej kamei z przedstawieniem owada, pierścień biskupa Ignacego Krasickiego z chalcedonową kameą ze sceną Ukrzyżowania z Marią, Marią Magdaleną i św. Janem, pierścienie z kameami, pierścienie sygnetowe kameryzowane kameami rzeźbionymi w lawie, sygnet z kameami, sygnety z kameami.*

W klejnoty te wprawiano również, naznaczone pragmatyzmem, *intaglia* ‘gemmy zdobione wkłęśłym ryciem w formie monogramu lub inicjałów’. Ich miano wpisuje się w konstrukcje typu: *złote obrączki z intaglio, intaglio z Diomedesem w pierścieniu Tomasza logofety, pierścień arcybiskupa Teofila Walickiego z wyobrażeniem Ukrzyżowania wyrzeźbionym jak intaglio w dużym, przejrzystym ametyście, pierścień z intaglio wyciętym w szafirze o ciemnoniebieskiej barwie, pierścień burmistrzów krakowskich z szafirowym intaglio z herbem Krakowa, pierścień z intaglio w ametyście z wyobrażeniem witającej się pary brodatych mężczyzn, sygnet z szafirowym intaglio z herbem króla Stefana Batorego, sygnet z tłokiem pieczętnym – intaglio rzeźbionym w kryształach górskim, sygnet z herbem, godłem wyrytym techniką intaglio w kamieniu oprawnym.* Współtworzy

też werbalną charakterystykę, z której wynika, że „ten brytyjski sygnet – pierścień z intaglio zawiera grawerowany w pasiastym agacie wizerunek mężczyzny obramowany cyzelowanym motywem węża” (Miller 2000: 270).

Wyekscerpowane fakty językowe, dowodzące relacji *annulologia* ↔ *gliptyka*, reprezentowane są ponadto przez konstrukcje oddające:

- antropomorficzną specyfikę charakteryzowanych klejnotów, reprezentowanych przez określenia typu: *pierścień żelazny z oszkloną miniaturą na kości słoniowej z popiersiem ks. Józefa, pierścień złoty z tarczą, na której kolorowa miniatura z popiersiem ks. Poniatowskiego na kości słoniowej, pierścień z popiersiem na kości słoniowej, pierścień z miniaturą na kości słoniowej, pierścień złoty z perłą, oprawioną w owalu, na której wyróżnione popiersie Kościuszki w laurowym wieńcu;*
- zoomorficzny charakter opisywanych precjozów, udokumentowany w wyrażeniach typu: *pierścień z Orłem wyciętym w rubinie, pierścień ze Skorpionem wyciętym w szmaragdzie, pierścień ze Skorpionem wyciętym w szmaragdzie, sygnet z Wężem wyrytym w hiacyncie i szafirze, pierścień ze skarabeuszem ze steatytu (kamienia mydłanego);*
- heraldyczną specyfikę annulologicznych desygnatów, których motywem jest *herb*, ‘znak rodu szlacheckiego, znak miasta, godło państwa’, co potwierdzają zestawienia typu: *złota obrączka z pięciopółowym herbem Rzeczypospolitej wyciętym w indyjskim szafirze, pierścień z wyrytym w oczku herbem, pierścień złoty z topazem z wyrytym herbem, pierścień złoty z brązowym kwarcem z wyrytym herbem, pierścień pozłacany z brązowym kwarcem z wyrytym herbem, pierścień pozłacany z topazem z wyrytym herbem, pierścień z czteropółowym herbem na tle turkus, pierścień z ciętym w szmaragdzie herbem biskupa Wojciecha Baranowskiego – Jastrzębiec – wypełniającym całą powierzchnię prostokątnego kamienia, sygnet złoty z rzeźbionym w szafirze herbem władcy, pierścioneł z dwoma herbami na karneolu;*
- monogramowy wymiar annulologicznych denotatów, których motywami są:
 1. *monogram*, ‘znak powstały z ozdobnego powiązania dwu lub kilku liter, najczęściej początkowych liter czyjegoś imienia i nazwiska; godło ryte bezpośrednio w pierścieniu’, czego

dowodzą konstrukcje typu: *pierścień z wyrytym w oczku monogramem, pierścień z wyrytym w kamieniu monogramem,*

2. *cyfra* ‘ozdobne, ornamentowane początkowe litery imienia i nazwiska’, utrwalone w kompozycjach typu: *sygnet z cyfrą B i R na szmaragdzie i rubinie,*

3. będąca jej tożsamym odpowiednikiem *litera* ‘pierwsza litera czyjegoś nazwiska lub imienia’, co dokumentują określenia typu: *sygnet z Trąbami i literami B i R, pierścień z literą wyciętą w kamieniu.*

O tym, że „herb lub monogram sygnetu ryto zazwyczaj w kamieniu szlachetnym lub ozdobnym (np. szafirze, rubinie, kryształ górskim, karneolu, ametyście, granacie)” (Kozakiewicz red. 1969: 334), przekonują natomiast „sygnetowe” kompozycje typu: *tłok pieczęci rzeźbiony w karneolu czyli tłok pieczęci rzeźbiony w krwawniku, a następnie wprawiany w złoty sygnet, tłok pieczęci rzeźbiony w koralu, a następnie wprawiony w złoty sygnet, pierścienie z metalowego paska z umieszczonym na nim kamieniem z pieczęcią, tłok sygnetu wykonany z karneolu, sygnet pieczętny, mieszkański z monogramem JT.*

Na podstawie annulologicznych danych typu: „unikatowy jest zespół czterech pierścieni z diamentami i rubinami, z około 1600 roku i 1 ćwierci XVII wieku, pochodzący ze skarbu ze Skrwilna. [...] Czasem obok rubinów wprawiane były diamenty, szafiry, szmaragdy i turkusy” (Dolczewska 2015: 44).

Na początku XIX wieku wprowadzono, popularne do dziś pierścienie z zespołem kamieni, pierścienie wysadzane zespołem kamieni, w którym centralne oczko otoczone jest mniejszymi kamieniami lub perłami. Pierścienie z gronem kamieni wyrabiano w wielu kształtach i z różnych materiałów, ale w II połowie XIX wieku bardzo popularna była kombinacja opalu lub turkusy w formie kaboszona z diamentami (Miller 200: 26),

wiadomo natomiast, że w obrączki, pierścienie i pierścionki wprawiano, i wprawia się, po kilka różnych, dopełniających się kamieni, które tworzą ich nacechowaną estetycznie kompozycję. Prawdopodobnie tę oddają bardziej i mniej rozbudowane konstrukcje werbalne typu: *obrączka tworzona przez spiralnie układającego się węża z oczami wysadzonymi rubinami i diamentami,*

pierścień wysadzany kamieniem: granatem – almandynem, dwoma turmalinami, rozetami i rautami diamentowymi, zielonymi chryzolitami (perydotami) i demantoidami (zielonymi granatami), pierścień biskupi: złoto, chalcedon, perły, pierścień z dużym okrągłym opalem obrzeżonym brylantami, pierścień z gruszkowatym szmaragdem w środku i typowymi diamentowymi rozetami w kształcie bukietów kwiatów, w pierścień biskupa Edmunda Dalbora wprawiono okrągły, różowo-fioletowy turmalin otoczony wieńcem brylancików w platynie, pierścień biskupa Andrzeja Stanisława Kostki Żałuskiego ozdobiony ametystem otoczonym diamentami, pierścień św. Dionizego (złoto, kamienie i perły), pierścień inkrustowany czarną emalią z brylantem, szmaragdem i rubinem, amerykański pierścień modernistyczny z lat 30. XX wieku ze złota z koralem i czarnym onyksiem w bezelowej oprawie, w główce pierścienia osadzone są w pełnej oprawie kamienie o prostym szlifie tablicowym: rubiny w części środkowej i diamenty po bokach, główkę pierścienia tworzy owalny, turkusowy kaboszon ujęty po bokach dwoma diamentami, pierścień wykonany ze srebra, pereł i granatów, kamień centralny w pierścieniu – turkus otoczony ośmioma rubinami; po obu jego stronach, symetrycznie umieszczone 2 małe turkusy, w pełnej oprawie pierścienia: onyks zakuty w cARGE, 3 rozety diamentowe, 4 rauty diamentowe w wysokich kasetach, część ażurowa wysadzana trzema kamieniami – czerwonym rubinem (kaboszon), rozetką i rautem diamentowym, kobiece pierścienie krakowskie z oczkiem z wypukłego, półpłaskiego korala z gwiazdką na szczycie, otoczonego wianuszkiem drobnych granatów lub piropów, pierścionek: złoto, emalia, kryształ górski, perły pierścionek rubinowo-diamentowy, pierścionek z diamentami otaczającymi perłę, pierścionek z diamentami otaczającymi turkus, pierścionek ze środkiem turkusowo-diamentowym, pierścionek ze szmaragdem i diamentami, pierścionek diamentowo-szmaragdowy, pierścionek ze szmaragdami, szafirami, rubinami, perłami w otoczeniu diamentów, pierścionek brylantowy z trzema rubinami, pierścionek brylantowy ze szmaragdem, pierścionek z tanzanitem i diamentami, pierścionek z topazem i diamentami, pierścionek z rubinem i diamentami, pierścionki z turkusami oprawionymi diamentami, pierścionki z turkusami oprawionymi połówkami pereł, trzy pierścionki, krzemień pasiasty, bursztyn, złoto, srebro, pierścionki z wieloma diamentami i innymi kamieniami szlachetnymi, pierścionki z diamentami i kolorowymi kamieniami szlachetnymi, tybetańskie pierścionki

z turkusem i koralami, srebrne pierścionki z bursztynem i macicą perłową, sygnet z szafirem, rubinem, karneolem, granatem, ametystem, sygnet z cyfrą B i R na szmaragdzie i rubinie, sygnet z Wężem wyrytym w hiacyncie i szafirze, kamienie osadzone w jednej linii w oprawach pełnych, kamienie rozmieszczone symetrycznie po obu stronach kamienia centralnego.

Określenia
rozmaitych
materiałów
współtworzących
pierścienie

O różnorodności, a tym samym o fenomenie pierścieni(a) przekonują także fakty językowe, utrwalające i to, że do wykonania owych biżuteryjnych precjozów oprócz:

- znanych kulturze tradycyjnej *korali chlebowych*, ‘wyrabianych prawdopodobnie z gniciucha chlebowego, barwionych pigmentem spożywczym, sztucznych korali używanych w Krakowie i jego okolicach, które różniły się od prawdziwych twardością i kolorem’, udokumentowanych w określeniu typu: *oczka pierścieni z korala chlebowego*;
- wprawianych w annulologiczne desygnaty *kamieni sztucznych/kamieni syntetycznych*, ‘wytwarzanych w laboratoriach kamieni jubilerskich, których skład chemiczny i właściwości fizyczne są analogiczne do ich naturalnych odpowiedników; kryształów lub substancji bezpostaciowych, otrzymywanych sztucznie na drodze syntezy, których właściwości chemiczne i fizyczne są identyczne jak w przyrodzie kamieni naturalnych; kamieni otrzymywanych sztucznie na drodze syntezy, które mają swoje odpowiedniki w przyrodzie’, których wykorzystanie potwierdzone zostało w konstrukcjach typu: *oczka pierścionków ze sztucznymi kamieniami przezroczystymi, matowymi w kolorze czerwonym lub niebieskim, oczka z korala szlachetnego*;
- umieszczanych w nich *oczek z mas plastycznych* oraz bliżej nieokreślonego tworzywa sztucznego utrwalonego w opisie typu: *pierścień ze stopu aluminium, z kaboszonem z nierozpoznanego, sztucznego tworzywa*, stosowano, i stosuje się również, surowce nie zawsze kojarzone z jubilerstwem i złotnictwem.

W ten niekonwencjonalny annulologiczny zbiór nazw wpisują się bowiem:

- apelatyw *słoma*, ‘zdźbła roślin zbożowych’, współtworzący wieloczłonowe zestawienie typu: *misternie plecione pierścienie ze słomy*;

- dwuczłonowe apelatywne zestawienie *gałązki jabłoni* utrwalone w regionalnym określeniu typu: *pierścionki z cienkich gałązek jabłoni*, z jego gwarowymi kujawskim odpowiednikami typu: *wieniuszki, witki*;
- apelatywy *tkanina* i *włosa*, wpisujące się w kompozycję typu: *pierścień z cyfrą i portretem Stanisława Augusta (złoto, perły, tkanina, włosy)*;
- wyjaśniany już apelatyw *mandragora*, ‘bylina z rodziny psiankowatych o zgrubiałym korzeniu; *mandragora lekarska* – gatunek mandragory o korzeniu przypominającym postać ludzką, mający zastosowanie w medycynie, używany jako lek magiczny’, utrwalony w werbalnej charakterystyce typu: *pierścień z ukrytym w nim korzeniu mandragory*;
- apelatyw *szkło*, ubogacający konstrukcje typu: *tłok pierścienia ze szkła, pierścienie ze szkła, pierścienie ze szkłem, hellenistyczne pierścienie z metali, kamieni szlachetnych i szkła, oczka pierścionków z różnych szkiełek*;
- apelatywy *pleksi*, ‘szkło organiczne, termoplastyczne, elastyczne, nietłukące się, przezroczyste tworzywo sztuczne, używane do wyrobu szyb samochodowych, szkieł do zegarków’ i *żyłka*, ‘cienka bardzo mocna nić z tworzywa sztucznego’, funkcjonujące w opisie typu: *pierścionek, pleksi, żyłka, srebro 925, krzemień pasiasty*;
- dwuczłonowe apelatywne zestawienie *druk offsetowy*, ‘technika druku płaskiego polegająca na przenoszeniu reproduktowanego rysunku lub tekstu na płytę cynkową lub aluminiową, a z niej na papier za pośrednictwem cylindra gumowego’, wkomponowane w opisy typu: *dwa pierścienie, srebro, pleksi, druk offsetowy, pierścień z drukiem offsetowym*.

Zdaniem autora specjalistycznego opracowania *Dawne złotnictwo. Technika i terminologia* „nie sposób wymienić wszystkich możliwych typów dekoracji, bowiem pomysłowość ludzka w tym zakresie stworzyła w ciągu tysiącleci bardzo liczne wzory, natomiast jeśli chodzi o stronę techniczną wykonania, korzystano m.in. z odlewnictwa, repusowania i cyzelerki, grawerowania, oprawiania kamieni, wszelkiego typu emalii” (Gradowski 1984: 89). Andrzej Wierzchowski dodaje, że

Określenia
motywów,
elementów
i technik
dekoracyjnych
pierścieni(a)

do najbardziej rozpowszechnionych sposobów zdobienia wyrobów złotniczych należą: filigran, granulacja, rycie, trawienie, ażurowanie, niello, kameryzacja, emalia, inkrustacja oraz złocenie i srebrzenie. [...] Techniki złotnicze są zwykle łączone, co pozwala na pełniejsze wykorzystanie walorów tworzywa i uzyskanie bogatej skali efektów dekoracyjnych (Wierzchowski 1984).

Uwagi owe odzwierciedlają rozbudowane, biżuteryjne charakterystyki typu: *pierścionki z rozbudowaną dekoracją manierystyczną odznaczające się wyrafinowaniem, deformacją form w dekoracji; pierścionez z główką w kształcie krzyża, w którego centrum jest owalny medalionik z mikroskopijną miniaturą głowy kobiety; dekoracja plastyczna: u nasady główki, na szynie stylizowany kwiatek, na ściankach – pionowe płytkie żłobiny; główka ma formę złączonych dłoni trzymających serce, umieszczonych między dwoma czteropłatkowymi kwiatkami; ośmiokaratowa perła umieszczona w złotym, wyszukany pod względem formy, delikatnym koszyczku skomponowanym z heraldycznych lilii obejmujących kamień; szlachetne kamienie w koronie ułożone były czasem w kształt krzyżykowy, gwiaździsty lub sercowaty. Wyjątek stanowią dwa pierścienie – jeden z różą, drugi z kurkiem; pierścień o bogato profilowanej obrączce, którego oczko miało kształt podobny do odwróconego czterolistnego kielicha kwiatu z osadzonym na szczycie kamieniem; pierścień zdobiony różnymi technikami złotniczymi lub kamieniami szlachetnymi, perłą, koralem, gęmmą lub miniaturą; sygnety zdobione skarabeuszami lub gęmmami; „ogródek” – pierścień zwany tak ze względu na ażurowy wzór przedstawiający bukiet, koszyk lub wazon kwiatów z drogocennymi kamieniami o różnych kolorach; francuski złoty i srebrny klejnot o delikatnej oprawie, pierścień z gruszkowatym szmaragdem w środku i typowymi diamentowymi rozetami w kształcie bukietu kwiatu.*

Refleksje tę potwierdzają także językowe świadectwa, z których wynika, że dekoracyjne, annulologiczne bogactwo dokumentują, a tym samym werbalizują, określenia reprezentowane przez:

- apelatyw *ażur*, ‘dekoracyjny układ otworów, których światło stanowi tło dla wzoru utworzonego przez partie nieprzejrzyste tworzywa; dla kamieni o szlifie brylantowym, wymagającym dużej ilości światła, stosowano ażurową oprawę koronkową, będącą rodzajem obręczy z wyciętymi w górnej i dolnej krawędzi zębami – górną tworzą „łapki” ujmujące kamień, zaś liczne ażury oprawy umożliwiają swobodny dostęp światła do wnętrza kamienia ze wszystkich stron

wzbogacających jego barwę, funkcjonujący w kompozycjach typu: *pierścienie bogato ornamentowane techniką ażurowania, część ażurowa pierścienia wysadzana trzema kamieniami – czerwonym rubinem (kaboszon), rozetką i rautem diamentowym, pierścień za ażurowym wzorem przedstawiającym bukiet, koszyk lub wazon kwiatów z drogocennymi kamieniami o różnych kolorach, ażurowy ornament florealny na szynie pierścienia, ażurowa biza w formie prostokąta, ażurowa biza od spodu (element oprawy kamienia), szyna ażurowa, pary strzępiastych listków przepruty ażurem na zewnętrznych stronach obrączki i na strzeżniach;*

- apelatyw *filigran*, ‘stosowana przy wyrobie biżuterii, w tym pierścieni, technika złotnicza; polega na wykonywaniu ornamentu lub całego przedmiotu z bardzo cienkich drucików złotych lub srebrnych; kompozycja z obłych lub graniastych drucików wyginanych i spawanych w formie spiral, wolut, kół, łańcuszków, motywów roślinnych, zoomorficznych tworząca delikatny wzór ażurowy’, utrwalony w zestawieniach typu: *pierścionki ze złota, zdobione techniką filigranu, złote pierścionki wykonane techniką filigranu, pierścionek srebrny, zdobiony filigranem, pierścionek srebrny, zdobiony filigranem oraz koralami;*
- apelatyw *granulki*, ‘powstające w wyniku złotniczej techniki granulacji bardzo drobne kuleczki złote lub srebrne, nalutowane na powierzchnię oprawy pierścienia; ozdoby granulowane mają zazwyczaj charakter geometryczny’, wpisujący się w wielozłonowe określenie typu: *szafir w płytkiej kaszcie pierścienia ozdobiony granulkami;*
- apelatyw *ząbkowanie*, ‘motyw ornamentalny w formie pasa z elementów zbliżonych kształtem do zębów’, utrwalony w kompozycje typu: *ząbkowana carga wokół kamienia centralnego, oczko koralu osadzone w płytkiej ząbkowanej koronce;*
- apelatyw *grawerowanie*, zastępowany synonimem-tautonimem *rytowanie*, definiowany jako ‘wycinanie w twardym podłożu dekoracji wklęsłych (wrytych na płaszczyźnie) lub wypukłych (wybrane tło) przy zastosowaniu ręcznych dłut oraz pilników w różnych kształtach, a także narzędzi mechanicznych’, wkomponowany w konstrukcje typu: *obrączka z grawerunkiem, obrączka przyozdobiona rytami, obrączki grawerowane i emaliowane, pierścień rytowany, pierścień z rytowanymi herbami szlacheckimi, złoty pierścień w kształcie płaskiego rombu z wrytą*

kotwicą, pierścień z wrytym w kamieniu herbem, pierścienie z rytowanymi monogramami, pierścienie z rytowanymi napisami arabskimi, szyna pierścienia grawerowana w kilku miejscach pojedynczymi liniami, pierścioneł mosiężny, odlewany, zdobiony grawerowanym motywem kłosa, pierścień z pieczętką z wrytym znakiem właściciela, sygnety – pierścienie z wprawioną w oczko pieczętką rytą w metalu, odlany ze złota, grawerowany sygnet, sygnet z wygrawerowaną osobistą pieczęcią, sygnety z wrytym herbem lub monogramem, biza grawerowana w motyw czwórliścia w rombie, grawerowane (ryte) motywy o układzie pasowym, okalające tarczkę oczka, rytowania wewnątrz obrączki, oczko z koralu półpłaskiego, gładkiego na szczycie wprawione w poszerzoną, lekko rozwidloną po bokach i przyozdobioną rytami obrączkę;

- apelatyw *kameryzowanie*, ‘technika zdobienia przedmiotów metalowych, w tym pierścieni, przez wysadzanie ich powierzchni kamieniami ozdobnymi i innymi materiałami dekoracyjnymi, jak koral, płytki kości słoniowej lub macicy perłowej’, ubogacający określenia typu: *pierścienie kameryzowane, pierścienie sygnetowe kameryzowane dekoracją inspirowaną stylami historycznymi*;
- apelatyw *relief*, ‘kompozycja rzeźbiarska’, występujący w świadectwie językowym typu: *reliefowa dekoracja zachodzi na szynę*. Charakter reliefowy utrwalony został ponadto w określeniu typu: *gruba, pokryta rzeźbą figuralną oprawa*;
- apelatyw *rollwerk*, ‘ornament późnorenesansowy operujący formami taśmy, jakby wycinanej z blachy, komponowany przestrzennie, o zakończeniach zwijających się łagodnie lub spiralnie, występuje często w połączeniu z ornamentem okuciowym, zwanym wówczas okuciowo-zwijanym’, funkcjonujący w kompozycjach typu: *rollwerkowa tarcza, herb na rollwerkowej tarczy pierścienia*;
- dwuczłonowe apelatywne zestawienie *ornament okuciowy*, ‘ornament późnorenesansowy, składający się z motywów naśladowujących płaskie, żelazne okucia, wycięte w kształcie listew ażurowych plakiet, wśród których występują między innymi kaboszony, małe rauty oraz motywy imitujące główki gwoździ i nitów; występuje on często w powiązaniu z ornamentem zwijanym zwanym okuciowo-zwijanym’, współtworzące wieloczłonowe zestawienie typu: *pierścionki z ornamentami okuciowo-rollwerkowymi*;

- apelatyw *woluta*, ‘ślimacznica, motyw ornamentalny w kształcie spirali lub zwoju’, występujący w zestawieniach typu: *woluty pierścienia podobne do esownic, strzemiączka pierścieni z blaszanych wolut*;
- werbalne świadectwa wskazujące na *zoomorficzną*, ‘wyobrażający zwierzę’, specyfikę pierścieni i współtworzących je detali, czego dowodzą annulolingwistyczne fakty typu: *pierścień o formie teriomorficznej – węża lub węgorza gryzącego własny ogon, spirale tworzące dwie lub trzy obrączki z jedną lub dwiema głowami węży, sygnet o okrągłym oczku z wyrytym w nim symbolem **uorboros** – magicznym kręgiem o kształcie węża połykającego własny ogon, okalający pentagram, pierścionki z motywem węży, sygnet z Wężem wyrytym w hiacyncie i szafirze, motyw węża grawerowany, zapięcie z zatraskiem w formie głowy węża, widoczny w pierścieniu wąż ułożony w kształt koła, z własnym ogonem w paszczy, głowy węży wysadzone diamentami, pierścień z motywem Orła, pierścień z Orłem wyciętym w rubinie, pierścień z Orłem i Wężem, złoty pierścień z przedstawieniem ptaka na gałęzi, egipskie pierścienie z oczkiem w kształcie skarabeusza, sygnety zdobione skarabeuszami, oprawa pierścienia przypominająca pazury ptasie, typariusze z wizerunkami zwierząt*;
- werbalne świadectwa wskazujące na *florealny*, ‘wyobrażający roślinę’, charakter annulologicznych desygnatów, co potwierdzają językowe detale/językowe szczegóły typu: *rokokowe pierścionki damskie o asymetrycznej kompozycji roślinnej (w miejsce oczka), wysadzonej diamentami, odsadzone na skromnych obrączkach, na szynie pierścienia grawerunek w motywy florealne pokryte czarną emalią, korona pierścienia w formie kwiatu, kamienie pierścienia ułożone w kształt kwiatu, na szynie pierścienia wygrawerowany ornament florealny, na szynie pierścienia po bokach motyw lilii, złożone płytki srebrne pierścienia z rytymi motywami lilii i dwóch półlilii, na pierścieniu gmerk i manuskulowe inicjały na tle ornamentu roślinnego, w pierścieniu lilie wysadzone diamentami, ażurowy ornament florealny na szynie, biza grawerowana w motyw czwórliścia w rombie, pierścionek mosiężny, odlewany, ozdobiony grawerowanym motywem kłosem, pary strzępiastych listków przepartych aazurem na zewnętrznych stronach obrączki i na strzemiączkach, typariusze z wizerunkami roślin*;

- apelatyw *maureska*, ‘ornament płaszczyznowy ze splecionych wici roślinnych, o silnie stylizowanych łodygach, liściach i kwiatach w układzie symetrycznym, wypełniający szczerlnie pole dekoracji’, funkcjonujący w werbalnej charakterystyce typu: *taśmy pierścienia wypełnione maureską na tradycyjnym czarnym tle*;
- apelatyw *rozety*, ‘motyw stylizowanego, rozchylonego kwiatu (pierwotnie róży); także roślinno-kwiatowa kompozycja’, funkcjonujący w konstrukcjach typu: *pierścienie zdobione rozetami ułożonymi z małych jednobarwnych kamieni szlachetnych, pierścień z dwiema rozetami diamentowymi, pierścienie z szesnastoma rozetami diamentowymi, oprawionymi w cergi, pierścień z gruszkowatym szmaragdem w środku i typowymi diamentowymi rozetami w kształcie bukietów kwiatów, pierścień wysadzany kamieniami: granatem – almandynem, dwoma turmalinami, rozetami i rautami diamentowymi, zielonymi chryzolitami (perydotami) i demantoidami (zielonymi granatami)*;
- apelatyw *raut*, ‘stosowany w jubilerstwie, również przy kreowaniu pierścieni, motyw dekoracyjny o kształcie szlifowanego diamentu’, wkomponowany w określenie typu: *na obwodzie korony pierścienia kilka rautów diamentowych* oraz opisy zwracające uwagę ich współistnienie z rozetami, co potwierdzają charakterystyki typu: *rozety i rauty diamentowe, w pełnej oprawie pierścienia: onyks zakuty w cergę, 3 rozety diamentowe, 4 rauty diamentowe w wysokich kasetach*;
- omawiany już apelatyw *cyfra*, ‘ozdobne, ornamentowane początkowe litery imienia i nazwiska’, występujący w kompozycjach typu: *pierścień z cyfrą, pierścień z cyfrą królewską z drobnych brylantów, na czerwonej paście szklanej w otoku z brylantów średniej wielkości, pierścień z cyfrą i portretem Stanisława Augusta (złoto, perły, tkanina, włosy), pierścienie z cyfrą z brylantów, pierścień ze złotą cyfrą na paście niebieskiej otoczonej wiankiem brylantów, pierścień z cyfrą na paście niebieskiej w wianku drobnych brylantów, sygnet z cyfrą B i R na szmaragdzie i rubinie, pierścień złoty z brylantową cyfrą na szafirowej paście szklanej, zastępowany synonimiczno-tautonomicznym apelatywem *litera*, ‘pierwsza litera czyjegós imienia i nazwiska’, udokumentowanym w kompozycjach typu: *pierścień z literą wyciętą w kamieniu, pierścień z literą ułożoną z kamieni* oraz synonimiczno-tautonomicznym apelatywem *inicjał*, ‘początkowe litery*

imienia i nazwiska, utrwalonym w konstrukcjach typu: *pierścień z inicjałami*, *pierścień z inicjałem wewnątrz obrączki*, *pierścienie z inicjałami*, *pierścienie ozdobione inicjałami panującego*, *typariusze z inicjałami*;

- interpretowany już apelatyw *monogram*, ‘znak powstały z ozdobnego powiązania dwu lub kilku liter, najczęściej początkowych liter czyjegoś imienia i nazwiska; godło ryte bezpośrednio w pierścieniu’, funkcjonujący w wieloczłonowych zestawieniach typu: *pierścień monogramowy*, *pierścień z monogramem*, *pierścień z monogramem utworzonym z trzech diamentów*, *pierścień z monogramem utworzonym z siedmiu diamentów*, *pierścienie monogramowe*, *sygnet pieczętny*, *mieszczkański z monogramem JT*, *typariusze z monogramami*;
- interpretowany już apelatyw *herb*, ‘znak rodu szlacheckiego, znak miasta, godło państwa’, wkomponowany w konstrukcje typu: *pierścień z herbem*, *pierścień z herbem rodowym*, *sygnety z herbem*, *złoty sygnet z herbem Jastrzębiec biskupa Wojciecha Baranowskiego*, *owalne kartusze z herbami kapituły poznańskiej i gnieźnieńskiej w trójkątym rozszerzeniu szyny pierścienia*, *pierścionek z herbem*, zastępowany dwuczłonowym synonimem-tautonimem *znaki heraldyczne*, wkomponowanym w wyrażenie przyimkowe typu: *typariusz ze znakami heraldycznymi*;
- interpretowany już apelatyw *inskrypcja*, ‘napis’, występujący w konstrukcjach typu: *pierścień z ewangeliczną inskrypcją*, *pierścienie z inskrypcjami*, *pierścienie gotyckie z inskrypcjami*, *pierścienie średniowieczne z inskrypcjami*, *brązowy pierścień z inskrypcją Achaba*, *na szynie po wewnętrznej stronie inskrypcja*, zastępowany utrwalonym w jego definicji synonimem-tautonimem *napisy*, funkcjonującym w zestawieniach typu: *pierścienie z napisami w środku*, *pierścienie z napisami wewnątrz szyny*;
- werbalne świadectwa wskazujące na utrwalone w pierścieniu, ubogacające go, przedstawienia figuralne, reprezentowane przez annulologiczne charakterystyki typu: *pierścienie z przedstawieniami figuralnymi*, *pierścionek z miniaturą*, *pierścień z monetą ozdobiony wizerunkiem cesarza Antoniusa Piusa i jego żony Faustyny*, *pierścień z monetą z podobizną cesarzowej Faustyny*, *srebrny pierścień z wyrzeźbionym w karneolu mężczyzną z pękiem ziół na szyi*, *srebrne pierścienie rzymskie z popiersiem Herkulesa i Marsa*, *pierścienie-sygnety z wizerunkiem*

boga-lekarza Eskulapa i Higiei, w narożnikach korony pierścienia 4 pełnoplastyczne, odlewane figurki: rycerza, mieszczanina, duchownego, chłopca, pierścień z wyskakującym krakusem-kosynierem, pierścień z wyskakującą miniaturową postacią kosyniera z chorągwią polską, pierścień z wyskakującą postacią ułana;

- nacechowany pamiątkowo i patriotycznie apelatyw *armatura*, ‘ozdoba plastyczna w postaci broni lub zbroi umieszczana zwłaszcza wokół tarczy herbowych’, występujący w annulologicznych opisach typu: *pierścień złoty, roboty paryskiej, malowany szafirowo z armaturami po obu bokach tarczy, obie tarcze pierścienia otaczają armatury: z jednej strony szabla, pika, bagnet, pistolet, część lufy armatniej i kotwica, zaś z drugiej: sztandar z datą: 1830, kosa, siekiera, trąbka bojowa i kask ułański;*
- naznaczony pamiątkowością i patriotyzmem apelatyw *panoplia*, ‘motyw dekoracyjny składający się z elementów uzbrojenia, jak rozmaitego rodzaju oręż, zbroje, a także sztandary proporce wkomponowany najczęściej w określony kształt geometryczny (np. w prostokątą, kwadratową, rzadziej kolistą płycinę)’, funkcjonujący w wyrażeniu przyimkowym typu: *pierścień z panopliami;*
- nazwy motywów patriotyczno-pamiątkowych zwerbalizowane w mniej lub bardziej rozbudowanych annulologicznych faktach językowych typu: *kulista tarcza sygnetu z orłem legionowym, symbole powstańcze na szynie sygnetu, pierścień wykonany ze srebra w formie rozszerzającej się szyny zdobionej imitacją łuski, owalna tarcza pierścienia z wyrytą kotwicą i literami I-L, pierścień z Orłem i Pogonią, tarcza sygnetu z herbami Polski i Litwy, pierścienie z portretem Stanisława Augusta, złote i srebrne pierścienie z podobizną księcia Józefa Poniatowskiego, modne pierścienie pamiątkowe z wprawioną miniaturą napoleona, Kościuszki, na okrągłej tarczy pierścienia w perełkowanym otoku popiersie Kościuszki, pierścienie pamiątkowe z wprawioną miniaturą Napoleona, Kościuszki i innych, pierścień z napisem „Polska żyje”, pierścień srebrny z szafirowo emaliowanym napisem: „Bóg z nami” pierścionki z napisem „Wiernym dłoniom”, pierścień z herbem państwa, pamiątkowy sygnet z herbem Rządu, pierścień z godłem, pierścienie ozdobione godłem panującego;*

- nazwy motywów sakralnych zwerbalizowane w konstrukcjach typu: *okrągłe tarczki pierścionków z malowanym na szkle lub blasze wizerunkiem Matki Boskiej Częstochowskiej, pierścionki kobiece z wizerunkiem Matki Boskiej, pierścień z wizerunkiem Matki Boskiej, pierścień z figurą Marii Panny, pierścioneł z tłoczonym wizerunkiem Marii Panny Niepokalanie Poczętej, oczko gładkie zdobione skróttem JSH, pierścień z wizerunkiem Chrystusem, pierścionki dewocyjne z imieniem Jezus, pierścień z medalionikiem okrągłym, sztancowanym z promieniującym okiem Opatrzności otoczonym sznureczkowa obwódka, pierścienie z wizerunkami świętych, pierścień z wizerunkiem i tytułem biskupa św. Stanisława, pierścień z wyobrażeniem św. Katarzyny Aleksandryjskiej i św. Barbary, pierścień z wizerunkiem św. Jana Nepomucena, tarcza pierścienia z wizerunkiem św. Piotra w łodzi wyciągającego sieć z wody, pierścienie z wizerunkami muszli, pierścienie ze znakami lub herbami miejscowości pielgrzymich;*
- nazwy motywów funeralnych i *memento mori* utrwalone w językowych faktach typu: *pierścień z wyobrażeniem trumny ozdobionej na wierzchu białym krzyżem a po bokach trupią główką z piszczelami i liściastymi ozdobami, pierścienie z miniaturowa trumienką, pierścienie z wyobrażeniami urn pozostawionych na grobach, pierścienie z wyobrażeniami miniaturowych szkieletów, pierścionki zdobione szkieletami, trumnami i trupimi czaszkami, pierścionki złote z białymi główkami, pierścionki z biało emaliowanymi trupimi czaszkami;*
- nazwy innych motywów i elementów dekoracyjnych, podkreślających specyfikę poszczególnych annulologicznych desygnatów, ubogacające określenia typu: *obrączki zdobione motywem dłoni wykonany emalią, pierścień z motywem dwóch złączonych serc, pierścień ze splecionymi dłońmi, pierścienie z motywem dłoni w uścisku, pierścień „ręka w rękę”, pierścień z drukiem offsetowym, pierścienie „rączka w rączkę”, sygnet z dwiema uściśniętymi dłońmi, żydowski pierścień ślubny z miniaturą budynku z kopułą, wielki pierścień w formie obrączki zwieńczonej daszkiem, domkiem lub namiotem, pierścionki męskie z motywem krzyża, złoty pierścień w kształcie płaskiego rombu z wyrytą kotwicą, kobiece pierścienie krakowskie z oczkiem z wypukłego, półpłaskiego korala z gwiazdką na szczycie, oczko pierścienia zdobione schematyczną gwiazdką o nieparzystej liczbie ramion, typariusz ze znakiem pieczętnym, typariusze z wizerunkami*

rozmaitych przedmiotów, ornament ułożony w poprzek palca, ornament ułożony wzdłuż palca, na okrągłej tarczy pierścienia w perłkowym otoku popiersie Kościuszki, pierścień złoty, cieniutki z rzeźbionym medalionikiem żelaznym w ramce perłkowej, medalionik z popiersiem Kościuszki w skrytce zamykanej tarczą-wieczkiem, tłok pierścienia z symbolami papieskimi – trzema koronami i skrzyżowanymi kluczami, sygnet w kształcie stempli z osobnym trzonkiem.

Istotną techniką zdobniczą pierścieni(a) była i jest umiejętność dekorowania ich różnymi rodzajami *emalii*, 'sproszkowanym szkłem stopionym w wysokiej temperaturze, nałożonym najczęściej na podłoże metalowe. Emalię sporządza się ze szkła barwionego tlenkami metali, utartego na proszek, rozrobionego wodą lub klejem, kładzionego następnie na wygładzonej powierzchni szpachlą lub pędzlem (na podłoże nadaje się najlepiej złoto, miedź, brąz, mosiądz i tombak); tak przygotowaną dekorację ogrzewa się do odpowiedniej temperatury, w której szkło, topiąc się, tworzy powłokę trwale związaną z podłożem; powierzchnię emalii szlifuje się i poleruje.

Fakt ten udokumentowany został w annulologicznych określeniach typu: *obrączka bogato zdobiona emalią, obrączki grawerowane i emaliowane, obrączki zdobione motywem dłoni wykonanym emalią, pierścień inkrustowany emalią, zdobiony inkrustacją – techniką złotniczą polegającą na układaniu na powierzchni pierścienia wzorów emalii, pierścień emaliowany, złoto odlewane, emaliowane w pierścieniu arcybiskupa Stanisława Szembeka, pierścienie z emalią, pierścienie ornamentowane emalią, pierścienie bogato ornamentowane emalią, pierścienie z emaliowanymi, malowanymi obrazkami, pierścionek złoty, emaliowany, pierścionek: złoto, emalia, diament, pierścionek: złoto, emalia, rubin, pierścionek: złoto, emalia, kryształ górski, pierścionek: złoto, emalia, kryształ górski, perły, pierścionki z emalią, emaliowana kaszta, w których apelatyw *emalia* reprezentuje hiperonim – nazwę o ogólnym znaczeniu szerszym i nadrzędnym w stosunku do innych, uszczegółowionych, hiponimicznych rodzajów mian emalii.*

Z pozostałych językowych świadectw wynika, że komponent ów uległ doprecyzowaniu, gdyż w niektórych ekscerptach utrwalono jego uszczegółowione miana, wskazujące na różne rodzaje dekoracyjnego tworzywa. Potwierdzają to dwuczłonowe zestawienia typu:

- *emalia żłobkowa*, definiowana jako ‘odmiana emalii komórkowej polegająca na wypełnianiu emalią zagłębień wyżłobionych w powierzchni metalu; nie zaś jak w przypadku emalii komórkowej, komórek utworzonych z przylutowanych pasków metalu; w odróżnieniu od emalii komórkowej stosuje się tu cieńsze blachy metalu, wyżłobienia zaś wykonuje się przez trawienie kwasem, a nie dłutowanie’, udokumentowana w zestawieniach typu: *bogata dekoracja pierścienia wykonana w technice emalii żłobkowej, na oprawie pierścienia żłobkowanie, oprawa pierścienia pełna żłobkowana pokryta emalią, dekoracja emalią żłobkową czarną i białą, na kasecie oraz szynie pierścienia*;
- *emalia kolorowa/emalia barwna*, o której wiadomo, że „efekt jej barwy podnosi często kładzenie w jednym zagłębieniu kilku kolorów, które stapiają się ze sobą i dają łagodne przejście” (Kubalska-Sulkiewicz red. 2011: 105), i która współtworzy konstrukcje typu: *do zdobienia pierścieni stosowano także wielobarwne emalie, pierścień żelazny z tarczą złotą z herbami Polski i Litwy w kolorowej emalii, całość pierścienia zdobiona emalią: czerwoną, zieloną, białą i czarną, emaliowana oprawa pierścienia z zielono-błękitnymi motywami, diamentowy pierścień ze złota pokryty czarną, białą, niebieską, czerwoną i zieloną emalią, pierścień ze złota inkrustowany czarną emalią, pierścień inkrustowany czarną emalią z brylantem, szmaragdem i rubinem, na szynie pierścienia grawerowane motywy florealne pokryte czarną emalią, wygrawerowane motywy florealne na szynie pierścienia pokryte czarną emalią, pierścień arcybiskupa Teofila Walickiego: ametyst, złoto odlewane, emaliowane czarną emalią, ametyst rzeźbiony intaglio, pierścienie żałobne – złota obręczka ozdobiona czarną emalią, partie wklęsłe dekoracji pierścienia wypełnione czarną emalią, pierścień srebrny z szafirowo emaliowanym napisem: „Bóg z nami”, pierścień z wyobrażeniami św. Katarzyny Aleksandryjskiej i św. Barbary na tle ciemnoniebieskiej emalii, boczne inskrypcje na szynie wykonane białą i ciemnoniebieską emalią, dekoracje z ciemnogrnatowej emalii na strzemiączkach i na odwrocie pełnej oprawy szmaragdu, pierścionki złote z biało emaliowanymi trupimi czaszkami, piękne i niezwykle precyzyjnie wykonane złote pierścienie pokryte czarną i białą emalią, z miniaturową trumienką, na szynie pierścienia cyzelowane liście z białą i czarną emalią, pierścień złoty czarno i biało emaliowany,*

pierścienie pokryte czarną i białą emalią, na oprawie pierścienia ślady emalii czarnej i niebieskiej, wewnątrz szyny pierścienia emaliowany, niebiesko-biały, napis;

- *emalia przezroczysta/emalia transparentna*, polegająca na 'pokrywaniu powierzchni metali przezroczystą emalią, co daje efekt zbliżony do szkła witrażowego; po jej stopieniu i wypolerowaniu wzór jest widoczny pod emalią i optycznie wzmocniony przez różnicę natężenia koloru między wypukłościami i zagłębieniami, w których warstwa emalii jest grubsza; w odróżnieniu od emalii komórkowej, przegródki, do których wlewa się emalię przezroczystą/transparentną, nie mają tylnej ścianki, tak że światło może bez przeszkód przechodzić przez jej powierzchnię, funkcjonująca w kompozycjach typu: *ametystowa przezroczysta emalia pierścienia, transparentna błękitna emalia pierścienia na gliszowanym tle.*

Innym rodzajem annulologicznej dekoracji było i jest *niello*, 'złotnicza technika zdobnicza metalowych precjozów; *niello* uzyskuje się przez wypełnienie dekoracji rytej w metalu pastą złożoną z siarczków srebra, miedzi i ołowiu; następnie przez polerowanie otrzymuje się rysunek o barwie granatowej, czarnej lub szafirowoczarnej, kontrastującej z tłem. Czarnej pasty złożonej z siarczków srebra, miedzi i ołowiu, zwanej *niello* używa się do zdobienia powierzchni metalowych w taki sam sposób jak emalii i stosuje zwykle do zaczerniania ornamentu lub rysunku. Po nałożeniu sproszkowanego *niello* na powierzchnię metalu jest ona podgrzewana, co sprawia, że *niello* topi się, osadza, a następnie krzepnie w zagłębieniach i wyźłobieniach. Po schłodzeniu metal poleruje się, usuwając *niello* z części wypukłych. Technika ta udokumentowana została w wielocłonowym zestawieniu typu: *pierścienie bogato ornamentowane techniką niello.*

Do zdobienia annulologicznych precjozów wykorzystywano i wykorzystuje się również *pastę szklaną*, 'masę szklistą lub zabarwioną domieszkami tlenków metali, imitującą kamienie szlachetne i ozdobne (np. rubin, szafir, szmaragd, kryształ górski), używaną do wyrobu oczek do pierścieni'. Fakt ten dokumentują werbalne charakterystyki typu: *pierścień ze złotą cyfrą na paście niebieskiej otoczonej wiankiem brylantów, pierścień złoty z brylantową cyfrą na szafirowej paście szklanej, pierścień z cyfrą królewską z drobnymi brylantów, na czerwonej paście szklanej, pierścień z cyfrą na paście niebieskiej w wianku drobnych brylantów.*

W annulolingwistycznych rozważaniach, dotyczących pierścieni(a) wykreowanego z jakże rozmaitych komponentów, istotne jest też wartościowanie, dzięki któremu wyeksponowane zostały walory owych biżuteryjnych desygnatów. W profesjonalnych charakterystykach annulologów i historyków sztuki wyraźne jest wartościowanie dotyczące zwerbalizowanych przez nich:

- annulologicznych wyróżników estetyczno-konstrukcyjnych typu: *unikatowy zespół czterech pierścieni z diamentami i rubinami, masajskie pierścionki to małe rzeźby, masajskie pierścionki są wyszukane pod względem formy, w masajskich pierścionkach jest całe rzemiosło artystyczne, cudowny, magiczny pierścień, pierścień wspaniały, modne pierścienie pamiątkowe z wprawioną miniaturą Napoleona, Kościuszki, stosunkowo rzadko spotykany pierścień-odznaka, oryginalny rodzaj pierścienia, szczególnie popularne pierścienie z monetą, popularne do dziś pierścienie z zespołem kamieni, w dobie renesansu pierścienie cieszyły się dużą popularnością, pierścienie z gronem kamieni wyrabiano w wielu kształtach, asymetryczna, fantazyjna tarcza pierścienia, bardzo ładny pierścień z dużym okrągłym opalem obrzeżonym brylantami, oprawa pierścienia bardzo finezyjna, bogato dekorowana obrączka, pierścienie bogato ornamentowane techniką ażurowania, pierścienie bogato ornamentowane techniką niello, pierścienie bogato ornamentowane emalią, obrączka bogato zdobiona emalią, sygnet bogato zdobiony, pierścienie z drogocennych materiałów, pierścienie ze szlachetnych metali, pierścienie zamknięte z czystego złota, pierścień o delikatnej oprawie, delikatne oprawy pierścieni, kilka delikatnych „łapek” pierścieni, kamienie ozdobne w pięknej oprawie pierścienia wzbogaconej ornamentem grawerowanym, pierścień żelazny z piękną ornamentami, piękne i niezwykle precyzyjnie wykonane złote pierścienie pokryte czarną i białą emalią, z miniaturą trumienką, bogato dekorowana obrączka, pierścień o bogato profilowanej obrączce, pierścienie o bogatej konstrukcji, pierścień z rozbudowaną bogato zdobioną koroną, pierścienie o kształtach bardzo skomplikowanych i rozbudowanych, pierścionki z rozbudowaną dekoracją manierystyczną, misternie plecione pierścienie ze słomy, złoty wyszukany pod względem formy, delikatny koszyk skomponowany z heraldycznych lilii obejmujących kamień, francuski złoty i srebrny pierścień o delikatnej oprawie, solidny złożony pierścień papieża Eugeniusza IV, skromne obrączki, obrączki mocno „złote”, obrączki mocno*

„srebrne”, niezbyt kosztowny pierścień z cyfrą królewską, prosta złota obrączka, najprostsze obrączki, najprostsze gładkie obrączki, prosty pierścień z płaskownika, prosty pierścień z drutu, proste żelazne pierścienie, pierścienie proste, pierścienie proste w kształtach, wysadzone kamieniami kolorowymi, pierścienie zwykłe, pierścienie ze srebra niskiej próby, pierścionki stosunkowo skromne, pierścionki z odpadów złotniczych, pierścionki ze stopów srebra niezbyt wysokiej próby, tandetne, błyszczące, bardzo tanie pierścionki z kolorowymi oczkami, miedziane pierścioneczki dziewczęce z drutu z kolorowym kamykiem, oczka pierścieni z korala szlachetnego, oczka pierścieni z korala prawdziwego, okazały sygnet, skromne pierścienie zakonnice, skromna, lecz masywna oprawa sygnetu;

- uwag związanych z różnymi annulologicznymi rozmiarami typu: wielki pierścień, wielki pierścień w formie obrączki, wielki pierścień w formie obrączki zwieńczonej daszkiem, domkiem lub namiotem, wielki romański pierścień z topazem arcybiskupa Jakuba Świnki, wielki pierścień biskupa Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego, złoty pierścień z wielkimi szafirami, złote pierścienie z wielkimi rubinami, pierścień z dużym okrągłym opalem obrzeżonym brylantami, pierścień z dużym korałem pośrodku i dwoma mniejszymi po jego bokach, pierścienie z trzema koralami jednakowej wielkości, złote pierścienie z wielkimi diamentami, nazbyt duże papieskie pierścienie honorowe, duże kamienie oprawne w złoto, pierścionek z brylantami: dużym i trzema drobnymi, okazały pierścień z dwoma dużymi i 21 małymi brylantami, pierścień z cyfrą królewską z drobnych brylantów na czerwonej paście w szklanej w otoku brylantów średniej wielkości, koral w oczku otoczony wianuszkiem drobnych granatów lub piropów, drobne diamenty o szlifie prostym w oprawie korony pierścienia, drobne kamienie na obrzeżach platy, pierścionki bardzo małych rozmiarów, małe metalowe kółko z oczkiem, pierścień z małym zegarkiem, w pierścieniu mały zegarek, maleńkie zegarki w pierścieniach, sygneciki, sygneciki niewieście, kamień pierścienia ujęty w wąską, gładką listewkę, oczka pierścieni osadzone w wąskich rameczkach, wysoka korona pierścienia, ametyst o szlifie kopertowym w wysokiej koronie pierścienia, granista, trzyczęściowa, wysoka główka pierścienia, której część środkowa jest wyższa i szersza, czterodzielna szeroka szyna, szeroka złota szyna, płytka kaszta, obrączka pierścienia poszerzona,

obrączka mocno i wyraźnie poszerzona, obrączka pierścienia poszerzona, lekko rozwidlona po bokach, ciężka obrączka papieskich pierścieni honorowych, pierścienie bardzo masywne, bardzo masywne papieskie pierścienie honorowe, gruba, pokryta rzeźbą figuralną oprawa pierścienia, ciężka złota obrączka z ośmiościennym diamentem, pierścienie bardzo ciężkie, pierścień złoty, cieniutki z rzeźbionym medalionikiem żelaznym w ramce perełkowej, pierścień o rozbudowanej koronie, trzy arkadki na zakończeniu szyny pierścienia.

Badanie zaprezentowanych powyżej ekscerptów, „danych językowych”, językowych świadectw, językowych faktów, językowych detali, językowych szczegółów dowodzą, że utrwalone w nich annulonimy/daktylionimy (chrematonimy-annulonimy/chrematonimy-daktylionimy = tezauryonimy-annulonimy/tezauryonimy-daktylionimy) – nazwy własne konkretnych obiektów biżuteryjnych reprezentowanych przez różne rodzaje rzeczywiście istniejących pierścieni(a) są dość rzadkie. W daktyliotekę tę wpisuje się bowiem 14 mian typu: *Jej portret... z krzemieniem, Katedry gotyckie, LAPIDARIUM #1, #2, #3, Mały świeatek, Oko jaszczura, Pierścień, Pierścień z Perłą, Pierścionek z kamieniem żółciowym, Piramida schodkowa, Pregnant, Przyjaźń polsko-japońska, Wiernym rękóm, Zamglony, Z myszką.*

Kolekcję tę dopełniają jednak nazwy własne pierścieni legendarnych i magicznych, wśród których znalazły się: *Cudowny pierścień Renarta, Pierścień Achaba, Pierścień Aladyna, Pierścień Agramata, Pierścień bogini Salus, Pierścień Eleazara, Pierścień gadający/Gadający pierścień, Pierścień Gygesa, Pierścień Józefa, Pierścień króla Salomona/Pierścień Salomona/Sygnet Salomona, Pierścień Nibelunga, Pierścień Ogiera Duńczyka, Pierścień Piotra z Prowansji, Pierścień Polikratesa, Pierścień Siakuntali, Pierścień Skarbka (Jana) z Góry/Habdank, Pierścień Prometeusza, Pierścień Piotra z Radzikowa, Pierścień Świętej Kingi, Srebrny pierścień Galena.*

Odrębną grupę nazw „zindywidualizowanych” pierścieni reprezentują określenia niebędące właściwymi annulonimami/daktylionimami. Zachowują one jednak częściowo charakter annulonimów/daktylionimów, wskazując – poprzez utrwalone w nich antroponimy, tematycznie

Annulonimy/
daktylionimy –
nazwy własne
pierścieni(a)
i nazwy
wskazujące
na właścicieli
oraz kreatorów
pierścieni(a)

nacechowane apelatywy, a także personalnie nacechowane nazwy herbów, cyfry, litery – właściciele konkretnych precjozów. Miana o charakterze annulonimów/daktylionimów reprezentują zatem określenia wskazujące na:

- świeckich posiadaczy konkretnego precjozum, jak: *pierścień Świętopelka/sygnet Świętopelka*, *pierścień Elżbiety Habsburżanki*, *pierścień Izabeli Jagiellonki*, *pierścień księcia Franciszka I*, *pierścień „ręka w rękę” księcia Franciszka*, *pierścień Tomasza logofety/złoty pierścień Tomasza/sygnet Tomasza logofety/sygnet Tomasza*, *pierścień Ernesta Żelaznego*, *wielki pierścień koronacyjny Karola IX*, *pierścień Philippusa Theophrastusa von Hohenheim/pierścień Paracelsusa*, *pierścień Jana Matejki*, *pierścień Mikołaja Błażejowskiego*, *pierścień Antoniego Chlewińskiego*, *pierścień komisarza Strzelbickiego ze Szczors*, *pierścień „Wiernym ręką” Michała Kochanowskiego*, *pierścień pieczętny księcia Bogusława XIV*, *pierścień pieczętny księcia Franciszka*, *pierścień z imieniem Sabina*, *pierścień z diamentem Anny księżnej Croy*, *replika pierścienia z grobu Kazimierza Wielkiego*, *pierścienie diamentowe Anny księżnej Croy*, *pierścienie Barbary Radziwiłłówny*, *pierścienie Innocentego III*, *zaręczynowy pierścionek królowej Wiktorii*, *pierścionek Kazimierza Jagiellończyka*, *pierścionek Doroty Rydtówny*, *pierścionki księżnej Daisy*, *sygnet cesarza Augusta*, *sygnet Marka Antoniusza*, *sygnet księcia gdańskiego Świętopelka/sygnet Świętopelka/pierścień Świętopelka*, *sygnet książęcy Franciszka I*, *sygnet pieczętny królowej Bony*, *sygnet Stefana Batorego/sygnet króla Stefana Batorego*, *sygnet Stanisława Flaka*, *sygnet rodu Borków*, *sygnet Szafata*, *złoty pierścień królewski*, *złoty pierścień mieszczański*, *sygnet szlachecki*, *sygnet kupiecki*, *sygnet kobiecy*, *królewskie sygnety-insygnia*, *książęce sygnety-insygnia*, *sygnety szlacheckie*, *pierścień z literą E wewnątrz szyny*, *pierścienie z literą A*, *sygnet z literą S*, *sygnet z cyfrą B i R na szmaragdzie i rubinie*, *sygnet z Trąbami i literami B i R*;
- świętych, błogosławionych i duchownych posiadaczy konkretnego precjozum, jak: *pierścień św. Dionizego*, *pierścień biskupi św. Stanisława/pierścień św. Stanisława*, *pierścień błogosławionego Stefana Wyszyńskiego/pierścień sługi bożego Stefana kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, *pierścień papieża Eugeniusza IV*, *pierścień papieża Klemensa IV*, *pierścień papieża Jana XXIII*, *pierścień biskupa Maurusa/złoty pierścień ze szmaragdem biskupa krakowskiego*

Maura, pierścień biskupa Ignacego Krasickiego z chalcedonową kameą, pierścień z ametystem w złotej oprawie metropolity gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza, wielki pierścień biskupa Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego, pierścień biskupa Edmunda Dalbora, pierścień biskupa Wilhelma Anastazego Kloske, wielki romański pierścień z topazem arcybiskupa Jakuba Świnki/ pierścień pontyfikalny Jakuba Świnki, pierścień arcybiskupa Teofila Walickiego z wyobrażeniem Ukrzyżowanego, pierścień z ametystem arcybiskupa Stanisława Szembeka, złoty pierścień z szafirem arcybiskupa Alberta Montreuil, złoty pierścień z szafirem dziekana Pradela, złoty sygnet z herbem Jastrzębiec biskupa Wojciecha Baranowskiego, osobisty sygnet papieża, złote pierścienie kardynałów zdobione szafirami, pierścienie biskupów zdobione ciemnofioletowymi ametystami, złote pierścienie biskupów zdobione ametystem, papieskie pierścienie honorowe, pierścienie papieży, pierścienie kardynalskie, pierścienie biskupie, pierścienie pontyfikalne, skromne pierścienie zakonnice, pierścienie pielgrzymie.

Do miana annulonimów/daktylionimów nie mogą pretendować też konstrukcje współtworzone przez antroponimy „ocalające od zapomnienia” kreatorów pierścieni(a) typu: *pierścionki autorstwa Sławy Tchórzewskiej, pierścionki autorstwa Andrzeja Kupniewskiego, pierścień autorstwa Zająca, czy szafirowe intaglio przypisywane Gabrielowi Domarathowi.*

Oddane do rąk Czytelnika (również Ucznia i Studenta) prekursorskie annulolingwistyczne opracowanie odpowiada na wezwania polskich historyków sztuki, którzy przed laty apelowali:

Chociaż mające już tradycję sesje biżuteryjne, wydawane w ostatnich dziesięcioleciach książki i organizowane wystawy pozwalają zapoznać się z częścią zbiorów polskich muzeów oraz intensywnie w ostatnich latach stanem wiedzy o biżuterii w Polsce, to pozostaje jeszcze wiele do zrobienia (Zahel 2019: 67).

Musi nastąpić zasadnicza zmiana stanu badań nad biżuterią i stworzenie płaszczyzny dyskusji wszystkich specjalistów zajmujących się tą dziedziną (Kluczajd 2006: 6).

Niewątpliwie ważne powinno być także wyeksponowanie związków annulologii z innymi [...] dyscyplinami naukowymi (Kowalski 2006: 29).

W niniejszej annulolingwistycznej odpowiedzi-propozycji poświęconej werbalno-kulturologicznej charakterystyce jednego z najstarszych precjozów świata uwzględnione zostały bowiem, specyficzne także dla nowej subdyscypliny, interdyscyplinarne, wielowymiarowe, wielopłaszczyznowe, wielowarstwowe, palimpsestowe wręcz, ustalenia z zakresu: biżuternictwa, złotnictwa, technik zdobniczych, gemmologii, historii sztuki, kultury, językoznawstwa, ułatwiające próbę lingwokulturologicznej rekonstrukcji pierścienia, który, o czym przekonują przedstawione tu rozważania, reprezentuje wielowiekowy biżuteryjny fenomen.

Fenomenu pierścieni(a) dowodzą bowiem kolejne zaprezentowane w tej monografii odmienne, jednak dopełniające się, daktylioteki. Na ich podstawie wiadomo, że do zaproponowanej powy-

zej annulolingwistycznej charakterystyki różnych rodzajów pierścieni(a) potrzebna jest wiedza zwerbalizowana w komplementarnych nazwach utrwalonych w annulologicznych pismach. To w nich zawarte są wiadomości odnośnie do wykorzystywanych niegdyś i stosowanych obecnie metali/kruszców (np. złoto, złoto płatkowe, złoto dukatowe, odpady złotnicze, złoto odlewane, złoto emaliowane, srebro, srebro wytłaczane, platyna, miedź, mosiądz, brąz...) i kamieni (np. diament, brylant, rubin, szafir, szmaragd, akwamaryna, topaz hiacynt, ametyst, opal, chalcedon, agat, onyks, karneol, chryzopraz, sardonyks, granat, almandyn, pirop, cytryn...), stosowanych do kreacji konkretnych obrączek, pierścieni, pierścionków i sygnetów.

Owe zarówno dawne, jak i współczesne annulologiczne komponenty, o czym przekonują świadomie/celowo/zasadnie przytaczane ekscerpty – „dane językowe”, językowe świadectwa, językowe fakty, językowe detale, językowe szczegóły, warunkują wielowiekowe istnienie ewoluującego nieustannie klejnotu, który, zmieniając się, zachowuje w sobie to, co klasyczne, na przykład w budowie (carga, plata, wspornik, biza, szyna, kamień), w wykorzystywanych technikach jubilersko-złotniczych (np. odlewanie, sztancowanie/wytłaczanie, wykuwanie, plecenie, rzeźbienie...), czy w motywach, elementach i technikach dekoracyjnych (np. ażur, filigran, ząbkowanie, grawerowanie, kameryzowanie, relief, woluta, maureska, rozety, raut, cyfra...).

Jak wynika z przedstawionych w opracowaniu ustaleń, różne, udokumentowane również w nazwach, formy pierścieni(a), jak: podwójna obrączka, pierścień z obrączką, pierścienie wężowe, pierścień w kształcie płaskiego rąbu, pierścionek składany, sygnet z pieczętką..., jego odmienne wykorzystanie i przeznaczenie sprawiają, że przedmiot ten, łączący w sobie walory estetyczne, symboliczne, prestiżowe, tezauryzacyjne, pragmatyczne trwa, „dostosowując się” niejako do potrzeb jego właściciela. Wszystko to sprawia, że dawne, proste obrączki, modyfikowane i upiękkszane, przeobraziły się w dzieła sztuki eksponowane podczas różnych historycznych, niezwykle, jak i zwykłych okoliczności.

Annulolingwistyczne uwagi zawarte w niniejszym opracowaniu dokumentują także i tę prawidłowość, na podstawie której stwierdzić można, że rozwój owych annulologicznych, często jednostkowych, a nawet zindywidualizowanych, biżuteryjnych fenomenów warunkował powstanie

ewoluującego wciąż specjalistycznego zasobu leksykalnego – specjalistycznego annulologicznego słownictwa i specjalistycznego annulologicznego nazewnictwa, w których annulologiczna historia łączy się z annulologiczną współczesnością, a annulologiczna tradycja współistnieje z annulologiczną nowoczesnością. Świat pierścieni sprawia bowiem, że zarówno tworzący go, jak i poznający go człowiek obcuje z niepowtarzalnym pięknem, wyjątkowym poczuciem estetyki i smaku, a poprzez to z wszechstronnie pojętą/ujętą sztuką.

Książka ta nie rości sobie prawa do miana annulologicznego kompendium. Jest jedynie sygnałem, że specjaliści określonych dziedzin wiedzy pasjonują się także tym, co wyrasta poza i ponad zgłębiane przez nich zawodowo dyscypliny.

Owo „wyrastanie poza i ponad” staje się często inspiracją do bardziej wnikliwego, naukowego jednak, pochylenia się nad ich „dodatkową” fascynacją. To z kolei pozwala narodzić się nowym, interdyscyplinarnym często, subdyscyplinom, które w istotny sposób uzupełniają/dopełniają lukę zaistniałą w wiedzy (por. Węgorowska 2012, Węgorowska 2019, Węgorowska 2021, Węgorowska 2023).

Mam zatem nadzieję, że przygotowana przeze mnie transdyscyplinarna annulolingwistyczna propozycja wpisze się w nurt badań nad pierścieniem, w których specjaliści – annulolodzy i historycy sztuki nie uwzględnili, niestety, reprezentowanego przeze mnie językoznawstwa i lingwokulturologii. Mimo wszystko zachęcam do zgłębiania annulolingwistyki – nowej językoznawczej, a tym samym lingwokulturologicznej, subdyscypliny, której przedmiotem i podmiotem jest interdyscyplinarnie/transdyscyplinarnie ujęty/pojęty *pierścień* zwerbalizowany przez jego znawców i miłośników.

- Adamowicz R. (2012), *Twórczość Marii i Pawła Fietkiewiczów*, [w:] *O biżuterii w Polsce. Materiały z XII Sesji Naukowej z cyklu Rzemiosło artystyczne i wzornictwo w Polsce, zorganizowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki we współpracy z Międzynarodowymi Targami Gdańskimi SA w Gdańsku w dniach 9-10 marca 2011 roku*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 81-84.
- Apart (2015), *Fashion & Style Magazine*, edycja letnia.
- Arct M. (1911), *Mały słownik wyrazów obcych*, Warszawa.
- Bańko M. (red.) (2000), *Inny słownik języka polskiego*, t. 1-2, Warszawa.
- Bednarczuk L. (2011), *Pogoń*, [w:] *Kultura pogranicza wschodniego. Zarys encyklopedyczny*, red. T. Budrewicz, T. Bujnicki, J.S. Ossowski, Warszawa, s. 328-329.
- Besala J. (2007), *Barbara Radziwiłłówna i Zygmunt August*, Warszawa.
- Bockenheimer K. (2002), *Dworek, kontusz, karabela*, Wrocław.
- Bogacka K. (2017), *Ametyst w insygniach biskupich w Polsce – historia i symbolika*, [w:] *Klejnoty w służbie sacrum i dewocji. Biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 36-41.
- Chenel A.P., Simarro A.S. (2008), *Słownik symboli*, Warszawa.
- Chodyński A.R. (2001), *Klejnoty i biżuteria w inwentarzach gdańskich i na wyprzedazach mienia w XVI-XVIII wieku*, [w:] *Rzemiosło artystyczne i wzornictwo w Polsce. Biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 81-92.
- Cirlot J.E. (2007), *Słownik symboli*, Kraków.
- Dąbrowska M. (2015), *Biżuteria księżnej Marii Teresy Oliwii Cornwallis-West Hochberg von Pless (1873-1943)*, [w:] *Od klejnotów królewskich po biżuterię ubogą. O biżuterii w Polsce*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 65-72.
- Derwich M. (red.) (2003), *Monarchia Piastów 1038-1399*, Warszawa-Wrocław.
- Derwich M., Żurek A. (red.) (2003), *Monarchia Jagiellonów 1399-1586*, Warszawa-Wrocław.
- Dolczewska B. (2015), *Pierścienie i bransolety w poznańskich inwentarzach mieszczańskich z lat 1528-1635*, [w:] *Od klejnotów królewskich po biżuterię ubogą. O biżuterii w Polsce*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 43-48.

- Dolczewska B., Dolczewski Z. (2003), „Oblubienica Ojczyzny” czyli *patriotyczna biżuteria Działyńskich*, [w:] *Amulet – znak – klejnot. Biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczewajd, Toruń, s. 86-92.
- Dolczewska B., Dolczewski Z. (2010), *Biżuteria z grobu dziekana Pradela (XIV w.)*, [w:] *Koral, perła i inne wątki*, red. K. Kluczewajd, Toruń, s. 90-95.
- Dolczewski Z. (2000), *Między magią a wiarą. Złoty sygnet mieszczański z Poznania*, „Kronika Miasta Poznania. Złotnicy”, nr 1, s. 52-63.
- Domaniewski J., Pągowski A. (2013), *Legenda o Świętej Kindze, która sól w Polsce znalazła*, [w:] J. Domaniewski, A. Pągowski, *Legends polskie*, Warszawa, s. 5-13.
- Doroszewski W. (1982), *Język, myślenie, działanie*, Warszawa.
- Drane J. (red.) (2000), *Encyklopedia Biblii. Źródła, historia, tradycje*, Warszawa.
- Dzikowska E. (2014), *Biżuteria świata*, Pelplin.
- Fijałkowski S. (2006), *Biżuteria – sztuka komunikacji*, [w:] *Treść – tekst – przesłanie*, red. K. Kluczewajd, Toruń, s. 125-130.
- Fyson N. (1996), *Klejnoty świata*, Warszawa.
- Gajda S. (2005), *Język – językoznawstwo – polonistyka*, [w:] *Polonistyka w przebudowie*, t. 1: *Literatura – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja*, red. M. Czermińska, Kraków, s. 28-39.
- Gałkowski A. (2011), *Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej. Onomastyczne studium porównawcze na materiale polskim, włoskim, francuskim*, Łódź.
- Gradowski M. (1984), *Dawne złotnictwo. Technika i terminologia*, Warszawa.
- Gradowski M. (1986), *Muzeum Sztuki Złotniczej w Kazimierzu Dolnym*, Lublin.
- Grzybkowska T. (2000), *Gdańsk*, Wrocław.
- Gulczyński A. (2006), *Annulus episcopalis. Zarys problematyki ikonograficzno- i archeologiczno-prawnej*, [w:] *Treść – tekst – przesłanie*, red. K. Kluczewajd, Toruń, s. 37-45.
- Gübelin E., Erni F.X. (2001), *Kamienie szlachetne. Symbole piękna i władzy*, Warszawa.
- Hart G. (1994), *Starożytny Egipt*, tłum. B. Mierzejewska, Warszawa.
- Jackowski A., Pach J., Rudziński J.S. (2001), *Jasna Góra*, Wrocław.
- James S. (1994), *Starożytny Rzym*, tłum. B. Mierzejewska, Warszawa.
- Januszkiewicz B. (1986), *Klejnoty książąt Pomorza Zachodniego*, Warszawa.
- Jaworski F. (1912), *Pierścienie historyczne polskie*, Lwów.
- Katalog wyrobów Agat*, (1977), Kłodzko.
- Kilijańska A. (2019), *Pierścienie patriotyczne z kolekcji Feliksa Jasińskiego*, [w:] *Biżuteria w Polsce. Konteksty, zbiory, ekspozycje*, red. K. Kluczewajd, Toruń, s. 39-45.
- Kluczewajd K. (2006), *Wstęp*, [w:] *Treści, teksty, przesłania. Biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczewajd, Toruń, s. 115-118.

- Kochmańska W. (2019), *O rodzinie w przysłowiaach polskich*, [w:] *Współczesny i dawny obraz rodziny w języku*, red. L. Mariak, Szczecin, s. 107-128.
- Kopaliński W. (1987), *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa.
- Kopaliński W. (1990), *Słownik symboli*, Warszawa.
- Kopaliński W. (1994), *Opowieści o rzeczach powszednich*, Warszawa.
- Kowalski K.M. (2006), *Gotyckie pierścienie z inskrypcjami odkryte w Gdańsku i jego okolicach*, [w:] *Treść – tekst – przesłanie. Biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 29-36.
- Kowalski K.M. (2008), *Renesansowe sygnety z metalowym typariuszem jako źródło do poznania nowożytnej mieszczarskiej biżuterii i sfragistyki*, [w:] *Dawna i nowsza biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 105-112.
- Kozakiewicz S. (red.) (1969), *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Warszawa.
- Krzywobłocka B., Krzywobłocka R. (2003), *Kamienie zodiakalne*, Warszawa.
- Kubalska-Sulkiewicz K. (red.) (2006), *Słownik wiedzy o kulturze*, Warszawa.
- Kubalska-Sulkiewicz K. (red.) (2011), *Słownik terminów artystycznych i architektonicznych*, Warszawa.
- Kwintowa I. (2013), *Pierścień orlicy*, [w:] *Baśnie polskie*, [praca zbiorowa], Warszawa, s. 187-196.
- Langley A. (1998), *Średniowiecze*, tłum. J. Gąssowski, Warszawa.
- Letkiewicz E. (2001), *Klejnoty renesansowe w Polsce. Zarys faktografii zabytków związanych z domami panującymi w Polsce w latach 1506 do około 1600*, [w:] *Biżuteria w Polsce. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Okręgowe w Toruniu oraz Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 69-79.
- Letkiewicz E. (2003), *Klejnoty magiczne. O apotropaicznych i leczniczych właściwościach klejnotów w czasach Jagiellonów i Wazów*, [w:] *Amulet – znak – klejnot. Biżuteria w Polsce. Materiały z IV Sesji Naukowej zorganizowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki oraz Międzynarodowe Targi Gdańskie S.A. w Gdańsku w dniach 6-7 marca 2003*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 34-42.
- Łutowicz C. (2019), *45 lat krzemienia pasiastego w biżuterii*, [w:] *Biżuteria w Polsce. Konteksty, zbiory, ekspozycje*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 63-66.
- Mączyńska K., Sobczak-Jaskulska R. (2010), *Działalność poznańskiej firmy „W. Szulc” w okresie międzywojennym*, [w:] *Koral, perła i inne wątki*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 124-131.
- Millard A. (2000), *Skarby czasów Biblii*, tłum. M. Stopa, Warszawa.
- Miller J. (2000), *Antyki. Encyklopedia*, tłum. M. Dolińska, Warszawa.
- Miller J. (2014), *Biżuteria. Historia, projektanci, kolekcje*, tłum. R. Palewicz, Warszawa.
- Minksztym J. (2010), *A „...z jarmarku najpiękniejszych koralików sznur...” Symbolika i funkcje biżuterii koralowej w polskiej kulturze ludowej i popularnej (XIX-XXI wiek)*, [w:] *Koral, perła i inne wątki. Biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 78-85.

- Nowacki D., Piwocka M., Grychowski M. (2011), *Klejnoty w dawnej Polsce*, Warszawa.
- Obłozą P. (2003), *Biżuteria do męskiego stroju narodowego – zarys problematyki*, [w:] *Amulet – znak – klejnot. Biżuteria w Polsce. Materiały z IV Sesji Naukowej zorganizowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki oraz Międzynarodowe Targi Gdańskie S.A. w Gdańsku w dniach 6-7 marca 2003*, red. K. Kluczważd, Toruń.
- Pietrusiński J. (1996), *Średniowieczne klejnoty monarsze w złotym skarbie ze Środy Śląskiej*, [w:] *Klejnoty monarsze. Skarb ze Środy Śląskiej*, red. J. Pietrusiński, J. Witkowski, Wrocław.
- Piskorz-Branekova E. (2001), *Polskie stroje ludowe*, Warszawa.
- Piskorz-Branekova E. (2008), *Biżuteria ludowa w Polsce*, Warszawa.
- Piwocka M. (2008), *Ze studiów nad klejnotami królowej Bony. O niektórych precjozach w pośmiertnym inwentarzu mobiliów królowej*, [w:] *Dawna i nowsza biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczważd, s. 89-98.
- Piwocka M. (2013), *Powrót do klejnotów z historyczną metryką*, [w:] *Elitarna fascynacja czy niedoceniony element obrazu sztuki polskiej? Biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczważd, Toruń, s. 19-24.
- Prokopczuk-Runowska I. (2008), *Biżuteria patriotyczna w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie – od konstytucji 3 Maja do III Rzeczypospolitej. (Część 1 – XVIII-XIX wiek)*, [w:] *Dawna i nowsza biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczważd, Toruń, s. 141-146.
- Ristujczina L. (2024), *Alfons Mucha. Mistrz secesji i plakatu*, Warszawa.
- Rochacki J.A. (1996), *Budowanie pierścienia*, z cyklu *Opowieści z warsztatu złotniczego*, „Spotkania z Zabytkami”, nr 1, s. 28-29.
- Rowland-Warne L. (1996), *Stroje*, tłum. B. Herchenreder, Warszawa.
- Różycka B., Płoszyńska H. (2008), *Wielka ilustrowana księga snów*, Poznań.
- Saratowicz-Dudyńska A. (2010), *Pierścienie Stanisława Augusta Poniatowskiego w świetle archiwaliów*, [w:] *Korał, perła i inne wątki. Biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczważd, Toruń, s. 110-123.
- Saratowicz-Dudyńska A. (2015), *Wspomnienie królewskiej łaskawości. Klejnoty rozdawane przez Stanisława Augusta w czasie podróży do Grodna w 1784 roku (w świetle źródeł). Część 2: Nieśwież-Grodno*, [w:] *Od klejnotów królewskich po biżuterię ubogą. O biżuterii w Polsce*, red. K. Kluczważd, Toruń, s. 17-33.
- „Serwis Jubilerski”, 1999.
- Sławkowa E. (2013), *Tekst literacki. Propozycja „lektury językoznawczej”*, [w:] *Zielonogórskie seminaria językoznawcze 2011*, red. M. Hawrysz, M. Uździcka, Zielona Góra, s. 169-190.
- Słoczyński H.M. (2000), *Matejko*, Wrocław.
- Sobczak N., Sobczak T. (1998), *Wielka encyklopedia kamieni szlachetnych i ozdobnych*, Warszawa.
- Sobczak-Jaskulska R. (2003), *Biżuteria dewocyjno-magiczna w zbiorach muzeum Sztuk Użytkowych (Oddział Muzeum narodowego w Poznaniu)*, [w:] *Amulet – znak – klejnot. Biżuteria w Polsce. Materiały z IV Sesji*

- Naukowej zorganizowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki oraz Międzynarodowe Targi Gdańskie S.A. w Gdańsku w dniach 6-7 marca 2003*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 43-49.
- Sobczak-Jaskulska R. (2008), *Projekty jubilerskie z archiwum Szulców*, [w:] *Dawna i nowsza biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 153-157.
- Sobol E. (red.) (1996), *Słownik wyrazów obcych*. Wydanie nowe, Warszawa.
- Sobol E. (red.) (2004), *Ilustrowany słownik języka polskiego*, Warszawa.
- Szadkowski A. (2001), *Inspiracje kursowych i dyplomowych prac studenckich biżuterii artystycznej w Pracowni Projektowania Biżuterii i Galanterii Akademii Sztuk Pięknych im. Władysława Strzemińskiego w Łodzi*, [w:] *Biżuteria w Polsce. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Okręgowe w Toruniu oraz Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 201-205.
- Szuman-Gorczyca M. (2008), *Najstarsze wyroby z kolekcji biżuterii Muzeum Okręgowego w Koninie*, [w:] *Dawna i nowsza biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 113-116.
- Szuman-Gorczyca M. (2015), *Biżuteria w zbiorach gołuchowskich – ozdoby średniowieczne i renesansowe. Od klejnotów królewskich po biżuterię ubogą. O biżuterii w Polsce*, red. K. Kluczajd, Toruń.
- Szymanderska H. (2008), *Śluby polskie*, Warszawa.
- Szymczak M. (red.) (1988-1989), *Słownik języka polskiego*, t. 1-3, Warszawa.
- Ulmer R. (2005), *Alfons Mucha 1860-1939. Mistrz Art nouveau*, tłum. E. Tomczyk, Warszawa.
- Vitkauskienė B.R. (2006), *Metale szlachetne*, [w:] *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Analizy i obrazy*, red. A. Vytautas, J. Liudas, P. Mindaugas, tłum. P. Bukowiec, B. Kalęba, Kraków, s. 344-354.
- Walters R.J.L. (1999), *Drogocenne kamienie. Klejnoty, talizmany, źródła mocy*, tłum. H. Turczyn-Zalewska, Warszawa.
- Węgorowska K. (2004), *Językowe świadectwa kultury i obyczajowości Kresów Północno-Wschodnich utrwalone we wspomnieniach ich byłych mieszkańców*, Zielona Góra.
- Węgorowska K. (2012), *Kamienie i klejnoty w języku, kulturze, sztuce*, Warszawa-Zielona Góra.
- Węgorowska K. (2018), *Alabaster, bazalt, granit, bursztyn, perła... – kamienie Wilna – Wilno kamieni. Wokół kulturologiczno-histeryczno-lit(h)olingwistycznych faktów utrwalonych w wybranych współczesnych opracowaniach o Mieście Giedymina*, [w:] *Studia słowiańskie. Język, kultura i literatura*, t. 1, red. M. Łuczyk, N. Bielniak, A. Łazar, A. Urban-Podolan, Zielona Góra, s. 266-285.
- Węgorowska K. (2019), *Od Gorgony do Kolberga. Świat koralu/koralowców w polszczyźnie. Rzecz lit(h)olingwistyczno-kulturologiczna*, Zielona Góra.
- Węgorowska K. (2021), *Tezauronimiczny „skarbczyk” sztucznej biżuterii. Kilka uwag o nazwach własnych „drugorzędnych klejnotów”*, „Poznańskie Studia Językoznawcze. Seria Językoznawcza”, vol. 28 (48), nr 2, s. 321-392.

- Węgorowska K. (2023), *Kilka językowo-kulturologicznych uwag o perłach współtworzących sztuczną biżuterię*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 23, s. 257-284.
- Wierzchowski A. (1984), *Krakowskie srebro i złoto*, Kraków.
- Wojteczek K. (2008), *Pierścienie z prywatnej kolekcji JZ – Forma i symbolika*, [w:] *Dawna i nowsza biżuteria w Polsce*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 99-103.
- Woźniak M.F. (2019), „Skarb bydgoski” – odkrycie, wstępne rozpoznanie, [w:] *Biżuteria w Polsce. Konteksty, zbiory, ekspozycje*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 11-13.
- Wódz B.E. (2011), *I Festiwal krzemień pasiasty – kamień optymizmu. Sandomierz, 2 września – 29 października 2011. Wystawy festiwalowe*, Sandomierz.
- Zahel D. (2015), *Biżuteria męska w zbiorach Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej w Przemyśle*, [w:] *Od klejnotów królewskich po biżuterię ubogą. O biżuterii w Polsce*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 93-97.
- Zahel D. (2019), *Biżuteria z metali nieszlachetnych i tworzyw sztucznych w zbiorach Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej: wybrane przykłady i zagadnienia*, [w:] *Biżuteria w Polsce. Konteksty, zbiory, ekspozycje*, red. K. Kluczajd, Toruń, s. 67-72.
- Żaba J., Żaba I.V. (2023), *Naturalne kamienie szlachetne i ozdobne*, Warszawa.

Trzymana w rękach Czytelnika (również Ucznia i Studenta) annulologiczna monografia stanowi odpowiedź na apel polskich historyków sztuki, którzy zainicjowali interdyscyplinarne badanie *pierścieni*. Stanowi też efekt wieloletnich fascynacji autorki opracowania polszczyzną oraz zwerbalizowaną w niej i dzięki niej prawdziwą, a także sztuczną biżuterią, której reprezentantem jest, wpisujący się w jej historię, *pierścień*.

Pracę skomponowaną z dwóch komplementarnych części rozpoczyna recenzja-rekomendacja annulologicznej propozycji przygotowana przez Profesor Anetę Bogusławę Strawińską, która z uznaniem odnosi się do kolejnego nowatorskiego przedsięwzięcia naukowego – annulolingwistyki, nowej językoznawczej subdyscypliny, której podmiotem i przedmiotem jest wszechstronnie interpretowany *pierścień*.

Z kolejnych rozdziałów i podrozdziałów książki Czytelnik (również Uczeń i Student) dowiaduje się o dziejach biżuteryjnego desygnatu. W poszczególnych daktyliotekach, współtworzących pierwszą część opracowania o charakterze annulokulturologicznym, zawarte zostały bowiem – istotne także w szeroko pojętej/ujętej dydaktyce – refleksje o: prometejskim rodowodzie pierścienia i genezie annulolingwistyki, pierścieniach legendarnych i mitycznych, unikatowych pierścieniach należących do znanych właścicieli, pierścieniach powstających w pracowniach słynnych kreatorów, pierścieniach przechowywanych w polskich zbiorach muzealnych i gromadzonych w polskich kolekcjach prywatnych, klasyfikacjach i definicjach różnych rodzajów/odmian pierścieni, symbolice pierścieni, funkcji pierścieni, pierścieniach będących insygniami władzy świeckiej, pierścieniach o charakterze sakralnym, pierścieniach leczniczych i apotropaicznych,

pierścionkach zaręczynowych, ślubnych i żałobnych, pierścieniach patriotycznych, historycznych i pamiątkowych, pierścieniach w polskiej kulturze ludowej.

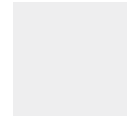
Fakty językowe, świadectwa językowe, „dane językowe” wyeksponowane w pierwszej części opracowania stały się merytoryczną podstawą ustaleń zaprezentowanych w jego drugiej – annulolingwistycznej – części, z której Czytelnik (również Uczeń i Student) dowiaduje się o: chronologicznych i topograficzno-etnicznych określeniach pierścieni, określeniach różnych rodzajów pierścieni, określeniach technik stosowanych do kreacji pierścieni, określeniach werbalizujących budowę pierścienia i jego annulologicznych elementów konstrukcyjnych, określeniach form, wzorów i kształtów pierścieni, określeniach metali/kruszców używanych do wyrobu pierścieni, określeniach rozmaitych materiałów współtworzących pierścienie, określeniach kamieni zdobniczych/wprawianych w pierścienie, określeniach motywów, elementów i technik dekoracyjnych pierścieni, werbalnym wartościowaniu pierścieni, annulonimach/daktylionimach – nazwach własnych pierścieni i nazwach wskazujących na właścicieli oraz kreatorów pierścieni.

Takie wszechstronne, zarówno kulturologiczne, jak i językowe ujęcie *pierścienia* pozwoliło na jego annulolingwistyczną rekonstrukcję i interpretację. To z kolei zaowocowało „narodzinami” annulolingwistyki, która – wpisując się w interdyscyplinarne annulologiczne badania *pierścienia* – uzmysławia, że w tych wszechstronnych refleksjach nad światowym, biżuteryjnym dziedzictwem istotny jest również język, tu język polski, jak również annulologiczne ustalenia językoznawcze.

Znamienną cechą stworzonej przez autorkę niniejszej książki annulolingwistyki jest z kolei to, że pochylając się w niej nad faktami językowymi, wskazano, że nie należy ich alienować od faktów z zakresu historii, historii sztuki, plastyki, jubilerstwa, złotnictwa, gemmologii... Wręcz przeciwnie, kompletne ujęcie annulolingwistyczne wymaga komplementarnego, synkretycznego, transdyscyplinarnego spojrzenia na desygnat, który jest swoistym palimpsestowym wręcz biżuteryjnym fenomenem.

Rings. An annulolinguistic, culturological and didactic phenomenon

Summary

This annulological monograph, intended for both secondary and university-level students, constitutes a response to the initiative of Polish art historians who have advocated for an interdisciplinary exploration of rings. At the same time, it reflects the culmination of the author's longstanding scholarly engagement with the history of Polish jewellery—both authentic and decorative—in which the ring serves as a representative and emblematic object.

The work consists of two complementary parts. It opens with a critical overview of the annulological framework developed by Professor Anetta Bogusława Strawińska, who also recognizes the value of a parallel scholarly innovation: annulolinguistics. This emerging sub-discipline of linguistics treats the ring as both its subject and object of study, interpreting it through a comprehensive semiotic and cultural lens.

The chapters and subsections of *The Reader*, intended for both secondary and university-level students, explore the history of the ring as a “jewellery designator” through a rich and multifaceted lens. The opening section, centered on individual *dactylotes*—a term introducing the annuloculturological perspective—offers nuanced reflections on topics such as:

- The Promethean origin of the ring and the beginnings of annulolinguistics
- Legendary and mythical rings
- Unique rings owned by famous individuals
- Rings crafted by renowned artisans, now preserved in Polish museums or private collections

The book also presents classifications and definitions of various types of rings, examining their meanings and functions across time. These include:

- Rings as insignia of secular and sacred authority
- Healing and apotropaic rings
- Engagement, wedding, and mourning rings
- Patriotic, historical, and commemorative rings, with a particular focus on Polish folk culture

Through this structure, the work highlights the symbolic, functional, and artistic dimensions of rings throughout history, situating them within both cultural heritage and personal expression.

The linguistic facts, testimonies, and lexical data presented in the first part of the study form the substantive foundation for the second, annulolinguistic, section. This latter part offers the Reader (including both the student and the scholar) a comprehensive overview of the nomenclature associated with rings. It explores:

- Chronological and ethno-topographical designations of rings
- Terminology for various types and classifications of rings
- Lexical items denoting the techniques used in their creation
- Vocabulary describing the construction and structural components of rings
- Names referring to forms, patterns, and morphological variations
- Terms for the metals and bullion employed in ring-making
- Nomenclature for other materials used in their production
- Lexical references to gemstones used in setting or ornamentation
- Terminology for decorative motifs, elements, and techniques
- Expressions used in the valuation and appraisal of rings
- *Anonyms* and *dactylonyms*—that is, proper names given to rings, as well as names indicating their owners or producers

Such a comprehensive, both cultural and linguistic view of the ring allowed for its annulolinguistic reconstruction and interpretation.

This development gave rise to the field of *annulolinguistics*, which—situated within the broader interdisciplinary framework of annulology, the study of the ring—underscores the significance of language, particularly the Polish language, in contributing to a comprehensive understanding of the global heritage of jewellery.

A distinctive feature of the annulolinguistics proposed by the author of this volume is its insistence that linguistic analysis must not be divorced from the historical, art-historical, aesthetic, and material dimensions of the ring. On the contrary, a truly integrative annulolinguistic approach necessitates a complementary, syncretic, and transdisciplinary perspective on the signifier, which itself functions as a kind of palimpsest of the jewellery phenomenon.

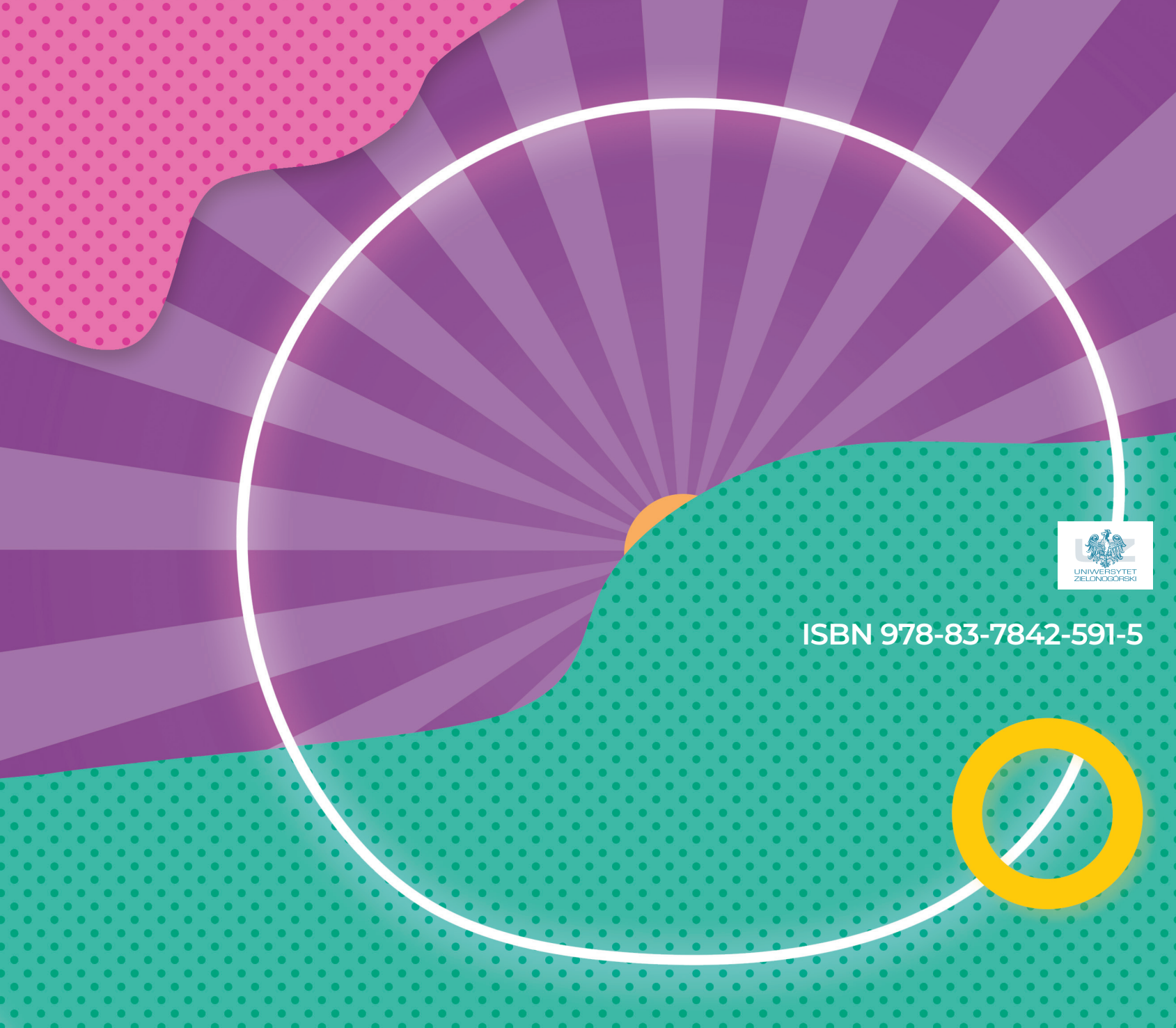
Translated by Joanna Simpson

Spis treści

Podziękowania	9
Naukowa rekomendacja annulolingwistyki	11
Prometejski rodowód pierścieni(a) i geneza annulolingwistyki	27
Pierścienie w świetle ustaleń annulokulturologicznych	35
Pierścień na przestrzeni dziejów	35
Pierścienie legendarne, pierścienie magiczne	40
Unikatowe pierścienie znanych właścicieli	46
Pierścienie i ich kreatorzy	50
Pierścienie w polskich zbiorach muzealnych i w polskich kolekcjach prywatnych	57
Interdyscyplinarne klasyfikacje i definicje pierścieni(a)	65
Symbolika pierścieni(a)	73
Wokół funkcji pierścieni(a)	76
Pierścienie – insygnia świeckiej władzy	89
Pierścienie sakralne	92
Pierścienie lecznicze i apotropaiczne	102
Pierścionki zaręczynowe, ślubne i żałobne	108
Pierścienie patriotyczne, historyczne i pamiątkowe	115
Pierścienie w polskiej kulturze ludowej	126

Pierścienie w świetle ustaleń annulolingwistycznych	133
Chronologiczne i topograficzno-etniczne określenia pierścieni(a)	134
Określenia różnych rodzajów pierścieni(a)	134
Określenia technik stosowanych do kreacji pierścieni(a)	136
Określenia werbalizujące budowę pierścieni(a) i jego annulologiczne elementy konstrukcyjne	138
Określenia form, wzorów i kształtów pierścieni(a)	143
Określenia metali/kruszców używanych do wyrobu pierścieni(a)	144
Określenia kamieni zdobiących/wprawianych w pierścienie	149
Określenia rozmaitych materiałów współtworzących pierścienie	166
Określenia motywów, elementów i technik dekoracyjnych pierścieni(a)	167
Werbalne wartościowanie pierścieni(a)	181
Annulonimy/daktylionimy – nazwy własne pierścieni(a) i nazwy wskazujące na właścicieli oraz kreatorów pierścieni(a)	183
Konkluzja	187
Bibliografia	191
Streszczenie	197
Summary	199

ISBN 978-83-7842-591-5